मोलुङ गाउँ शिक्षा योजना

२०८१/८२-२०९१/९२

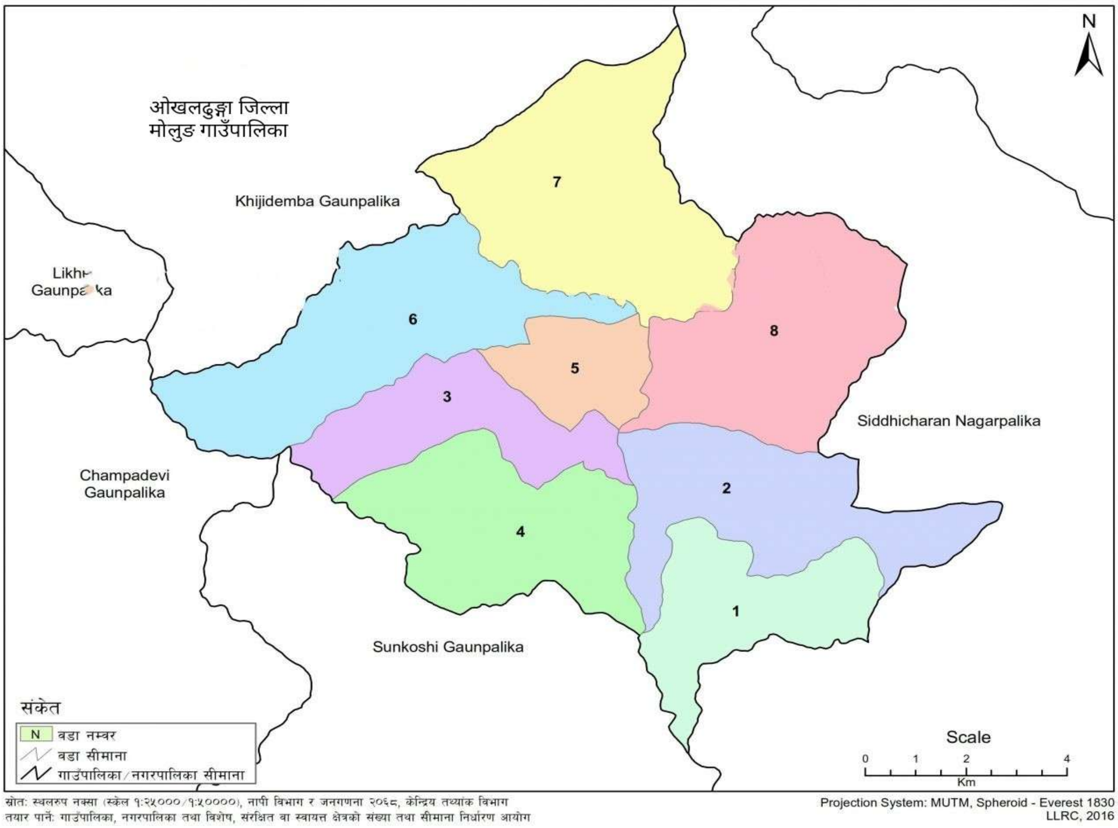

मोलुङ गाउँपालिका

गाउँ कार्यपालिकाको कार्यालय

प्राप्चा , ओखलढुङ्गा

कोशी प्रदेश, नेपाल ।

मिति २०८२ असार ८ गतेको गाउँसभाबाट स्वीकृत

Table of Contents

तालिका 3

हाम्रो भनाइ 4

कार्यकारी सारांश 5

१. विषय प्रवेश 7

२. शिक्षा योजना निर्माणको आवश्यकता र औचित्य 7

३. स्थानीय तहमा शिक्षा योजना निर्माणको औचित्य 8

४. शिक्षा योजना निर्माणका आधार 8

५. शिक्षा योजना निर्माण प्रक्रिया 9

६. योजनाको लेखाजोखा 10

७. योजनाको दस्तावेजको स्वरूप 11

परिच्छेद १ 13

परिचय 13

१.२ शिक्षा क्षेत्रका मुख्य समस्या तथा चुनौतीहरूको विश्लेषण 19

परिच्छेद २: 23

दूरदृष्टि, उद्देश्य, रणनीति तथा लक्ष्य निर्धारण 23

UNESCO – Education for Sustainable Development Framework "Effective education planning begins with a shared vision, aligned objectives, and realistic strategies that adapt to local and global change." 23

२.१ स्थानीय तहमा शिक्षा योजना निर्माण गर्दा लिनुपर्ने आधार 23

"सिपमूलक, व्यवहारिक र प्रविधिमैत्री शिक्षा, मोलुङ गाउँपालिकाको प्रतिवद्धता" 24

२.५ उद्देश्यहरू 24

२.६ रणनीति तथा कार्यनीतिहरू 24

२.७ अपेक्षित मुख्य उपलब्धि 28

२.८ प्रमुख उपलब्धि सूचकहरू र लक्ष्य निर्धारण 29

परिच्छेद ३ 34

शिक्षा मुख्य उपक्षेत्र 34

३.१ प्रारम्भिक बालविकास तथा शिक्षा 34

३.२ आधारभूत शिक्षा 39

३.४ प्राविधिक शिक्षा तथा व्यावसायिक तालिम 50

३.५ अनौपचारिक शिक्षा र आजीवन सिकाइ 53
परिच्छेद४- 57
अन्तरसम्बन्धित विषय तथा क्षेत्रहरू....57
४.१ पाठ्यक्रम, पाठ्यपुस्तक, सिकाइ सामग्री र मुल्याङ्कन 57
४.२ शिक्षक व्यवस्थापन र विकास....62
४.३ शिक्षामा समता र समावेशीकरण 71
४.४ विद्यालय स्वास्थ्य तथा पोषण कार्यक्रम....77
४.५ विद्यालय सुरक्षा विपद् न्यूनीकरण तथा उत्थानशीलता....81
४.६ विद्यालय भौतिक पूर्वाधार विकास....85
४.७ विद्यालयमा सूचना तथा सञ्चार प्रविधि....89
परिच्छेद ५ 92
सुशासन तथा व्यवस्थापन....92
परिच्छेद ६ 98
लगानी र स्रोत व्यवस्थापन 98
परिच्छेद ७ 107
अनुगमन तथा मूल्याङ्कन....107
अनुसूची १ 112
क्रियाकलाप अनुसार ५ वर्षको वित्तिय योजना....112
अनुसूची २ : मोलुङ शिक्षा योजना निर्माण समिति 139
अनुसूची ३ : मोलुङ शिक्षा क्षेत्र योजना निर्माण मस्यौदा लेखन समिति....139

तालिका

तालिका १
तालिका २
तालिका ३
तालिका ४
तालिका ५
तालिका ६
तालिका ७
तालिका ८
तालिका ९
तालिका १०
तालिका ११
तालिका १२
तालिका १३
तालिका १४
तालिका १५
तालिका १६
तालिका १७
तालिका १८
तालिका १९
तालिका २०
तालिका २१
तालिका २२
तालिका २३
तालिका २४
तालिका २५
तालिका २६
तालिका २७
तालिका २८
तालिका २९
तालिका ३०

हाम्रो भनाइ

नेपालको संविधानले नागरिकलाई आधारभूत तहसम्मको शिक्षा अनिवार्य र निःशुल्क तथा माध्यमिक तहसम्मको शिक्षा निःशुल्क पाउने मौलिक हकको व्यवस्था गरेको छ। साथै स्थानीय सरकार सञ्चालन ऐन २०७४ को दफा ११, (२) (ज) मा आधारभूत तथा माध्यमिक शिक्षा सम्बन्धी स्थानीय तहका २३ ओटा काम कर्तव्य र अधिकार उल्लेख गरिएको छ। मोलुङ गाउँपालिकाले संविधान तथा कानुनले प्रदान गरेका अधिकारको प्रयोग गर्दै शैक्षिक विकास, पहुँच र व्यवस्थापनलाई अग्रस्थानमा राखेको छ। शिक्षा क्षेत्रमा संघीय सरकारबाट बन्नुपर्ने शिक्षा ऐन तथा नियमावली निर्माण तथा संसोधन नहुनुले स्थानीय तहले शिक्षा क्षेत्रमा कसरी कुन-कुन कानुन तर्जुमा गर्ने भन्ने कुरा हालसम्म स्पष्ट नहुनु तथा स्थानीय सरकारबाटै शिक्षा क्षेत्रमा नयाँ अभ्यास गर्नुपर्ने स्थितिका कारण विभिन्न समस्या तथा चुनौती विद्यमान रहेतापनि आवश्यक स्थानीय कानुन, नीति र कार्यविधिहरू तर्जुमा देखि तीनको सफल कार्यान्वयन मोलुङ गाउँपालिकाको तर्फबाट हरसम्भव प्रयासहरू भइरहेका छन् । शिक्षा विकास जस्तो पवित्र अभियानमा अगाडि बढ्दा आईपर्ने चुनौती तथा समस्याहरूलाई समुचित तरिकाबाट समाधान गरी यस गाउँपालिकाको समग्र शिक्षा क्षेत्रको सुधारका लागि सम्पूर्ण गाउँपालिकाबासीको साथ र सहयोग प्राप्त हुनेछ भन्ने पूर्ण आशा र विश्वास लिएका छौं ।

मोलुङ गाउँपालिकालाई उत्कृष्ट शैक्षिक गन्तव्यको रूपमा विकास गर्ने कार्यलाई मूर्त रुप दिन गाउँसभाले पारित गरेका शिक्षाका ऐन, नीतिको आधारमा शिक्षा क्षेत्रका सरोकारवालाहरूको प्रत्यक्ष सहभागितामा दश वर्षे मोलुङ शिक्षा क्षेत्र योजना (२०८१/८२-२०९१-९२) तर्जुमा गरिएको छ। विद्यालय तहका नियमित शैक्षिक कार्यक्रमका अतिरिक्त अनौपचारिक शिक्षा, विपत व्यवस्थापन, शिक्षाका अन्तरसम्बन्धित मुद्दाहरू, प्राविधिक शिक्षा, विशेष शिक्षा, निरन्तर शिक्षा सँगसगै शिक्षामा समग्र शुसासन र व्यवस्थापनका पक्षहरूलाई समेटेर तयार पारिएको यस शिक्षा योजनाले मोलुङ गाउँपालिकाको शैक्षिक मार्गदर्शन गर्ने कुरामा हामी विश्वस्त छौ ।

वर्तमान समयमा शिक्षालाई व्यक्तिको आधारभूत अधिकारको रूपमा लिइन्छ। शिक्षाले व्यक्तिलाई ज्ञान मात्र नभएर सिप सिकाउन सकेमा सिपयूक्त व्यक्ति श्रमबजारमा सहजै बिक्न सक्ने, दक्ष जनशक्ति तयार भई हामीले कल्पना गरेको "समृद्ध नेपाल र सुखी नेपाली" तथा समुन्नत समाजको ढोका खुल्ने भएकोले विश्वव्यापी रूपमा उठाइएको जीवनोपयोगी शिक्षा साथै यस गाउँपालिका क्षेत्रको परम्परागत मौलिक ज्ञान, सिप संस्कृति र सभ्यताका असल अभ्यासहरूलाई समेट्दै नयाँ पुस्तामा हस्तान्तरणका माध्यमले शिक्षित सुस्कृत तथा समृद्ध गाउँपालिका बनाउने पवित्र सोचका साथ यो योजना निर्माण गरिएको हो। यो योजना दस्तावेज तयारी गर्नु हुने शिक्षा, युवा तथा खेलकुद शाखाका कर्मचारीहरू, कार्यदल, कार्यसमिति, मोलुङ गाउँ कार्यपालिका, वडा अध्यक्षज्यूहरू, गाउँ शिक्षा समितिका पदाधिकारी ज्यूहरू, प्रधानाध्यापकहरू, शिक्षकहरू, वि व्य स अध्यक्षज्यूहरू र शिक्षक अभिभावक संघका पदाधिकारीहरू, CEHRD उपसचिव निलकण्ठ ढकाल सर, तथा अन्तिम ड्राफ्ट अध्ययन गरी मार्गदर्शन गर्नु हुने प्रा. डा. भुपप्रसाद धमलाज्यू लगायत सम्पूर्ण सरोकारवालाहरूप्रति हार्दिक धन्यवाद एवम् कृतज्ञता व्यक्त गर्दै योजनाको ठोस कार्यान्वयनमा जुट्न सबैमा अपिल गर्दछौं।

२०८२ असार

उत्तम राई
अध्यक्ष तथा मोलुङ गाउँपालिका परिवार

कार्यकारी सारांश

नेपालको शैक्षिक विकासको सन्दर्भमा विगत दशकौं देखि स्थानीयस्तरमा तयार गरिएका योजनाहरूलाई समेत समेटेर माथिल्ला स्तरका योजना बनाउने अवधारणा कार्यान्वयनमा ल्याइएकोले प्रत्येक सामुदायिक विद्यालयले विद्यालय व्यवस्थापन समितिको अगुवाइमा विद्यालयका सबै सरोकारवालाहरूको सहभागिता गराई विद्यालय स्तरमा विद्यालयको समग्र विकासको योजना (विद्यालय सुधार योजना) निर्माण गरिन्छ। यस योजनाले खासगरी सम्बन्धित विद्यालयको सेवा क्षेत्रभित्रका विद्यालय उमेर समूहका बालबालिकाहरूको विद्यालयसम्मको पहुँच सुनिश्चित गर्ने, गुणस्तरीय शिक्षा प्रदान गर्ने र संस्थागत क्षमता अभिवृद्धि गर्ने क्रियाकलापहरू समेटेको हुन्छ र हुनुपर्दछ । यसैका आधारमा गाउँपालिकास्तरमा सोही स्तरका सरोकारवालाहरूको सहभागितामा गाउँ शिक्षा योजना निर्माण गर्ने गरिन्छ ।

वर्तमान संविधानप्रदत्त शैक्षिक अधिकार सुनिश्चित गर्न एकल अधिकारको विषयमा स्थानीय तहले योजनाबद्ध विकासको थालनी गर्नुपर्ने देखिन्छ । त्यसैले स्थानीय सरकार सञ्चालन ऐन, २०७४ को दफा ११ (२) ज मा उल्लेखित आधारभूत र माध्यमिक शिक्षासम्बन्धी योजना तर्जुमा, कार्यान्वयन, अनुगमन, मूल्याङ्कन र नियमनको व्यवस्था भएअनुरूप मोलुङ गाउँपालिकाले मोलुङ शिक्षा क्षेत्र योजना तर्जुमा गरी कार्यान्वयनमा ल्याउनुपर्ने आवश्यकता महशुस गरेको हो। आर्थिक वर्ष २०६६/६७ देखि नेपाल सरकारले विद्यालय शिक्षामा सबैको समतामूलक पहुँच सुनिश्चित गर्नका साथै गुणस्तर सुधारका निमित्त सात वर्षे **विद्यालय क्षेत्र सुधार योजना** कार्यान्वयनमा ल्याएको थियो साथै यस योजनाबाट प्राप्त उपलब्धिलाई संस्थागत गर्न, विद्यालय शिक्षाका विविध सकारात्मक प्रयासहरूलाई निरन्तरता दिन र शिक्षाका नवीन कार्यक्रमहरूसहित आर्थिक वर्ष २०७३/७४ देखि सात बर्षे **विद्यालय क्षेत्र विकास योजना** तर्जुमा गरी कार्यान्वयन भइसकेको छ । विद्यालय शिक्षालाई निर्दिष्ट दिशा प्रदान गर्न १० वर्षे योजनाको रूपमा **विद्यालय शिक्षा क्षेत्रको योजना**, २०२१-२०३० कार्यान्वयनका चरणमा रहको छ। वि सं २०८३ (सन् २०२६) सम्ममा नेपाललाई विकासशील राष्ट्रका रूपमा स्तरोन्नति गर्न वि.सं. २०८७ (सन् २०३०) सम्ममा मध्यम आय भएको मुलूकको स्तरमा रूपान्तरणको लक्ष्य हासिल गर्ने र दिगो विकासका लक्ष्य प्राप्त गर्न महत्त्वपूर्ण साधनका रूपमा सोह्रौं योजना (२०८१/८२-२०८६/८७) कार्यान्वयनमा आएको छ ।

यसै पृष्ठभूमिमा मोलुङ गाउँपालिकामा पनि गुणस्तरीय विद्यालय शिक्षामा सबैको समतामूलक पहुँच सुनिश्चित गर्न, व्यवस्थापकीय एवम् नियमनकारी निकायहरू र शैक्षिक संस्थाहरूको संस्थागत क्षमता विकास गरी संस्थागत सुशासन कायम गर्नको लागि आ.व. २०८१/८२-२०९०/९१ सम्म कार्यान्वयन हुने गरी १० वर्षे मोलुङ शिक्षा क्षेत्र योजना तर्जुमा गरी कार्यान्वयनमा ल्याउने प्रयास गरिएको हो।

यस योजनाले विद्यालयहरूको भौतिक एवम् शैक्षिक पूर्वाधार विकासमा सहयोग पुर्‍याउनुका साथै विगतमा पूरा गर्न नसकिएका विषय र विद्यमान चुनौतीहरूको अन्तर घटाउन सहयोग गर्ने अवसरका रूपमा लिँदै परिवर्तित परिस्थिति अनुसार कार्यान्वयनमा लचकता अपनाउन सकिने गरी नयाँ योजना, कार्यक्रम र भावी कार्यदिशा तय गरेको छ । यो योजना निर्माण गर्दा दिगो विकासका लक्ष्य, सोह्रौं योजना, नेपालको संविधान, स्थानीय सरकार सञ्चालन ऐन, शिक्षा सम्बन्धी सङ्घीय कानुनहरू, मोलुङ शिक्षा ऐन र शिक्षा सम्बद्ध विभिन्न आयोगका प्रतिवेदनहरू समेतलाई आधार लिइएको छ।यस योजनामा प्रारम्भिक बालविकास र शिक्षा, आधारभूत र माध्यमिक शिक्षा, निरन्तर शिक्षा र जीवनपर्यन्त सिकाइ, गुणस्तरीय शिक्षा, पाठ्यक्रम र पाठ्यसामग्री, विद्यालय व्यवस्थापन, शिक्षक व्यवस्थापन र पेसागत विकास, शिक्षासँग सम्बन्धित सवालहरू, शिक्षा क्षेत्रमा सूचना तथा सञ्चार प्रविधि, उच्च शिक्षा, प्राविधिक शिक्षा तथा व्यवसायिक तालिम, संस्थागत क्षमता विकास, लगानी र स्रोत व्यवस्थापन, शिक्षामा कमजोर वर्गको

पहुँच, समावेशी शिक्षा र अनुगमन तथा मूल्याङ्कनसम्बन्धी अलग-अलग सवालमा दश वर्षको शैक्षिक उद्देश्य, रणनीति र कार्यक्रमहरू विस्तृत रूपमा तयार गरी प्रस्तुत गरिएको छ ।

यस योजनाको सफल कार्यान्वयनको सुनिश्चितताका लागि गाउँ सभा, गाउँ कार्यपालिका, अन्तर्गतका कर्मचारी, शिक्षक, अभिभावक, विद्यालय व्यवस्थापन समिति, सामुदायिक संघ संस्थाहरूको बलियो प्रतिवद्धताका साथै गैरसरकारी संस्थाहरूबाट निरन्तर सहयोग लिने विश्वास लिइएको छ । यस योजनाले समेट्न नसकेका विषय एवम् कमजोरीहरू औंल्याइदिन र आगामी दिनमा यसलाई अझ व्यवहारिक अर्थात् वस्तुपरक ढङ्गबाट कार्यान्वयन योग्य बनाउन अमूल्य सुझाव र सकारात्मक राय-सल्लाहको अपेक्षा समेत गर्दछौं।

यस गाउँपालिकाले पनि संविधान तथा कानुनले प्रदान गरेका अधिकारहरूको प्रयोग गर्दै दश वर्षे शिक्षा क्षेत्र योजना निर्माण गरेको छ । यस योजनाको कार्यान्वयनका लागि सुरुका पाँच वर्षसम्म अनुमानित जम्मा **१,०२,५८,७९,०००** खर्च हुने अनुमान गरिएको छ ।

दिगो विकासको लक्ष्य नं ४ "सर्वसुलभ, समावेशी, समान गुणस्तरीय शिक्षा सुनिश्चित गर्ने र सबैका लागि आजीवन सिकाइको अवसर प्रवर्द्धन गर्ने" र विश्वव्यापी रूपमा उठाइएको जीवनोपयोगी शिक्षा साथै यस गाउँपालिका क्षेत्रको परम्परागत मौलिक ज्ञान, सिप संस्कृति र सभ्यताका असल अभ्यासहरूलाई समेट्दै नयाँ पुस्तामा हस्तान्तरणका माध्यमले शिक्षित, सुस्कृत तथा समृद्ध गाउँपालिका बनाउने पवित्र सोचकासाथ तयार पारेको यो योजना दस्तावेज तयारीमा सल्लाह दिनु हुने र सहयोग गर्नुहुने मोलुङ गाउँपालिकाका गाउँ शिक्षा समितिका पदाधिकारी ज्यूहरू, प्रधानाध्यापकहरू, शिक्षकहरू, वडा अध्यक्षहरू, वि व्य स र शिक्षक अभिभावक संघका पदाधिकारीहरू, यस योजनाको पढी रिभ्युरिपोर्ट प्रदान गर्नु हुने प्रा.डा. भुपप्रसाद धमलाज्यू लगायत सम्पूर्ण सरोकारवालाहरूप्रति हार्दिक आभार, धन्यवाद एवम् कृतज्ञता व्यक्त गर्दै योजनाको ठोस कार्यान्वयन हुनेमा पूर्ण विश्वास गर्दछौं ।

२०८२ असार

शिक्षा, युवा तथा खेलकुद शाखा
मोलुङ गाउँपालिका, प्राप्चा, ओखलढुङ्गा

पृष्ठभूमि

१. विषय प्रवेश

विश्वभर शिक्षा क्षेत्रमा **पहुँच, गुणस्तर, समानता, र सान्दर्भिकता** जस्ता सवालहरू अझै चुनौतीपूर्ण छन्। यी समस्याहरू समाधान गर्न संयुक्त राष्ट्रसंघ, UNESCO, UNICEF, लगायतका संस्था तथा सरकारहरू प्रयासरत छन्। शैक्षिक सेवा प्रभावकारी रूपमा कार्यान्वयन गरी अपेक्षित नतिजा हासिल गर्न एवम् शिक्षामा सहज पँहुच, गुणस्तर, सहभागिता र समता सुनिश्चित गर्नका लागि शिक्षा योजनाको महत्त्वपूर्ण भूमिका रहेको हुन्छ । अहिले नेपालको विद्यालय तहको शिक्षाको विकासका लागि विद्यालय शिक्षा क्षेत्र योजना कार्यान्वयनमा रहेको छ । त्यसै गरी प्रदेश स्तरमा पनि शिक्षा क्षेत्रको योजना निर्माण भई कार्यन्वयनमा छन् । स्थानीय सरकार सञ्चालन ऐन २०७४ जारी भएपश्चात् आधारभूत तथा माध्यमिक शिक्षाका कार्यक्रम स्थानीय तह मार्फत् कार्यान्वयन भइरहेका छन् । अनिवार्य तथा निःशुल्क आधारभूत शिक्षा तथा निःशुल्क माध्यमिक शिक्षा हासिल गर्नका लागि सबै स्थानीय तहले सङ्घीय र प्रदेश सरकारका योजनालाई आधार मानी आफ्ना आवश्यकतालाई प्राथमिकतामा राखी स्थानीय तहस्तरीय शिक्षा योजना निर्माण गर्नुपर्ने आवश्यकता रहेकाले यस गाउँपालिकाले पनि शिक्षा योजना तयार गर्ने कार्य प्रारम्भ गरेको सन्दर्भमा स्थानीय तह शिक्षा योजना निर्माणका लागि उपलब्ध मार्गदर्शन पछ्याएको छ । युनेस्को (UNESCO) अनुसारः **"शिक्षा योजना भनेको शैक्षिक विकासको प्रक्रियामा तर्कसंगत र प्रणालीगत विश्लेषणको प्रयोग हो, जसको उद्देश्य शिक्षालाई विद्यार्थी र समाजका आवश्यकताहरू र लक्ष्यहरू अनुरूप प्रभावकारी र दक्ष बनाउनु हो।"** त्यसैगरी विश्व बैंक (World Bank) अनुसारः**"शिक्षा योजना भनेको भविष्यमा पर्ने शैक्षिक आवश्यकताहरूको पूर्वानुमान लगाउने र तिनलाई पूरा गर्नका लागि उत्तम उपायहरू पहिचान गर्ने प्रक्रिया हो।"**

२. शिक्षा योजना निर्माणको आवश्यकता र औचित्य

नेपालको संविधान, राष्ट्रिय शिक्षा नीति २०७६, अनिवार्य तथा निःशुल्क शिक्षा ऐन तथा नियमावली, दिगो विकास लक्ष्य, सोह्रौं पञ्चवर्षीय योजनाको अवधारणा तथा विद्यमान विद्यालय शिक्षासम्वन्धी ऐन कानुनले प्राथमिकतामा राखेका नेपालको नीति, कार्यक्रम तथा लक्ष्यलाई सङ्घीय संरचनाअनुरूप कार्यान्वयन गर्न र विद्यालय शिक्षा क्षेत्रको विकासलाई दिशानिर्देश गर्न सङ्घीय, प्रदेश र स्थानीय तहमा विद्यालय शिक्षा योजनाको निर्माणको आवश्यकता देखिएको छ । विज्ञान तथा प्रविधिमा भएको विकास तथा परिवर्तनलाई आत्मसात् गर्न र सृजनशील, सक्रिय तथा नेपालको आर्थिक तथा सामाजिक रूपान्तरणका लागि उपयोगी नागरिक तयार गर्नका लागि र शिक्षाको योगदानलाई समय सापेक्ष बनाउन पनि विद्यालय शिक्षा क्षेत्रको योजना मार्फत् समग्र शिक्षा प्रणालीमा सुधार गर्नुपर्ने देखिएको छ । **दिगो विकास लक्ष्य नं. ४ (SDG 4) मा "समावेशी र समान गुणस्तरयुक्त शिक्षा सुनिश्चित गर्नु र सबैको लागि आजीवन अध्ययनका अवसरहरू प्रवर्द्धन गर्नु।"***(Ensure inclusive and equitable quality education and promote lifelong learning opportunities for all)* भन्ने कुराको लक्ष्य उल्लेख गरिएको छ ।

नेपालको संविधान अनूसूची ८ मा स्थानीय तहको एकल अधिकारअन्तर्गत आधारभूत तथा माध्यमिक शिक्षा उल्लेख भएको छ। त्यसैगरी स्थानीय सरकार सञ्चालन ऐन २०७४ (११,ज) ले आधारभूत तथा माध्यमिक तहका लागि २३ ओटा शिक्षाको अधिकार तोकेको छ । यस ऐनको दफा २४ (१) मा स्थानीय तहले आवधिक तथा क्षेत्रगत योजना निर्माण गरी कार्यान्वयन गर्नुपर्ने नीतिगत व्यवस्था समेत गरेको छ । यी प्रावधानलाई कार्यान्वयन गर्नका लागि सबै स्थानीय तहले शिक्षा योजना निर्माण र कार्यान्वयन गर्न अनिवार्य छ ।

विद्यालय शिक्षामा रहेका आर्थिक तथा सामाजिक लगायतका कारणले सुविधाविहीन, सीमान्तकृत तथा अपाङ्गता भएका बालबालिकाको समतामूलक पहुँच र सहभागिता सुनिश्चित गर्न तथा प्रत्येक बालबालिकामा न्यूनतम सिकाइ उपलब्धि सुनिश्चित गर्दै समग्र विद्यालय शिक्षाको गुणस्तर तथा सान्दर्भिकता अभिवृद्धि गर्न शिक्षा, विज्ञान तथा प्रविधि मन्त्रालयले १० वर्षे विद्यालय शिक्षा क्षेत्र योजना स्वीकृत गरी कार्यान्वयनमा ल्याएको छ। यसै परिवेशमा यस गाउँपालिकले शिक्षा योजना निर्माण र कार्यान्वयन गर्नुपर्ने आवश्यकतालाई महसुस गरी यो गाउँ शिक्षा क्षेत्र योजना निर्माण तथा विकास गरिएको हो ।

३. स्थानीय तहमा शिक्षा योजना निर्माणको औचित्य

संविधानले स्थानीय सरकारलाई प्रारम्भिक बालविकास शिक्षा, अनौपचारिक शिक्षा, आधारभूत तथा माध्यमिक तहसम्मको शिक्षाको जिम्मेवारी सुम्पिएको छ । यसै गरी प्रादेशिक तथा संघीय सरकारलाई उच्च शिक्षाको जिम्मेवारी दिएको छ । प्राविधिक तथा व्यवसायिक शिक्षा स्थानीय, प्रदेश एवम् संघीय सरकारको साझा जिम्मेवारीमा राखेको छ। यस स्थितिमा नेपालको शिक्षालाई कसरी व्यवहारिक, प्रतिस्पर्धी, वैज्ञानिक, रोजगार उन्मुख, गुणस्तरीय, जनमुखी, जीवनोपयोगी, समालोचनात्मक क्षमता सहितको अनुसन्धानमूलक, एवम् नेपालका विविध कला, संस्कृति, ज्ञान, सिप, प्रविधि आदिसँग जोड्दै उपयुक्त पश्चिमी प्रविधि, ज्ञान तथा सिपको पनि भरपूर प्रयोग गर्दै व्यक्तिगत विकास मार्फत् समुदाय र देशको विकासमा योगदान गर्न सक्ने विद्यार्थी उत्पादन गर्नुपर्ने जिम्मेवारी स्थानीय तहको काँधमा आएको छ । त्यसैले गाउँपालिकाले मोलुङ शिक्षा क्षेत्र योजना निर्माण गरी कार्यान्वयन गर्नुपर्ने अनिवार्य आवश्यकता देखिएकोले यो योजना निर्माण गरिएको हो ।थप औचित्य बुँदागत रूपमा यस प्रकार रहेका छन्:

- तीन ओटै तहमा बन्ने शिक्षा योजनाका बिच लम्बीय र क्षितिजीय सहसम्बन्ध स्थापना गर्न
- सङ्घ र प्रदेशबाट प्रदान गरिने स्रोतहरूलाई योजनामा आधारित बनाई व्यवस्थापन, परिचालन र उपयोग गर्न
- निर्धारित कार्यक्रम र स्रोतमा देखिएको अभाव, दोहोरोपना, स्रोत परिचालनमा असक्षमता जस्ता समस्यालाई न्यूनीकरण गर्न
- साझा विषयमा लागत साझेदारी, समन्वय र सहकार्यलाई प्रभावकारी बनाउन
- शिक्षासम्बन्धी राष्ट्रिय लक्ष्य तथा अन्तर्राष्ट्रिय प्रतिबद्धता हासिल गर्न सहयोग पुर्‍याउन

४. शिक्षा योजना निर्माणका आधार

मोलुङ शिक्षा क्षेत्र योजना तर्जुमाको प्रारम्भिक चरणमा योजना निर्माण समितिमा छलफल भई यो शिक्षा योजना निर्माणको तयारी गरिएको थियो ।योजना तयारीका लागि निम्नानुसारका सामग्रीहरूको अध्ययन र समीक्षा गरिएको थियो :

- नेपालको संविधान
- सोह्रौं आवधिक योजना
- स्थानीय सरकार सञ्चालन ऐन २०७४
- सङ्घ, प्रदेश र स्थानीय तह (समन्वय तथा अन्तरसम्बन्ध) ऐन २०७७

- ❖ अनिवार्य तथा निःशुल्क शिक्षासम्बन्धी ऐन, २०७५ लगायत विद्यमान विद्यालय शिक्षासम्बन्धी ऐन, नियमावली
- ❖ विद्यालय शिक्षा क्षेत्र योजना र सिकाइ आपूरण तथा द्रुत सिकाइ योजना
- ❖ शिक्षा नीति मूलतः राष्ट्रिय शिक्षा नीति २०७६, शिक्षाको सोचपत्र २०७९
- ❖ विद्यालय शिक्षामा समता रणनीति
- ❖ दिगो विकास लक्ष्य राष्ट्रिय कार्यढाँचा
- ❖ स्थानीय तहको योजना तर्जुमा दिग्दर्शन र स्थानीय तहको विकास योजना
- ❖ स्थानीय तहको मध्यमकालीन खर्च संरचना
- ❖ राष्ट्रिय जनगणनाको प्रतिवेदन २०७८
- ❖ विद्यालय सुधार योजना र अन्य सरकारी र गैरसरकारी सङ्घसंस्थाका शिक्षासम्बन्धी कार्यक्रम आदि
- ❖ मोलुङ गाउँपालिकाको कम्प्रिहेन्सभ भिलेज प्रोफाइल, २०८०
- ❖ मोलुङ गाउँपालिकाको पार्श्व चित्र - २०७५
- ❖ विद्यालय अनुगमन प्रतिवेदनहरू
- ❖ गाउँपालिकाका वार्षिक बजेटहरू
- ❖ CEHRD को Flash Reports
- ❖ विद्यालय शिक्षा क्षेत्र योजना
- ❖ गाउँपालिकाद्वारा जारी ऐन, नियम र कार्यविधिहरू

५. शिक्षा योजना निर्माण प्रक्रिया

नेपालमा योजना निर्माण तथा योजनाबद्ध विकास प्रयासको थालनी २०१३ सालदेखि भएको हो । योजनाबद्ध विकासको क्रमलाई हेर्दा हालसम्म १५ ओटा योजना निर्माण भई कार्यान्वयन भइसकेका छन् भने हाल सोह्रौं योजना (२०८२/८२-२०८६/८७) कार्यान्वयन भइरहेको छ। हालसम्मको योजना निर्माणको अभ्यासलाई सरसर्ती केलाउँदासम यका आधारमा तीन बर्षे अल्पकालीन, ५ बर्षे मध्यकालीन र पाँच बर्षभन्दा माथि दीर्घकालीन र तहगत आधारमा दुई थरी योजना निर्माण भई कार्यान्वयन भएका छन् । हासिल गर्नुपर्ने लक्ष्य तथा उद्देश्य , उपलब्ध समय, स्रोत साधन र सञ्चालन गर्नुपर्ने कार्यक्रमहरूको आवश्यकता पहिचान गरी योजना कस्तो हुने, कति अवधिको हुने, कसले निर्माण गर्ने र कार्यान्वयनको जिम्मेवारी कसलाई दिने भन्ने कुराको निर्धारण गरिन्छ।
यस गाउँपालिकाको शिक्षा योजना तयारी तथा विकासको लागि निम्नानुसारका प्रक्रिया अपनाइएको थियो :

<u>योजना निर्माणको लागि प्रारम्भिक छलफल र शिक्षा योजना निर्माण समिति गठन:</u> योजना निर्माणका लागि शिक्षा, युवा तथा खेलकुद शाखाको संयोजनमा विभिन्न चरणमा छलफल र बैठकहरूको आयोजना गरिएको थियो। सो क्रममा शिक्षा योजना निर्माणको लागि मोलुङ गाउँ शिक्षा समितिबाट निर्माण गरिएको शिक्षा अधिकृतको संयोजनमा कार्यदलका सदस्यहरूको प्राविधिक सहयोगमा मोलुङ शिक्षा क्षेत्र योजना तर्जुमा गर्न कार्यपालिकामा छलफल भई २०८१ पुस १ मा यो शिक्षा योजना निर्माण समिति गठन गरिएको थियो।

<u>शिक्षा योजना मस्यौदा लेखन कार्यदल गठन र अभिमुखीकरण</u>:
यस शिक्षा योजना निर्माण समितिले स्थानीय तहमै उपलब्ध स्रोतका आधारमा शिक्षा योजना मस्यौदा लेखन कार्यदल गठन गरी गाउँपालिकाको अवस्था पहिचान, विश्लेषण गरी वृहत सरोकारवालाको सहभागितामा मस्यौदा तयार गर्न अभिमुखीकरण गरिएको थियो।

योजना निर्माणमा सूचना र सुझावका लागि सरोकारवाला भेला: यस शिक्षा क्षेत्र योजना निर्माणका लागि शिक्षा, युवा तथा खेलकुद शाखा महिला ,बालबालिका शाखासँग प्रत्यक्ष सम्बन्ध राख्ने मौजुदा नीति तथा कार्यक्रम र कार्यविधिहरू विश्लेषण गरिएको थियो। योजना निर्माणको क्रममा गाउँपालिकाका अध्यक्षको प्रमुख आतिथ्यमा एक दिने कार्यशाला आयोजना गरिएको थियो । यो कार्यशालामा पालिकाका सबै विषयगत शाखाहरूका जस्तै स्वास्थ्य, शिक्षा, प्राविधिक, कृषि, पशु, महिला, बालबालिका र विपद् व्यवस्थापनका प्रमुखहरू साथै वडाध्यक्ष, बालक्लब प्रतिनिधि, बालविकास सहजकर्ता वा शिक्षक, अभिभावक प्रतिनिधि लगायतको सक्रिय सहभागिता रहेको थियो।

मस्यौदा तयारी : शिक्षा योजना मस्यौदा लेखन कार्यदलको अगुवाइ तथा शिक्षा अधिकृतको प्राविधिक सहयोगमा गाउँपालिकामै शिक्षा सरोकारवालाहरूको बृहत कार्यशालामार्फत् संकलित सूचना र स्थलगत अध्ययनका आधारमा मस्यौदा तयारीको कार्य सम्पन्न भएको थियो।

मस्यौदा उपर सुझाव संकलन : शिक्षा, युवा तथा खेलकुद शाखा र गाउँ शिक्षा समिति, गाउँपालिका स्तरीय प्र .अ बैठकमा छलफल र सुझाव सङ्कलन गरिएको थियो।

अन्तिम मस्यौदा तयारी : सरोकारवालाको राय सुझाव मिलान गरी शिक्षा योजना मस्यौदा लेखन कार्यदलले अन्तिम मस्यौदा शिक्षा योजना निर्माण शिक्षा समितिमार्फत पेस गरेको थियो। उक्त समितिले बैठकमा छलफल गरी मुल्याङ्कन गराई कार्यपालिका बैठकमा पेस गर्ने निर्णय अनुसार कार्य अगाडि बढाइएको थियो।

कार्यपालिका बैठकमा छलफल र स्वीकृति : कार्यपालिका बैठकको मिति २०८२ जेठ २२ गतेको छलफल, स्वीकृति र निर्णय बमोजिम १० वर्षे यस शिक्षा क्षेत्र योजना मिति २०८२ असार ८ गतेको गाउँसभाबाट पारित गरी आत्मसातिकरण गर्दै कार्यान्वयनमा ल्याइएको हो।

६. योजनाको लेखाजोखा

क्र.स.	लेखाजोखाका पक्ष	विस्तृत विवरण
१	नेतृत्व तथा सहभागिता	✓ शिक्षा योजना निर्माणमा प्रारम्भिक चरणको छलफल देखिनै मूल नेतृत्वको संलग्नता रहेको छ। ✓ सामाजिक विकास समितिको संयोजकत्वमा शिक्षा योजना निर्माण समिति बनेको ✓ शिक्षा सरोकारवालाको संलग्नतासहितको योजना मस्यौदा कार्यदल गठन गरी पारदर्शी ढंगमा मस्यौदा तयार गरिएको छ। ✓ सूचना र सुझाव संकलनका क्रममा सरोकारवालाको अर्थपूर्ण सक्रिय सहभागिता भएको छ।
२	पर्याप्तता र सान्दर्भिकता	✓ यस योजनामा उल्लेख गरिएका रणनीति, कार्यक्रम तथा क्रियाकलापहरू गाउँपालिकाका शिक्षा क्षेत्रका समस्या र चुनौतीहरू सम्बोधन गर्न प्रर्याप्त छन्। गाउँपालिकाको मौज्जुदा परिस्थितिमा तिनीहरू सान्दर्भिक छन्।
३	समता, सक्षमता तथा गुणस्तर	✓ यो योजनाले समता, सक्षमता तथा सिकाइ र गुणस्तरजस्ता सवालमा अपेक्षित वृद्धि गर्दै शिक्षा क्षेत्रको समग्रतामा उन्नयनको प्रर्याप्त प्रयास गरेको छ।

४	अन्तरसम्बन्ध र तादाम्यता	✓ यो योजना गाउँपालिकाका वार्षिक नीति कार्यक्रम लगायत अन्य योजनाहरूबिच अन्तरसम्बन्धित छ। ✓ शिक्षाका राष्ट्रिय र अन्तराष्ट्रिय लक्ष्यहरूसँग अनुकुलन गरिएको छ। ✓ स्थानीय तहको योजना तर्जुमा सम्बन्धि अद्यावधिक मार्गनिर्देशन २०८१ मा आधारित यस योजनाले शिक्षाका उल्लेखित क्षेत्रहरू र अन्तरसम्बन्धित विषयबिच उपयुक्त तालमेल राखेको छ।
५	सम्भाव्यता र कार्यान्वयन योग्यता तथा सान्दर्भिकता	✓ योजनामा भएका विषयको शिक्षाका उपक्षेत्र, अन्तरसम्बन्धित विषय साथै उपलब्ध स्रोत र अनुगमन मुल्याङ्कनसँग तादाम्यता कायम गरिएको छ। ✓ स्थानीय आवश्यकता र भोगिरहेका प्रमुख चुनौतीलाई सम्बोधन गर्ने प्रयास योजनाले केही हदसम्म गरेको छ।
६	स्रोतको प्रबन्ध	✓ योजनामा उल्लेख गरिएका क्रियाकलापका लागि आवश्यक बजेटको प्रस्ताव गरिएको छ। ✓ नपुग बजेटका लागि सरकारी र गैरसरकारी संस्थाहरूसँग निरन्तर सहकार्य गर्नुपर्ने छ।
७	संस्थागत क्षमता	✓ योजना साथै क्रियाकलापहरू कार्यान्वयनका लागि उपयुक्त संयन्त्र र आवश्यक क्षमता विकास कार्यक्रम राखिएका छन्।
८	कार्यान्वयनमा तत्परता	✓ स्थानीय तहभित्रका सरोकारवालाको सहभागितामै योजना तयार भएको छ। ✓ यो योजना स्वीकृतिपूर्व जिम्मेबार पक्षलाई प्रबोधीकरण र अभिमुखीकरण गरिएको छ। ✓ स्थानीय तहको वार्षिक नीति तथा कार्यक्रम र बजेटमा योजनाकै आधारमा कार्यक्रम प्रस्ताव गर्नुपर्ने आवश्यकता रहेको छ।
९	तथ्याङ्क विश्लेषण र प्रक्षेपण	✓ स्थानीय तहभित्रका शैक्षिक सूचकहरू र आवश्यक तथ्याङ्क राखिएका छन्।
१०	अनुगमन र प्रतिवेदन	✓ सबै तहको आवधिक अनुगमन र मुल्याङ्कनका संयन्त्र तयार गरिएको छ।

७. योजनाको दस्तावेजको स्वरूप

यस योजनाको पहिलो परिच्छेदमा स्थानीय तहको पृष्ठभूमि, शिक्षा क्षेत्रका समस्याहरू, चुनौतीहरू र अवसरहरू उल्लेख गरिएको छ । दोस्रो परिच्छेदमा यस योजनाका दूरदृष्टि, ध्येय, उद्देश्य तथा रणनीतिहरू र प्रमुख अपेक्षित उपलब्धिहरू प्रस्तुत गरिएको छ । परिच्छेद तीनमा विद्यालय क्षेत्रका विभिन्न उपक्षेत्रगत योजनाका खाका समावेश गरिएको छ । यसमा समावेश गरिएका उपक्षेत्रहरूमा प्रारम्भिक बाल विकास तथा शिक्षा, आधारभूत शिक्षा, माध्यमिक शिक्षा, अनौपचारिक शिक्षा तथा आजीवन सिकाइ रहेका छन् । परिच्छेद चारमा विद्यालय शिक्षाका विभिन्न अन्तरसम्बन्धित विषयहरू समावेश गरिएको छ।यसमा समावेश गरिएका अन्तरसम्बन्धित विषयहरूमा पाठ्यक्रम तथा मूल्याङ्कन र शिक्षक विकास तथा व्यवस्थापन, समता तथा समावेशीकरण, स्वास्थ्य, पोषण तथा दिवा खाजा, आपत्कालीन तथा सङ्कटकालीन अवस्थामा शिक्षा, विद्यालय भौतिक विकास र शिक्षामा सूचना तथा सञ्चार प्रविधि रहेका छन् ।

परिच्छेद पाँचमा सुशासन तथा व्यवस्थापन अन्तर्गत आवश्यक संस्थागत संरचना तथा क्षमता विकास, योजना कार्यान्वयनको समग्र व्यवस्था र अनुगमन, मूल्याङ्कन तथा प्रतिवेदन प्रणालीका समावेश गरिएको छ । परिच्छेद छ मा योजनाका लागि लगानी र स्रोत व्यवस्थापन के कसरी गर्ने भन्ने विषय प्रस्तुत गरिएको छ । परिच्छेद सातमा योजनाको कार्यान्वयनबाट अपेक्षा गरिएका समग्र नतिजाहरू र मुख्य मुख्य सूचकहरू उल्लेख गरिएको छ ।

परिच्छेद १

परिचय

१.१ वर्तमान अवस्था

यस गाउँपालिकाको समग्र शैक्षिक स्थितिको गुणस्तर तथा नतिजामा सुधार ल्याउनका लागि यो दश वर्षे गाउँ शिक्षा योजना निर्माण गरिएको हो ।यस गाउँपालिकामा समानता पहिचान ,विविधता ,समता , विकास र समृद्धिका लागि गाउँपालिकाले शिक्षा क्षेत्रम विगतमा गरेको र भविश्यमा गर्ने लगानीको उपयुक्त एवम् प्रशंसनीय प्रतिफल प्राप्तिमा सहयोग गर्न आधार प्रदान गर्ने उद्देश्य तथा लक्ष्यका साथ यस शिक्षा योजनाको निर्माण गरिएको छ ।

राज्य संघीयतामा गएसँगै आफ्नोपालिकाक शिक्षाको विकास आफै गरौं भन्ने उद्देश्यले स्थानीय तहमा रहेर शिक्षाको गुणस्तर वृद्धि गर्दै विद्यालयको समग्र पक्षहरूको सुधारमा विद्यालय सुधार योजनाले उल्लेखनीय भूमिका खेलेको छ ।यस गाउँपालिकाका सम्पूर्ण सामुदायिक विद्यालयहरूले विद्यालय सुधार योजना तयार गरी कार्यान्वयनमा ल्याएको अवस्था रहेको छ । शिक्षा सरोकारवालाहरूसँगको अन्तरक्रियाका साथै विद्यालय सुधार योजनालाई समेत विश्लेषण गरी यो दश वर्षे गाउँ शिक्षा योजना तयार गरिएको छ । शिक्षा क्षेत्रमा विगतमा नेपाल सरकारले लागू गरेका र हाल सञ्चालन भइरहेका कार्यक्रमहरूबाट प्राप्त सकारात्मक नतिजाहरूलाई स्थायित्व दिने सन्दर्भमा समेत यो दश वर्षे शिक्षा क्षेत्र योजना निर्माण गर्न आवश्यक परेको हो । यस गाउँपालिकाको शिक्षा विकासमा सामाजिक , सांस्कृतिक, शैक्षिक, आर्थिक, भौगोलिक, जनसाङ्ख्कि र शासकीय स्वरुपको प्रभाव रहने भएकाले यो शिक्षा योजना निर्माणका क्रममा यी सन्दर्भहरूको समीक्षा गरिएको छ।

(क) भौगोलिक अवस्थितिको बिश्लेषण

ओखलढुङ्गा जिल्लामा रहेका ८ वटा स्थानीय तहहरू मध्ये मोलुङ गाउँपालिका पनि एक हो। कोशी प्रदेश, ओखलढुङ्गा जिल्लामा अवस्थित मोलुङ गाउँपालिका तत्कालिन छ वटा गाविसहरू क्रमशः कुन्तादेवी, बरुणेश्वर, हर्कपुर, प्राप्चा, श्रीचौर र राँगादिपको पुरै भूगोल तथा पात्ले गाविसको वडा नं . १,२,७ र ९ मिलेर बनेको छ।२७ डिग्री २२ मिनेट उत्तरी अक्षांश देखि २७ डिग्री ३७ मिनेट उत्तरी अक्षांशसम्म र ८६ डिग्री २६ मिनेट पूर्वी देशान्तर देखि ८६ डिग्री ४३ मिनेट पूर्वी देशान्तरसम्म फैलिएको छ। यस गाउँपालिकाको पूर्वमा सिद्धिचरण नगरपालिका पश्चिममा खिजिदेम्बा गाउँपालिका र चम्पादेवी गाउँपालिका, उत्तरमा सिद्धिचरण नगरपालिका र खिजिदेम्बा गाउँपालिका र दक्षिणमा सुनकोशी गाउँपालिका र सिद्धिचरण नगरपालिका रहेका छन्। यो गाउँपालिका ११२ वर्ग कि. मि. क्षेत्रफलमा फैलिएको छ।काठमाडौंबाट करिव २४० कि.मि. पूर्वमा र ओखलढुङ्गा जिल्लाको साविक सदरमुकामबाट ३३कि.मि. पश्चिममा यस गाउँपालिकाको कार्यालय प्राप्चा रहेको छ।यस गाउँपालिकामा ८ वटा वडाहरू रहेका छन् । गाउँपालिकाको कार्यालय हालको ३ नं. वडा प्राप्चा देउरालीमा छ।थोलेदेम्वा देम्वाको सिरान मुहान भइ ओखलढुङ्गा जिल्लाको मध्ये भागबाट बहने खोलाको नामबाट यस गाउँपालिकाको नाम मोलुङ रहन गएको हो। मोलुङ खोलाको किनार बेसीदेखि तुसारो झर्ने लेक, मोलुङको विकट पहाड, भीर रहेको भौगोलिक विषमतायुक्त गाउँपालिका भएकोले यहाँको हावापानी, बाली उत्पादन, पशुपालन वनजङ्गल, वन्यजन्तु आदि पनि स्थान विशेष फरक फरक रहेको छ। यस गाउँपालिका अन्तर्गत उष्ण, समशितोष्ण र शितोष्ण हावापानीको समिश्रण पाइन्छ। यस क्षेत्रका मानिसहरू मध्यम र निम्न मध्यम र निम्न वर्गको आर्थिक अवस्थामा जीवनयापन

गरिरहेका छन्। शिक्षक, कर्मचारी, नेता पत्रकार, वकिल जस्ता जनशक्ति उत्पादन भएको यस क्षेत्रबाट पनि दक्ष, अर्धदक्ष तथा अदक्ष जनशक्ति वैदेशिक रोजगारीको लागि विदेशिएका छन। यहाँ कृषि उत्पादन र पशुपालनका साथै आन्तरिक पर्यटन उद्योगको प्रचुर सम्भावना रहेको छ। प्रमुख संभावित पर्यटकीय स्थलमा सेप्ली झरना, तिनतले डाँडा, थानीढुङ्गा, जलजलेश्वर महादेव त्रिवेणी मकरधाम, कोटगढी आदि रहेका छन।

(ख) जनसाङख्यिक संरचनाको विश्लेषण

राष्ट्रिय जनगणना २०७८ अनुसार मोलुङ गाउँपालिकाको अक्सर बसोबास गर्ने जनसङ्ख्या १६,४४० रहेको छ जस मध्ये पुरुष ४८.८३ प्रतिशत (८०२७ जना) र महिला ५१.१७ प्रतिशत (८४१३ जना) रहेका छन् । सोही अनुसार लैंगिक अनुपात ९५.१४ रहेको छ । जनघनत्व (प्रति वर्ग किलोमिटरमा रहको जनसङ्ख्या)१६० जना प्रति वर्ग किलोमिटर रहेको छ । पछिल्लो तथ्याङ्क बमोजिम यस गाउँपालिकाको कुल जनसङ्ख्या मध्ये ३.६ प्रतिशत (५९७ जना) अपाङ्गता भएका व्यक्तिहरू रहेका छन् । कुल ४०६९ घरपरिवार रहेको यस गाउँपालिकामा प्रति परिवार औषत ४.०४ सदस्य संख्या देखिन्छ ।

(ग) सामाजिक र सांस्कृतिक अबस्था

नेपाल बहुजातिय, बहुधार्मिक र बहुसांस्कृतिक मुलुक हो । त्यसकै सानो नमुना मोलुङ गाउँपालिका पनि धर्म, संस्कृति र जातजातिका हिसाबले विविधतामा एकता भएको गाउँपालिकाका रूपमा लिन सकिन्छ । यहाँ मुख्यतः हिन्दु, बौद्ध, किराँत र इसाई धर्मावलम्बी गरी चार ओटा धर्ममा आस्था राख्ने मानिसहरूको बसोबास बढी रहेको छ। यस गाउँपालिकामा ब्राम्हण, क्षेत्री, शेर्पा, नेवार, गुरुङ, मगर, भुजेल, पहरी, कामी, दमाईं, सार्कीलगायत जातजातिहरूको उपस्थिति रहेको छ । धार्मिक दृष्टिकोणबाट हेर्दा कूल जनसङ्ख्याको ५७.५ प्रतिशत मानिस हिन्दु धर्ममा आस्था राख्दछन् भने ३०.२ प्रतिशत मानिस बुद्ध धर्म मान्ने गर्दछन् ।१०.५ प्रतिशत किराँत धर्मावलम्बीहरू बसोबास गर्दछन् ।त्यसैगरी १.७ प्रतिशत इसाई लगायत अन्य धर्ममा आस्था राख्दछन् ।प्रत्येक समुदायका धर्मावलम्बीहरूको आ-आफ्नै सांस्कृतिक चालचलन र जातिगत संस्कारहरू रहेका छन्। उनीहरू आ-आफ्नो धर्म अनुसारका चाडपर्वहरू मान्दछन्। देवी, देवताको पूजा अर्चना गर्दछन् ।यहाँका सबै धर्मावलम्वीहरू बिच धार्मिक सहिष्णुता कायम रहेको छ । यहाँका सबै धर्म र जातजातिका मानिसहरू आफ्ना जातिगत पर्वमा अन्य धर्म मान्ने छिमेकीहरूलाई आमन्त्रण गर्दछन् र एक आपसमा भाइचाराको सम्बन्ध स्थापित गर्दछन्। त्यस्तै, एउटा जाति वा धर्मका मानिसको जन्म, ब्रतबन्ध, विवाह एवम् मृत्यु लगायत संस्कारमा अर्को जातिका मानिसहरू सहभागी हुन्छन् ।

(घ) आर्थिक सन्दर्भ

भौगोलिक विविधताको कारण यस गाउँपालिकाको हावापानीमा पनि विविधता रहेको छ । आर्थिक क्रियाकलापमा भूगोल र हावापानीले प्रभाव पार्ने हुँदा भौगोलिक क्षेत्र अनुसार यहाँका मानिसहरूको आर्थिक क्रियाकलापमा पनि केहि फरकपन देखिन्छ ।तथापि यस गाउँपालिकाको आर्थिक क्रियाकलापको मुख्य आधार भने कृषि हो । यसका अलावा ब्यापार, सेवा, उद्योग र पर्यटन यस गाउँपालिका भित्र बसोबास गर्ने मानिसहरूको आर्थिक क्रियाकलापकका पक्षहरू हुन् ।

अ) **कृषि** : कृषि पेशा भित्र खाद्यान्न बाली, नगदे बालीका साथै पशुपंक्षी पालन पनि पर्दछन्। हाम्रो पालिका क्षेत्र भित्रको कृषि उत्पादन निर्यात मुखी भन्दा निर्वाह मुखी रहेको सत्यलाई नकार्न सकिदैन ।कृषि उत्पादनमा मकै, गहुँ, कोदो, धान, आलु, विभिन्न किसिमका तरकारी खेती र फलफुलहरू यहाँका कृषकहरूले उत्पादन

गर्ने गरेको पाइन्छ ।यहाँबाट चामल, आलु, पशुपक्षी लगायत केहि मात्रमा काठ र जडिबुटी निर्यात हुने गरेको छ ।

आ) **व्यापारः** यस पालिकाको बासिन्दाहरूको आर्थिक क्रियाकलापको अर्को माध्यम व्यापार हो । दैनिक उपभोग्य सामग्री, लताकपडा, निर्माण सामग्री, मलबीऊ, होटेल ब्यबसाय र फार्मेसी सेवा यस पालिकाको मुख्य ब्यापारिक क्रियाकलाप हुन् । वडा नं .२ रामपुर, , वडा नं .६ को मंगलवारे बजार, वडा नं .७ को पात्ले बजार, वडा नं ३ को सोमबारे हाट मुख्य ब्यापारिक केन्द्र हुन् ।गाउँपालिकाको मुख्य ब्यापारिक केन्द्रको रूपमा रामपुर बजार रहेको छ ।

इ) **सेवाः** यस गाउँपालिकाका नागरिकहरू मुख्य रूपमा शिक्षक, निजामती कर्मचारी, सेना, प्रहरी, गैर सरकारी संस्था, बैंक तथा वित्तीय संस्थाहरूमा संलग्न रहेका छन् ।यस क्षेत्रमा हुलाक, इन्टरनेट, यातायात, प्रहरी, वैंक तथा वित्तिय संस्था, शिक्षण संस्थाहरू, स्वास्थ्य सेवा प्रदायक संस्थाहरू, गैहसरकारी संस्थाहरू सक्रिय रहेका छन् ।

ई) **उद्योगः** घरेलु तथा कुटिर उद्योगको रूपमा सञ्चालित परम्परागत ज्ञान र सिपले यस गाउँपालिकाको आर्थिक विकासमा टेवा पुगेको छ । बाँस तथा निगालोबाट चित्रा, फुङ्ला, डोका, डाला उत्पादन र विक्री प्रायः सबै वडाहरूमा हुने गरेको छ ।आरन र सिलाई कटाईबाट परम्परागत कलात्मक साधनहरूको उत्पादन गर्ने घरेलु कुटिर उद्योगहरू यस गाउँपालिकाका प्रायः सबै क्षेत्रहरूमा सञ्चालित रहेका छन् । फर्निचर उद्योग तथा पालिकाको माथिल्लो क्षेत्रमा जडीबुटी मार्फत मचिनोको तेल उद्योग सञ्चालन गरिरहेको अवस्था छ।

उ) पर्यटक : पर्यटनमा आधारित होटेल र होमस्टेहरूका कारण यस क्षेत्रको आर्थिक विकासमा सहयोग पुगेको छ ।सेप्ली झरना, कुन्तादेवी मन्दिर, थानी ढुङ्गा पर्यटकीय स्थल, तीनतले डाँडा, डेछेन छोलिङ सेन्डुप गुम्वा, तिङ्गुर गुम्वा, जलकन्या मन्दिर, टुक्सिण्डो डाँडा हुदै पिके पदमार्ग, चण्डीथान रहेका छन् ।

ङ) शैक्षिक अवस्थाः

विद्यालय शिक्षासम्बन्धी अधिकार व्यवस्थित ढङ्गले कार्यान्वयन गर्न र विद्यालय शिक्षामा देखापरेका समस्याहरू निराकरण गरी नतिजामूलक सुधारका प्रयास गरिएता पनि थप सुधारका निमित्त विद्यमान कानुन अपर्याप्त छन्। यस बाहेक गाउँपालिकाका विधायिकी, कार्यकारी र प्रशासनिक अङ्गले विद्यालय शिक्षामा देखापरेका समस्या, चुनौती एवम् अवसरहरूको सही मापन र विश्लेषण गरी आवश्यक विधि तथा कानुन निर्माणको कार्यमा सक्रियतापूर्वक लाग्नुपर्ने देखिन्छ।

तालिका १

तहगत विद्यालय विवरण २०८१ फागुन

क्र स	विद्यालय	सामुदायिक	संस्थागत	जम्मा
१	बालविकास	४१	०	४१
२	आधारभूत (१ कक्षा सम्म)	०	०	०
३	आधारभूत १-२	०	०	०
४	आधारभूत १-३	१५	०	१५
५	आधारभूत १-४	०	०	०
६	आधारभूत १-५	८	१	९

७	आधारभूत १-८	४	२	६
८	माध्यमिक १-१०	४	०	४
९	माध्यमिक १-१२	६	०	६
१०	क्याम्पस	१	०	१
११	सामुदायिक सिकाइ केन्द्र	३	०	३
१२	प्राविधिक धार सञ्चालित विद्यालय	२	०	२
१३	धार्मिक विद्यालय संख्या	१	0	१

(स्रोतः मोलुङ गाउँपालिकाको शैक्षिक संगालो २०८१)

<u>तालिका २</u>

श्रेणीगत र तहगत शिक्षक विवरण फागुन - २०८१

क्र.स.	तह	प्रथम	द्वितीय	तृतीय	अस्थायी	राहत	वालविकास	शिक्षण सहयोग अनुदान		गापा स्वयमसेवक	जम्मा
								सङ्घ	प्रदेश		
१	बालविकास	०	०	०	०	०	४१	०	०		४१
२	प्राथमिक	१	२०	६३	१२	३३	०	०	०	१	१३०
३	निम्न माध्यमिक	०	२	१७	८	५	०	७	०		३९
४	माध्यमिक	०	४	६	८ जना प्रविधिक	१४	०	९	०	६	४७
५	उच्च माध्यमिक	०	०	०	७ (अनुदान) प्राविधिक ८ जना	०	०	०	०	०	१५
	जम्मा	१	२६	८६	४३	५२	४१	१६	०	७	२७२

(स्रोतः मोलुङ गाउँपालिकाको शैक्षिक संगालो २०८१)

<u>तालिका ३</u>

सामुदायिक तथा संस्थागत विद्यालयमा अध्ययनरत विद्यार्थी विवरण शैक्षिक सत्र -२०८१

क्र.स	सामुदायिक विद्यालय विद्यार्थी सङ्ख्या				संस्थागत विद्यालयका वि.सङ्ख्या			दलित विद्यार्थी सङ्ख्या			जनजाति विद्यार्थी सङ्ख्या		
	कक्षा/तह	छात्रा	छात्र	जम्मा	छात्रा	छात्र	जम्मा	छात्रा	छात्र	जम्मा	छात्रा	छात्र	जम्मा
१	बालविकास	१५९	१९०	३४९	90	95	185	४०	४५	८५	१५३	१५९	३१२

२	आ. वि. (१-५)	६५१	६११	१२६२	१३०	२०५	३३५	१३३	१०७	२४०	५१६	५४४	१०६०
३	आ. वि. (६-८)	४४७	३६८	८१५	२०	१७	३७	६६	५६	१२२	२९४	२३१	५२५
४	मा. वि. ९-१०	२९४	२४०	५३४	०	०	०	३०	२७	५७	१७४	१२३	२९७
५	मा. वि. ११-१२	३११	३००	६११	०	०	०	४०	२६	६६	१५९	१२५	२८४
कुल जम्मा		१७०३	१५१९	३२२२	१५०	२२२	३७२	३०९	२६१	५७०	१२९६	११८२	२४७८

(स्रोतः मोलुङ गाउँपालिकाको शैक्षिक संगालो २०८१)

तालिका ४

साक्षरता सम्बन्धी विवरण

क्र. स.	विवरण	महिला	पूरूष	अन्य	औषत/जम्मा
१	कुल जनसङ्ख्या	८४१३	८०२७		१६४४०
२	५ वर्ष माथिको जनसङ्ख्या	९६१४	९४४३		१५२०३
३	समग्र ५ वर्ष माथिको साक्षरता दर	६७.४	८०.७		७३.८

स्रोत :*NPH Census, 2021*

तालिका ५

शैक्षिक सूचकहरूको अवस्था

क्र . .स	सूचकहरू	गाउँपालिकाको स्थिति २०८०/२०८१	राष्ट्रिय स्थिति २०८०/२०८१	वि.शि.क्षे. योको लक्ष्य (२०८२)	सोह्रौ योजनाको लक्ष्य २०८५/०८६	दिगो विकासको लक्ष्य २०८५/०८६	गाउँपालिकाको लक्ष्य २०८५/०८६
१ प्रारम्भिक बालविकास र शिक्षा .							
क	कुल भर्ना दर	९९	९९.९	१००		९९	९९

क्र . .स	सूचकहरू	गाउँपालिकाको स्थिति २०८०/ २०८१	राष्ट्रिय स्थिति २०८०/ २०८१	वि.शि.क्षे. योको लक्ष्य (२०८२)	सोह्रौ योजनाको लक्ष्य २०८५/०८६	दिगो विकास को लक्ष्य २०८५/ ०८६	गाउँपालिकाको लक्ष्य २०८५/ ०८६
ख	चार वर्षका बालबालिकाको भर्ना अनुपात	७०	६७.२	९०			९०
ग	कक्षा १ मा नवप्रवेशीमध्ये प्रारम्भिक बालविकास र शिक्षाको अनुभव प्राप्त बालबालिकाको प्रतिशत	९५	७६.९	९०	१००	९५	१००
२.आधारभूत शिक्षा							
क	कक्षा १ मा कुल प्रवेशदर GIR GRADE 1	१०८.७	११५.९	१०६			१०२
ख	कक्षा १ मा खुद प्रवेशदर NIR	९६.३	९५.७	९९			९८
ग	कक्षा १- ५ मा कुल भर्नादर	१३१.८	१२४.८	११२			११०
घ	कक्षा १-५ मा खुद - भर्नादर	९६	९५.६	१००		१००	९८
ङ	कक्षा १- ८ मा कुल भर्नादर	१२५.७	१२०.४	११५			१०५
च	कक्षा १- ८ मा खुद भर्नादर	९४.९	९५.१	९९			९५
छ	कक्षा ८ मा टिकाउ दर	८७.९	८६.३	९८.९		९५	९५
ज	आधारभूत तहको शिक्षाको पूरा गर्ने दर	८७	८०.३	९८.७	१००	९५	९५
३माध्यमिक शिक्षा .							
क	कक्षा ९--१० मा कुल भर्नादर	८७.९	९४.६	१०५.६			१००
ख	कक्षा ९--१० मा खुद भर्नादर	८०.४	७६.५	८१.४			८०
ग	कक्षा ९--१२ मा कुल भर्नादर	८६.४	७१.४	९१.६	९५	९९	९०
घ	कक्षा ९--१२ मा खुद भर्नादर	५९.७	५७.९	५८.१			६०
ङ	कक्षा ११--१२ मा कुल	८५.२	५१.५	७७.३			५५

क . .स	सूचकहरू	गाउँपालिकाको स्थिति २०८०/ २०८१	राष्ट्रिय स्थिति २०८०/ २०८१	वि.शि.क्षे. योको लक्ष्य (२०८२)	सोह्रौ योजनाको लक्ष्य २०८५/०८६	दिगो विकास को लक्ष्य २०८५/ ०८६	गाउँपालिकाको लक्ष्य २०८५/ ०८६
	भर्ना दर		२५.८				
च	कक्षा ११-१२ मा खुद-भर्नादर	४२.५	६९.९	४०.१			४०
छ	कक्षा १० मा टिकाउ दर	६२	५७.९	९७.९			९०
ज	कक्षा १२ मा टिकाउ दर	५५	१५.५	३५.४	५५		३५
४. अनौपचारिक शिक्षा र जीवन पर्यन्त सिकाइ							
क	५ वर्ष माथिको साक्षरता दर		७८	९६	९५		८५
ख	१५-२४ बर्षको साक्षरता दर		९२	९९	९५	९९	९५
ग	१५ वर्षमाथिको साक्षरता दर		५८	९५	९५		
५.महिला शिक्षक प्रतिशत							
क	आधारभूत तह	४६.७	४३.७	५०		५०	५५
ख	माध्यमिक	१४.५८	२०.६	२५		३३	१५
६.प्राथमिकता प्राप्त न्यूनतम सक्षमता पूरा गरेका विद्यालय प्रतिशत							
क	प्रारम्भिक बालविकास केन्द्र		५२	६०			५५
ख	आधारभूत विद्यालय		१३.४	७०		९९	८०
ग	माध्यमिक विद्यालय			६०		९९	७०

(स्रोतः मोलुङ गाउँपालिकाको शैक्षिक संगालो २०८१)

१.२ शिक्षा क्षेत्रका मुख्य समस्या तथा चुनौतीहरूको विश्लेषण

लक्षित समूहका बालबालिकाको सहभागिता कमजोर हुनु, विद्यालय भर्ना भएका विद्यार्थीको निरन्तरता कायम गर्दै अपेक्षित रूपमा सिकाइ उपलब्धि हासिल हुन नसक्नु, तहगत र विषयगत रूपमा सबै विद्यालयमा शिक्षक व्यवस्थापन गर्न नसकिनु, प्राविधिक शिक्षालाई विद्यालय शिक्षाको मूलधारको रूपमा विकास गर्न नसकिनु, शिक्षासम्बन्धी अधिकार कार्यान्वयनको लागि पर्याप्त स्रोतको व्यवस्था हुन नसक्नु, तोकिएको शैक्षिक सत्रमा तह पार गर्नेको सङ्ख्या कम हुनु, पठन संस्कृतिको विकास तथा आजीवन सिकाइका लागि सार्वजनिक पुस्तकालय प्रणालीको विकास नहुनु, शिक्षा क्षेत्रका सबै तहमा सुशासनको प्रत्याभूति हुन नसक्नु, निजी लगानीका शैक्षिक संस्थाहरूको उचित व्यवस्थापन र प्रतिभाहरूको पलायन नियन्त्रण गर्न नसकिनु जस्ता विषयहरू विद्यालय शिक्षाका प्रमुख समस्या र चुनौतीका रूपमा रहेका छन् ।यसका अतिरिक्त विद्यालय शिक्षाका उपलब्धि र अन्तरका आधारमा देखिएका समस्याहरू बुँदागत रूपमा निम्नानुसार पहिचान गरिएको छ :

- कतिपय कार्यक्रमहरूको सञ्चालन निर्देशिका तथा सामग्री समयमा प्राप्त नभएकाले कार्यक्रम सञ्चालन गर्न बाधा पर्नु।
- विद्यालयसँग प्रत्यक्ष सम्बन्धित विभिन्न निकायहरू विद्यालय व्यवस्थापन समिति, शिक्षक अभिभावक सङ्घ, स्थानीय निकाय र सर्वसाधारण सरोकारवालाहरूको सहभागिता र अपनत्वको भावनाको आशातीत रूपमा विकास हुन नसक्दा सञ्चालित कार्यक्रम भने जति उद्देश्यमूलक र दीगो हुन नसक्नु
- प्रारम्भिक बालविकास तथा शिक्षा चार वर्षका बालबालिकाहरूका लागि लक्षित भए पनि चार वर्षभन्दा कम उमेरका बालबालिकाहरू पनि सहभागी हुनु
- विद्यालय उमेरका सबै बालबालिकाहरूको विद्यालय शिक्षामा पहुँच पुग्न नसक्नु
- बालबालिकाहरूको बीचैमा विद्यालय छाड्ने दर उच्च हुनु
- परिवार, समाज र विद्यालयमा शिक्षासम्बन्धी सामाजिक एवम लैङगिक विभेद कायमै रहनु
- विशेष क्षमता भएका बालबालिकाहरूको चाहना र आवश्यकतालाई पहिचान गरी सम्बोधन गर्न नसकिनु
- सामाजिक, आर्थिक र जातिय विविधताका कारण सबैका लागि समान र समतामूलक शैक्षिक सेवा र सुविधा प्रवाह तथा वितरण हुन नसक्नु
- विद्यालयस्तरीय पाठ्यक्रमलाई बालमैत्री, बालमनोविज्ञानमा आधारित बनाई सबै तहका बालबालिकाहरूका लागि समय सान्दर्भिक, स्तरयुक्त र आवश्यकता पूरा गर्ने खालको बनाउन नसकिनु
- सबैलाई साक्षर बनाई सान्दर्भिक र जीवनोपयोगी सिप प्रदान गर्न नसकिनु
- विद्यालयप्रति समुदायको सहभागिता र अपनत्व वृद्धि हुन नसक्नु
- तालिम प्राप्त शैक्षिक जनशक्तिको अभाव हुनु र भएको रिक्त शिक्षक दरबन्दीमा समेत समयमै पदपूर्ति गर्न नसक्नु
- सूचना तथा सञ्चार प्रविधि पर्याप्त नहुनु र भएका विद्यालयहरूमा समेत प्राविधिक जनशक्ति अभाव हुनु
- शिक्षक तथा कर्मचारीको क्षमता विकासमा चासो तथा लगावमा कमी हुनु
- औसत सिकाइ उपलब्धि प्राप्त गर्न नसक्नु
- नीतिगत अस्पष्टता र बाधालाई समाधान गरी उपर्युक्त शैक्षिक वातावरण सृजना गर्न नसक्नु

१.३ शिक्षाका चुनौतीहरूको SWOT बिश्लेषण

विद्यालय शिक्षा सर्वसुलभ, उपयुक्त पूर्वाधारको विकास, समतामूलक पहुँच, गुणस्तर सुनिश्चितता सहित सार्वजनिक शिक्षा प्रतिको आकर्षण बढाउनु, विद्यार्थी सङ्ख्याको अनुपातमा शिक्षक दरबन्दी मिलान तथा पुनर्वितरण गर्नु, शैक्षिक सुशासन र उत्तरदायित्व अभिवृद्धि गर्नु, सबै प्रकारका विद्यालयमा भौतिक पूर्वाधार सहितको आकर्षक सिकाइ वातावरण विकास गर्नु, शिक्षण सिकाइ पद्धतिलाई व्यावहारिक, बालमैत्री एवम् प्रविधिमा आधारित बनाउनु, उद्यमशील, समालोचनात्मक र अन्वेषणकारी नागरिक तयार गर्नु, विद्यालय बाहिर रहेका सबै बालबालिकालाई विद्यालय भर्ना गर्नु, कक्षा छाड्ने दर शून्यमा झारी अपेक्षित सिकाइ उपलब्धि हासिल गर्नु, प्राविधिक तथा व्यावसायिक शिक्षा विकासको लागि भौतिक पूर्वाधार, प्राविधिक जनशक्तिको उपलब्धता र समन्यायिक पहुँच सुनिश्चित गर्न आवश्यक पर्ने स्रोतसाधनको उपलब्धता र व्यवस्थापन गर्नु, शिक्षा क्षेत्रमा सुशासन र उत्तरदायित्व अभिवृद्धि गर्नु, क्षमतावान युवालाई स्थानीय तहमै सेवा गर्ने अवसरको सिर्जना गर्नु, जनसाङ्ख्यिक बनोट, आन्तरिक र बाह्य बसाई सराइको प्रवृत्ति समेतको अध्ययन गरी शैक्षिक संस्थाहरूको नक्साङ्कन गर्नु र सूचना तथा सञ्चार प्रविधिले ल्याएका विविध अवसरको सदुपयोग गर्नु विद्यालय शिक्षा क्षेत्रका प्रमुख चुनौतीहरू हुन् ।विद्यालय शिक्षाका उपलब्धि र अन्तरका आधारमा निम्नानुसारका चुनौतीहरू पहिचान गर्न सकिन्छ :

- सबै बालबालिकाहरूलाई प्रारम्भिक बालविकास तथा शिक्षा सुनिश्चित गर्न प्रारम्भिक बाल विकास केन्द्र कक्षाको/समायोजन तथा पुनर्वितरण गरी मापदण्ड अनुसार सञ्चालन गर्ने कार्यले पूर्णता पाउन कठिन
- विद्यालय नक्साङ्कनका आधारमा विद्यालयको स्थापना, समायोजन तथा पुनर्वितरण गरी विद्यालय शिक्षामा सबैबालबालिकाको पहुँच र सहभागिता सुनिश्चित गर्न कठिन
- सबै विद्यालयको भौतिक र शैक्षिक वातावरणमा सुधार ल्याई विद्यालयलाई पूर्ण बालमैत्री बनाउन कठिन
- आधारभूत शिक्षालाई अनिवार्य तथा निःशुल्क र माध्यमिक शिक्षालाई निःशुल्क गरी गुणस्तरीय सिकाई सुनिश्चित गर्न आवश्यक स्रोत साधनको व्यवस्था र संस्थागत संरचना तथा क्षमता विकास गर्न
- सिकाइलाई दैनिक जीवनसँग आबद्ध गर्न पाठ्यक्रम तथा सिकाइ क्रियाकलापमा सुधार गरी विद्यालय शिक्षाको सान्दर्भिकता बढाउन कठिन
- शिक्षक र शैक्षिक क्षेत्रको जनशक्तिमा पेसागत जवाफदेहिता सुनिश्चित गर्न, विद्यालय नेतृत्वको भूमिका सबलीकरण गर्न र शिक्षा प्रणालीमा शैक्षिक सुशासन पूर्णरूपमा कायम गर्न कठिन
- विद्यालयमा मापदण्डअनुरुप प्रधानाध्यापक व्यवस्थापनमा कमि
- शिक्षक सहायता प्रणालीको व्यवस्था र शिक्षण सिकाइ तथा मूल्याङ्कन पद्धतिमा सुधार गरी विद्यालय शिक्षाको सान्दर्भिकता, गुणस्तर र कार्यकुशलता वृद्धि गर्न कठिन
- सूचना तथा सञ्चार प्रविधिमा शिक्षक र विद्यार्थीको पहुँच विस्तार र सिकाइमा प्रभावकारी ढङ्गले प्रयोग गर्न कठिन
- विद्यालय शिक्षालाई जलवायु परिवर्तन र असर, प्रकोप, सङ्कट तथा महामारी लगायतका परिस्थितिप्रति उत्थानशील बनाउन सिमित जनशक्तिका कारण कठिन
- बालबालिकाको पोषणको अवस्था र स्वास्थ्यमा सुधार गर्न दिवा खाजा, सरसफाइ, स्वच्छता, आधारभूत स्वास्थ्य तथा पोषण सेवा विद्यालयमार्फत् पूर्णरूपमा प्रदान गर्न कठिन
- विद्यालयलाई भयरहित, विभेद र दुर्व्यवहारमुक्त बनाई विविधता अनुकूल, समावेशी र समतामूलक बनाउन, साक्षरता, निरन्तर शिक्षा र आजीवन सिकाइको अवसर वृद्धि गर्न र विद्यालय शिक्षाबाट वञ्चित भएकालाई वैकल्पिक शिक्षाको प्रबन्ध गर्न कठिन
- गाउँपालिकामा शिक्षाको शासकीय प्रबन्धलाई थप सुदृढ बनाउँदै नतिजामुखी बनाउन उत्तरदायित्व प्रणालीलाई प्रभावकारी बनाउन कठिन
- विद्यालयको सिकाइप्रति अभिभावक तथा समुदायको आकर्षण बढाउने र विश्वास जगाउने वातावरण सिर्जना गर्न नसकिनु
- भौगोलिक विकटताका वावजुद विद्यार्थीलाई विद्यालयसम्म आइपुग्ने वातावरण बनाउनु, भर्ना भएका विद्यार्थीलाई नियमित गराउन र टिकाइराख्न कठिन
- स्थायी दरबन्दीमा नियुक्त शिक्षकहरू छोटो अवधिमै सरुवा भइ अन्यत्र जाने प्रवृत्ति घटाउन कठिन
- आवधिक रूपमा शिक्षकको आन्तरिक सरुवा गर्न नसकिनु
- अङ्ग्रेजी, गणित र विज्ञान विषयका शिक्षकहरूको सहज उपलब्धतामा कमी
- रोजगारमुखी शिक्षालाई प्रवर्धन गर्दै प्रतिभा पलायन रोक्न कठिन

१.४ अवसरहरु

शिक्षालाई मौलिक हकको रूपमा स्थापित गर्दै आधारभूत तथा माध्यमिक शिक्षाको अधिकार र जिम्मेवारी स्थानीय तहलाई दिने व्यवस्थाले शिक्षामा सहभागिता र पहुँचमा वृद्धि गरी गुणस्तर सुधार गर्न सकिने अवसर सिर्जना हुनु, साक्षरता दरमा भएको वृद्धि, विद्यालय तहको खुद भर्नादर र लैङ्गिक समता सूचकाङ्कमा प्रगति

देखिनु, समावेशी सहभागिता बढ्दै जानु, सामुदायिक विद्यालयप्रतिको चासो र जनअपेक्षा बढ्दै जानु, प्राविधिक तथा व्यावसायिक शिक्षाको प्रारम्भ हुनु जस्ता विषयहरू शिक्षा क्षेत्रका अवसरहरू हुन्। विद्यालय शिक्षाका उपलब्धि र अन्तरका आधारमा निम्नानुसारका अवसरहरू पहिचान गर्न सकिन्छ :

- संवैधानिक तथा कानुनी आधारहरू प्राप्त हुनु
- शिक्षामा लगानी बृद्धि गरी गुणस्तर सुधार गर्न सकिनु
- सूचना र सञ्चार प्रविधिको प्रयोगमा विस्तार हुनु
- शिक्षाका कार्यक्रमहरू अभियानको रूपमा सञ्चालन गर्न प्रमुख प्राथमिकताका कार्यक्रमहरूको पहिचान हुनु
- सरोकारवालाहरू शैक्षिक व्यवस्थापनको निर्णय प्रक्रिया र स्रोत परिचालनमा उत्तरदायी एवम् उत्साही देखिनु
- शैक्षिक सेवाहरूको विस्तार र सुधारमा एकरुपता ल्याउन राजनीतिक पार्टी र नागरिक समाजको समेत सहयोग र समर्थन प्राप्त हुनु
- विद्यालय क्षेत्र विकास कार्यक्रमको सफल कार्यान्वयनबाट सेवा प्रवाहमा दक्षता वृद्धि भई मोलुङ शिक्षा योजना कार्यान्वय गर्न आवश्यक पूर्वाधार तयार हुनु
- विद्यार्थीको सक्रिय सहभागिता र सिकाइका लागि सेवा प्रदान गर्न गाउँपालिकाको संयन्त्रको आन्तरिक क्षमता र दक्षतामा वृद्धि हुनु
- विद्यालय क्षेत्र विकास कार्यक्रमबाट शिक्षा क्षेत्रमा पहुँच र गुणस्तर सुधारको लागि योगदान पुग्नु
- बालबालिकाहरूका लागि गुणस्तरीय शिक्षामा समान पहुँच र अवसरमा वृद्धि गर्न विभिन्न सङ्घसंस्था/हरूको साझा प्रतिबद्धता जाहेर हुनु
- हालसम्म कार्यान्वयन गरिएका योजना तथा कार्यक्रमहरूको जगमा मोलुङ शिक्षा योजना कार्यान्वयन गर्न मजबुत आधारशीला तयार बन्नु
- भूगोल र जनसङ्ख्याका आधारमा पर्याप्त विद्यालय सङ्ख्या हुनु
- सबै विद्यालयहरूमा इण्टरनेटको पहुँच पुग्नु
- स्थानीय स्तरमै अनुभवी र विज्ञ शैक्षिक जनशक्तिको उपलब्धता हुनु
- स्थानीय जनशक्तिबाट स्थानीय पाठ्यक्रम एवम् सन्दर्भ सामग्री निर्माण गरी लागू गर्नु
- प्रारम्भिक कक्षा (१-३) को सिकाइलाई प्रभावकारी बनाउन अनिवार्य रूपमा निरन्तर सिकाइ मुल्याङ्कन प्रणाली लागू हुनु र ग्रेड टिचिङ प्रणाली शुरु हुनु

परिच्छेदः२

दूरदृष्टि, उद्देश्य, रणनीति तथा लक्ष्य निर्धारण

UNESCO – Education for Sustainable Development Framework "Effective education planning begins with a shared vision, aligned objectives, and realistic strategies that adapt to local and global change."

परिच्छेद एकमा उल्लेखित मोलुङ गाउँपालिकाको शैक्षिक परिवेशको समीक्षासहित उठान गरिएका विद्यमान समस्या, मुख्य चुनौती तथा अवसरहरूले यस गाउँपालिकाको लागि विद्यालय शिक्षाको आगामी दश वर्षको मार्ग पहिचान गर्न आधार सिर्जना गरेको छ। मोलुङ शिक्षा क्षेत्र योजनाको माध्यमबाट प्रारम्भिक बालविकास र शिक्षा, अनिवार्य तथा निःशुल्क आधारभूत शिक्षा निरन्तर शिक्षा र आजीवन सिकाइमा योजनाको अन्त्यसम्म प्राप्त गर्ने उपलब्धिहरूलाई समेट्ने गरी यस परिच्छेदमा योजनाको दूरदृष्टि, उद्देश्यहरू, रणनीतिहरू तथा प्रमुख उपलब्धि सूचक प्रस्तुत गरिएको छ।

२.१ स्थानीय तहमा शिक्षा योजना निर्माण गर्दा लिनुपर्ने आधार

यस योजनाका लागि आधार बनाइएका हाम्रा विद्यमान नीति, ऐन, नियम, र अन्य सम्बन्धित दस्तावेजमध्ये उल्लिखित प्रावधानलाई निम्नानुसार प्रस्तुत गरिएको छ।

<u>संवैधानिक प्रावधान</u>

धारा ३१ का शिक्षासम्बन्धि हक

धारा ५१ राज्यका नीतिः (ज नागरिकका आधारभूत आवश्यकतासम्बन्धी नीति)

यसै गरी धारा ३८ को महिलाको हकसम्बन्धी उपधारा ५, धारा ३९ को बालबालिकाको हकसम्बन्धी उपधारा २, ३, ७ र ९, धारा ४० को दलितको हकसम्बन्धी उपधारा २, धारा ४२ को सामाजिक न्यायको हकसम्बन्धी उपधारा २ र ५ मा पनि लक्षित समूहका लागि शिक्षासम्बन्धी विशेष व्यवस्था गरिएको।

<u>स्थानीय सरकार सञ्चालन सम्बन्धी ऐन, २०७४</u>

दफा ११,२(ज) स्थानीय तहका शिक्षासम्बन्धी काम, कर्तव्य र अधिकार (दफा २४) योजना बनाई कार्यान्वयन गर्नुपर्ने प्रावधान

अनिवार्य तथा निःशुल्क शिक्षा ऐन २०७५ र नियमावली २०७७का दफा र नियमहरू

विधालय शिक्षा सुधार योजना

दिगो विकासका लक्ष्यहरु

२.२ दीर्घकालीन राष्ट्रिय सोच

"समृद्ध नेपाल, सुखी नेपाली" को दीर्घकालिन सोच राखेको हाम्रो देशले वि सं २०८३ सम्ममा अति कम विकसित मलुकबाट विकासशील देशमा स्तरोन्नति हुने र २०८७ सम्ममा दिगो विकासका लक्ष्यहरू प्राप्त गर्दै मध्यम आयस्तर भएको मुलुकमा स्तरोन्नति हुने दीर्घकालिन सोच राखेको छ। त्यसैगरी शिक्षाको विकासका लागि " **स्वस्थ, शिक्षित र सिपयुक्त मानव पूँजी निर्माण** " भन्ने लक्ष्य सोह्रौं योजना (२०८१/८२ - २०८५/८६) ले राखेको छ।

२.३. मोलुङ गाउँपालिकाको दीर्घकालीन सोच तथा गन्तव्य : यस गाउँपालिकाको शिक्षा सम्बन्धी दीर्घकालीन सोच तथा गन्तव्य देहाय बमोजिम तयार गरिएको छः

"सिपमूलक, व्यवहारिक र प्रविधिमैत्री शिक्षा, मोलुङ गाउँपालिकाको प्रतिवद्धता"

२.४ लक्ष्य

यस गाउँपालिकाको शिक्षा सम्बन्धी लक्ष्य देहाय बमोजिम रहेको छ :

शिक्षालाई सिप, सिपलाई श्रम, श्रमलाई रोजगार र रोजगारलाई उत्पादनसँग जोड्दै मोलुङलाई समृद्ध गाउँपालिकाको रूपमा विकास गर्ने ।

२.५ उद्देश्यहरू

गुणस्तरीय विद्यालय शिक्षालाई अधिकारका रूपमा स्थापित गरी समतामूलक पहुँच र सहभागिता सुनिश्चित गर्नु यस योजनाको मुख्य उद्देश्य हुनेछ । समग्र उद्देश्यको विस्तृतीकरण गर्न निम्नलिखित उद्देश्यहरू रहनेछन् :

१. चार वर्ष उमेरसमूहका सबै बालबालिकाहरूका लागि गुणस्तरीय बालविकास तथा शिक्षाको अवसर उपलब्ध गराउनु।

२. अनिवार्य तथा निःशुल्क आधारभूत शिक्षामा समतामूलक पहुँच सुनिश्चित गरी गुणस्तर अभिवृद्धि गर्नु ।

३. माध्यमिक शिक्षामा सबैको पहुँच सुनिश्चित गरी सान्दर्भिकता र गुणस्तरमा सुधार गर्नु।

४. सबै युवा तथा प्रौढहरूका लागि साक्षरता कक्षा, निरन्तर शिक्षा र आजीवन सिकाइको अवसर उपलब्ध गराउनु।

५. प्राविधिक तथा व्यावसायिक शिक्षाको विकास एवम् विस्तार गरी उत्पादनमुखी र सक्षम जनशक्ति उत्पादन गर्नु।

६. विपद् र सङ्कटपूर्ण परिस्थितिमा समेत बालबालिकाको शिक्षा प्राप्त गर्ने अधिकार सुनिश्चित गर्नु।

७. विद्यालयमा सुशासन प्रवर्द्धन गरी बालबालिकाको सिकाइप्रति उत्तरदायी प्रणालीको विकास गर्नु।

२.६ रणनीति तथा कार्यनीतिहरू

खासगरी मोलुङ शिक्षा क्षेत्र योजना (२०८१-२०९१) कार्यान्वयन अवधिभर कार्यान्वयनमा आउने तर तिनको कार्यान्वयनका बखत समस्या देखापर्ने कार्यक्रम एवम् क्रियाकलापहरूलाई मात्र समेटी कार्यक्रमगत रूपमा समस्या, चुनौती, समस्या समाधानका उपाय र कार्यान्वयनमा सक्रियता देखाउनुपर्ने निकायहरूका बारेमा चर्चा गरिएको छ । हालसम्मको कार्यक्रम कार्यान्वयनको अनुभव र सिकाइका आधारमा मुख्य मुख्य क्रियाकलापहरूको प्रभावकारी कार्यान्वयनको लागि यस कार्ययोजनाले स्पष्ट दिशा प्रदान गर्ने अपेक्षा गरिएको छ । योजना अवधिभरमा उपक्षेत्रगत रूपमा निम्नलिखित रणनीति र कार्यनीतिहरू अपनाइनेछ :

तालिका ६

क्र. स.	रणनीति	कार्यनीति
१	प्रारम्भिक बालविकास	१. संघीय सरकारबाट दिइँदै आएको अनुदानलाई निरन्तरता दिदै गाउँपालिका, प्रदेश सरकार र सङ्घसंस्थाबाट लगानी र लागत साझेदारी गरिनेछ।

	शिक्षालाई विद्यालय शिक्षाको अभिन्न अङ्ग बनाई सबै बालबालिकाहरूका लागि अनिवार्य गर्ने (उदेश्य नं १सँग सम्बन्धित)	२. प्रारम्भिक बालविकास सहजकर्ताको लागि तालिम दिने व्यवस्था मिलाईनेछ। ३. निर्धारित मापदण्ड अनुरूप सरसफाइ, बसाइ व्यवस्था मिलाई, खेलसामग्री, सिकाइ लागि सामग्री, मनोरञ्जन सामग्री, अडियो-भिडियो सामग्री सहित आकर्षक, मनोरञ्जक र बालमैत्री कक्षाकोठा व्यवस्थापन गरिनेछ। ४. बालबालिका स्याहार र संरक्षणका लागि परम्परागत ज्ञानसिपको खोजी गर्ने र राम्रा अभ्यास प्रबर्धन गर्दै सकारात्मक व्यवहारलाई प्रोत्साहित गरिनेछ। ५. प्रारम्भिक बाल विकास उमेरका सबै बालबालिकालाई प्रारम्भिक बालविकासको संवैधानिक अधिकार सुनिश्चित गर्न प्रत्येक विद्यालयमा बालविकास कक्षा तथा समूदायमा क्लष्टर बनाइ बालविकास केन्द्र स्थापना, सञ्चालन र व्यवस्थापन गरिनेछ । ६. स्थानीय तह, सङ्घसंस्था र समुदायको साझेदारीमा प्रत्येक वडा वा टोलमा बालबालिकाहरूलाई खेल्ने (परम्परागत खेल समेत), सिक्ने र मनोरञ्जन गर्ने सामग्रीहरू सहितको बालउद्यान निर्माण गर्न पहल गरिनेछ। ७. प्रारम्भिक बालविकास उमेर समूहका बालबालिकाका अभिभावकलाई बालबालिकाको प्रारम्भिक उत्प्रेरणा, स्याहार, पोषण, संरक्षण, सकारात्मक अभिभावकत्व र विकासका लागि अभिभावक शिक्षा सञ्चालन गरिनेछ ।
२	अनिवार्य निःशुल्क र गुणस्तरीय आधारभूत शिक्षामा सबैको पहुँच सुनिश्चित गर्ने (उदेश्य नं २ सँग सम्बन्धित)	१. विद्यालय उमेर समूहका सबै बालबालिकाहरू तथा विद्यालय बाहिरका बालबालिकाहरूलाई सेवाक्षेत्र रहेको सम्बन्धित विद्यालयमा भर्ना गर्न घरदैलो कार्यक्रमलाई निरन्तरता दिइनेछ । साथै त्यस्ता बालबालिकालाई विद्यालय जान प्रोत्साहनका कार्यक्रम सञ्चालन गरिनेछ र विद्यालय नपठाउने अभिभावकलाई वडा तथा गाउँपालिकाबाट प्रदान गरिने सेवा, सुविधा र सिफारिस नदिने व्यवस्था गरिनेछ। २. विद्यालयमा विद्यार्थी टिकाइ राख्न र कक्षा छाड्ने समस्या समाधान गर्न दिवा खाजा, छात्र वृत्ति जस्ता प्रोत्साहनमूलक कार्यक्रम सञ्चालन गरिनेछ। ३. नपुग विषयगत शिक्षक व्यवस्था गर्न प्रदेश र संघीय सरकारसँग समन्वय गरी न्यूनतम शिक्षक सुनिश्चित गर्न स्वयंसेवक शिक्षक परिचालन वा एकमुष्ठ अनुदान तथा पालिका अनुदान शिक्षक व्यवस्था गरिनेछ । ४. संघीय र प्रदेश सरकारसँग समन्य गरी आवश्यकता र प्राथमिकताका आधारमा विद्यालयहरूको भौतिक पूर्वाधार विकास गरिनेछ।
३	निःशुल्क माध्यमिक शिक्षामा सबैको पहुँच पुर्याउने (उदेश्य नं ३ सँग सम्बन्धित)	१. माध्यमिक शिक्षा (कक्षा ९-१२) निःशुल्क गरिनेछ । अति विपन्न र पिछडिएका समुदायका विद्यार्थीहरूका लागि छात्रवृत्तिको प्रबन्ध मिलाईनेछ। २. विषयगत शिक्षणसिकाइलाई प्रभावकारी तुल्याउन विषयगत शिक्षकहरूको पेसागत विकासमा जोड दिइनेछ । विज्ञ समूह गठन गरेर कक्षा अवलोकन, मूल्याङ्कन र पृष्ठपोषण लिने/दिने कार्यमा यस्तो समूहलाई परिचालन गरिनेछ। ३. जनप्रतिनिधि, कर्मचारी, पेशाविद, शिक्षकहरू, आदिको समूह बनाई निरीक्षण र सुपरिवेक्षणको कार्य गरिनेछ। ४. विद्यालयले वार्षिक कार्यपात्रो, विषयगत शिक्षकहरूबाट वार्षिक शैक्षणिक योजना

		र दैनिक योजना बनाई कार्यान्वयन गर्ने कार्यलाई अनिवार्य गरिनेछ। ५. विद्यार्थी गृहकार्य, कक्षा कार्य र परियोजना कार्य प्रणालीलाई व्यवस्थित र सुदृढ गरिनेछ । ५. आवधिक परीक्षाको नतिजा विश्लेषण, प्रबोधीकरण र विद्यार्थी प्रगति विवरण सम्प्रेषणको कार्यलाई आवधिक रूपमा नियमित गरिनेछ। ६. कम्तिमा एक माध्यमिक विद्यालयमा कक्षा १ देखी १० सम्म अङ्ग्रेजी माध्यममा अध्यापन गराईने व्यवस्था गरिनेछ। ७. विद्यालय शिक्षामा पहुँच सुनिश्चितताका लागि गाउँपालिका भित्र कम्तिमा एक माध्यमिक विद्यालयलाई आवासीय बनाइनेछ।
४.	पूर्वाधार तथा प्रविधिको विकासमार्फत् सबै तहको शिक्षामा गुणस्तर सुनिश्चित गर्ने, (उदेश्य नं ५ सँग सम्बन्धित)	१. गाउँपालिकाद्वारा प्रत्येक वर्ष सञ्चालन हुने आधारभूत शिक्षा परीक्षा(कक्षा ८)सञ्चालन, नतिजा प्रकाशन र विश्लेषण गरिनेछ साथै कक्षा कक्षा ३, ५,८ लाई आधार बनाई स्तर मापन गरिनेछ। २. माध्यमिक तह अन्तर्गत कक्षा ९- १० का लागि एसईई परीक्षा र कक्षा ११-१२ का लागि माध्यमिक शिक्षा उत्तीर्ण परीक्षालाई आधार बनाई मूल्याङ्कन गरिनेछ। ३. आधारभूत शिक्षाको लागि तोकिएको मापदण्ड बमोजिम विकास गरिएको स्थानीय पाठ्यक्रम तथा पाठ्यसामग्री कार्यान्वयन गरिनेछ। ४. राष्ट्रिय नीतिअनुरूप नयाँ पाठ्यक्रम र पाठ्यपुस्तक कार्यान्वयन गर्दै लगिनेछ। ५. विज्ञान शिक्षालाई व्यावहारिक र रूचिकर तुल्याउन सबै माध्यमिक विद्यालयहरूमा विज्ञान प्रयोगशाला तथा आधारभूत विद्यालयमा विज्ञान कक्षा निर्माणमा जोड दिनुका साथै गाउँपालिका क्षेत्रमा पूर्वाधार, जनशक्ति र विद्यार्थी सङ्ख्याका आधारमा उपयुक्त विद्यालयमा कक्षा १२ सम्म विज्ञान विषय सञ्चालन गर्न प्रोत्साहित गरिनेछ। ६. विद्यालयमा स्मार्ट कक्षा सञ्चालनका लागि आवश्यक व्यवस्था मिलाईनेछ।
५.	संस्थागत विद्यालयको नियमन र सेवामूलक संस्थाका रूपमा रूपान्तरण गर्न प्रोत्साहित गर्ने।(उदेश्य नं ७ सँग सम्बन्धित)	१. संस्थागत विद्यालयमा कार्यान्वयनमा रहेको पाठ्यक्रम, भौतिक वातावरण, शिक्षक तथा कर्मचारी एवम् आर्थिक व्यवस्थापनको नियमन गरिनेछ। २. नीतिगत र कानुनी व्यवस्थामार्फत् नाफामूलकबाट सेवामूलक संस्थाको रूपमा रूपान्तरण गर्न प्रोत्साहित गरिनेछ। ३. कुल विद्यालयमध्ये ३० देखि ५० प्रतिशतसम्म क्षमता विकास सहित महिला प्रधानाध्यापकको सुनिश्चितता गरिनेछ।
६.	प्राविधिक तथा व्यावसायिक शिक्षा र सिप विकासको अवसर तथा पहुँच	१. प्राविधिक तथा व्यावसायिक शिक्षा सञ्चालनका लागि आवश्यक सहजीकरण गरिनेछ। २. प्राविधिक तथा व्यावसायिक शिक्षा सञ्चालन गरिने विद्यालयमा उपयुक्त प्रयोगशाला सामग्री र कक्षा व्यवस्थापनको लागि संघीय र प्रदेश सरकारसँग

	सुनिश्चित गर्ने (उदेश्य नं ५ सँग सम्बन्धित)	सहकार्य गरिनेछ। ३. निश्चित मापदण्डका आधारमा गरिब, जेहेन्दार र पिछडिएका वर्गका विद्यार्थीहरूलाई प्राविधिक तथा व्यावसायिक शिक्षामा अध्ययनको अवसर जुटाइने साथै छात्रवृत्ति प्रदान गरिनेछ। ४. सामुदायिक माध्यमिक विद्यालयमा प्राविधिक शिक्षालयको कार्यक्रम सञ्चालन गर्न प्रोत्साहित गर्नुका साथै पूर्वाधार विकास गरिनेछ।
७.	उच्च शिक्षमा पहुँच विस्तार र अवसर सुनिश्चित	१. गाउँपालिकामा उच्च शिक्षा संस्था (क्याम्पस) को पूर्वाधार विकासको लागि सङ्घ र प्रदेश सरकार र विश्व विद्यालय अनुदान आयोगसँग सहयोग र अभिवृद्धिको लागि पहल गरिनेछ । २. उच्च शिक्षा हासिल गरेका मोलुङबासीहरूको अभिलेख राखिनेछ। ३. उत्कृष्ट स्नातक र स्नातकोत्तर युवा तथा विद्यावारिधि गरेका जनशक्तिलाई उचित सम्मान तथा प्रोत्साहनको कार्यक्रम सञ्चालन गरिनेछ ।
८.	अनौपचारिक शिक्षा तथा आजीवन सिकाइ सुनिश्चित गरिने। (उदेश्य नं ४ सँग सम्बन्धित)	१. निरक्षरता न्यूनीकरण गर्न निरक्षर प्रौढहरूका लागि आधारभूत साक्षरता र निरन्तर शिक्षाका कार्यक्रम सञ्चालन गरिनेछ। २. पठन संस्कृतिको विकास तथा आजीवन शिक्षाको लागि सङ्घ र प्रदेश सरकारसँग समन्वय एवम् सहकार्य गरी सार्वजनिक पुस्तकालय प्रणालीको विकास गरिनेछ । ३. योजना अवधिभरमा आधारभूत सुविधासहितको ३ ओटा पुस्तकालय स्थापना गरिनेछ। ४. सामुदायिक सिकाइ केन्द्रहरूलाई समुदायमै आधारित भई साक्षरता कार्यक्रममा क्रियाशिल बनाईनेछ।
९.	विपद जोखिम न्यूनीकरण र विद्यालय सुरक्षाको उपाय अपनाइने। (उदेश्य नं ६ सँग सम्बन्धित)	१. विपद जोखिम न्यूनीकरणका सम्बन्धमा शिक्षक, विद्यार्थी र अन्य सरोकारवालाहरूको भूमिकाको अभिवृद्धि गरिनेछ साथै जलवायु परिवर्तन न्युनिकरण तथा लचिलोपनमा टेवा दिने विद्यालय निर्माणमा जोड दिइनेछ । २. विद्यालयको व्यवस्थापकीय क्षमता विकास सम्बन्धी तालिमको विषयवस्तुमा जलवायु परिवर्तन, विद्यालय स्वास्थ्य र पोषण लगायत विपद व्यवस्थापन सम्बन्धी सामग्री समेटिनेछ। ३. सुरक्षित विद्यालय तथा उत्थानशीलताको सुनिश्चितताका लागि समुदायको संलग्नतालाई परिभाषित र अनुगमन गरिनेछ। ४. विद्यालय भौतिक पूर्वाधार निर्माणको कार्य गर्दा स्वीकृत डिजाइन, भवन निर्माण संहिता र सामाजिक वातावरणीय कार्यढाँचाको अनुसरण भए-नभएको अनुगमन/निरीक्षण गरी वातावरणमैत्री भए/नभएको सुनिश्चित गरिनेछ।
१०	शैक्षिक सुशासन पारदर्शीता र सेवा प्रवाहमा सुधार ल्याउने। (उदेश्य नं ७ सँग सम्बन्धित)	१. कानुन बमोजिम विद्यालयहरूको आर्थिक कार्यप्रणाली व्यवस्थित गरिनेछ । नियमानुसार लेखा राख्ने व्यवस्था मिलाईनेछ। लेखापरीक्षणपूर्व सामाजिक परीक्षण गरिनेछ। २. वार्षिक कार्यक्रम र बजेट तर्जुमा, आम्दानी र खर्च सार्वजनिक गर्ने कार्यलाई अनुदान निकासासँग आवद्ध गरिनेछ।

		३. विद्यालयको बृहत विकासको लागि विद्यालय सुधार योजना निर्माणको कार्यलाई आवश्यकता, स्रोत साधन र समुदाय सम्बन्धसँग आवद्ध गरी कार्यान्वयन योग्य तुल्याइनेछ। ४. सङ्घ र प्रदेश सरकारसँग विद्यालय सञ्चालन एवम् व्यवस्थापनको लागि सहकार्य गरिनेछ । ५. आवश्यकता र कार्यसम्पादन सूचकका आधारमा प्राथमिकीकरण गरी कार्यसम्पादनमा आधारित अनुदान, शैक्षिक सुदृढीकरण अनुदान, विज्ञान प्रयोगशाला अनुदान, शिक्षामा सूचना तथा सञ्चार प्रविधि अनुदान, पुस्तकालय अनुदान लगायतका अनुदान उपलब्ध गराईनेछ। ६. विद्यालयका प्रअ, वि.व्य.स, शि.अ.सङ्घ पदाधिकारीहरूका लागि व्यवस्थापकीय क्षमता विकास तालिम लगायत अभिभावक शिक्षा कार्यक्रम सञ्चालन गरिनेछ।
११	शैक्षिक व्यवस्थापन सूचना प्रणालीमा सुधार गर्ने। (उदेश्य नं ७ सँग सम्बन्धित)	१. शिक्षा तथा मानव स्रोत विकास केन्द्रद्वारा उपलब्ध विद्यालयहरूको एकीकृत शैक्षिक व्यवस्थापन सूचना प्रणाली (IEMIS) व्यवस्थित र सुदृढ गरिनेछ । यसको सम्बन्धित जनशक्तिको लागि तालिम दिइनेछ । २. विद्यालय IEMIS लाई अनुदान निकासासँग आवद्ध गरिनेछ । ३. सूचना तथा सञ्चार प्रविधिमा आधारित विद्यालयको अभिलेख राख्न र सेवा प्रवाह गर्न प्रत्येक विद्यालयको प्रअ/शिक्षक/कर्मचारीलाई सूचना प्रविधि सम्बन्धी तालिम दिइनेछ।

२.७ अपेक्षित मुख्य उपलब्धि

मोलुङ शिक्षा योजना कार्यान्वयनको अन्त्यसम्ममा निम्नानुसारका उपलब्धि प्राप्त हुने अपेक्षा गरिएको छ :

- सबै बालबालिकाहरूलाई गुणस्तरीय प्रारम्भिक बालविकास तथा शिक्षाको अवसर सुनिश्चित हुने,
- अनिवार्य तथा निशुल्क आधारभूत शिक्षामा पहुँच र सहभागिता सुनिश्चित भई गुणस्तरमा सुधार आउने,
- माध्यमिक शिक्षामा सबैको पहुँच सुनिश्चित भई सान्दर्भिकता र गुणस्तरमा सुधार आउने,
- विद्यालयमा सुशासन प्रवर्द्धन भई बालबालिकाको सिकाइप्रति उत्तरदायी प्रणालीको विकास हुने,
- सबै युवा तथा प्रौढहरूका लागि साक्षरता, निरन्तर शिक्षा र जीवनपर्यन्त सिकाइको अवसर प्राप्त हुने,
- सक्षम र अभिप्रेरित शिक्षकको व्यवस्था भई विद्यार्थीको सिकाइमा सुधार हुने,
- विद्यालय तहको पाठ्यक्रम सान्दर्भिक र मूल्याङ्कन प्रणाली प्रभावकारी हुने,
- बालबालिकाको स्वास्थ्य र पोषणको अवस्थामा सुधार आई सिकाइमा सहयोग पुग्ने,
- सबै विद्यार्थीहरूका लागि सुरक्षित र उपयुक्त भौतिक पूर्वाधारसहितको विद्यालयमा अध्ययन गर्ने अवसर प्राप्त हुने,
- विद्यालयमा सूचना तथा सञ्चार प्रविधिको विस्तार भई सिकाइलाई प्रभावकारी, गुणस्तरीय र सान्दर्भिक बनाउन सहयोग पुग्ने,
- आपतकालीन तथा सङ्कटपूर्ण परिस्थितिमा पनि बालबालिकाको शिक्षा प्राप्त गर्ने अधिकार सुनिश्चित हुने ।

२.८ प्रमुख उपलब्धि सूचकहरू र लक्ष्य निर्धारण

यो शिक्षा योजना लागु भए पश्चात मोलुङ गाउँपालिकाको शिक्षाको क्षेत्रमा तपसिलका उपलब्धिहरू प्राप्त भएको हुनेछन् ।

प्राथमिकताका आधारमा कार्यक्रमहरू सञ्चालन गरी निम्नानुसारका कार्यसम्पादन सूचकहरू पहिचान गरी योजना अवधिभरमा हासिल हुने परिमाणात्मक लक्ष्यहरू निर्धारण गरिएका छन् :

तालिका ७

२:१.प्रमुख उपलब्धि सूचक तथा परिमाणात्मक लक्ष्य

क्र.सं.	सूचकहरू	आधार वर्ष २०८१			लक्ष्य २०८३			लक्ष्य २०८५			लक्ष्य २०८७			सूचकको स्रोत
		राष्ट्रिय	प्रदेश	स्थानीय	राष्ट्रिय	प्रदेश	स्थानीय	राष्ट्रिय	प्रदेश	स्थानीय	राष्ट्रिय	प्रदेश	स्थानीय	
१.	प्रारम्भिक बालविकास तथा शिक्षा													राष्ट्रिय जनगणना २०७८ EMIS data २०८१-०८२ मोलुगाउँपालिका, फ्ल्यास रिपोर्ट २०८०,विद्यालय शिक्षा क्षेत्र योजना २०७८-२०८७
१.१	कुल भर्नादर	९९.९	१०९.९	९९	९५.९		९९.५		१०४	१००	९९	१०१	१००	
१.२	चार वर्षका बालबालिकाको भर्ना अनुपात	६७.२		७०	९०		८०	१००		९०			१००	
१.३	न्यूनतम योग्यता पुगेका शिक्षक प्रतिशत	९५.७			१००			१००						
१.४	आधारभूत तालिम प्राप्त शिक्षक प्रतिशत	९१.२			१००			१००						
१.५	कक्षा १ का नवप्रवेशीमध्ये प्रारम्भिक बालविकास तथा शिक्षाको अनुभव प्राप्त बालबालिकाको प्रतिशत	७६.९	७६.९	९५	८६.२		९७	९०	८१	९९	९५	८५	१००	
२.	आधारभूत शिक्षा													
२.१	कक्षा १ मा कुल प्रवेशदर	११५.९		१०८.७	१०६	११०	१०५		१००	१०२			१००	
२.२	कक्षा १ मा खुद प्रवेशदर	९५.७	९६.१	९६.३	९९	९९	९८	९८.१	९९	९९			१००	
२.३	कक्षा १- ५ मा कुल भर्नादर	१२४.५	१३०.१	१३१.८	११२	११५	१२५	११८	१०५	११०			१००	
२.४	कक्षा १- ५ मा खुद भर्नादर	९५.६	९६.१	९६	९८.४	१००	९७	१००	९८.१	९९	१००	९९.५	१००	

२.५	कक्षा १- ५ सम्म विद्यालय शिक्षक अनुपात	३.६		३.४	४.१	३	४	४	४	४			४	राष्ट्रिय जनगणना २०७८ EMIS data २०८०-०८१ मोलुङ गाउँपालिका, फ्ल्यास रिपोर्ट २०८०, विद्यालय शिक्षा क्षेत्र योजना २०७८-२०८७
२.६	कक्षा १- ५ सम्म शिक्षक विद्यार्थी अनुपात	२४.		९.७२	२८.१	३०	१०	३०	३०	१२			१५	
२.७	कक्षा १- ८ मा कुल भर्नादर	१२०.४	१२८.३	१२५.७	१११.८	११२	११५	१११	११०	१०५	१००	१०६	१००	
२.८	कक्षा १- ८ मा खुद भर्नादर	९५.१	९५.९	९४.९	९७	९९	९६	९७	१००	९८	१००	९९	१००	
२.९	कक्षा १- ८ को खुद भर्नादरमा लैङ्गिक समता सूचकाङ्क	०.९९	१	१	१	१	१	१	१	१			१	
२.१	कक्षा ८ मा टिकाउ दर	८६.२		८७.९	९०.९		९०	९९.५		९५	९९		१००	
२.११	आधारभूत शिक्षाको तह पूरा गर्ने दर	८०.२		८७	८६.९		९०	९९		९५	९८		१००	
२.१२	कक्षा ६- ८ सम्मको विद्यालय शिक्षक अनुपात	२.१		२.६४		४	३		४	३			४	
२.१३	कक्षा ६- ८ सम्मको शिक्षक विद्यार्थी अनुपात	५१		२१.७२		३०	२३		३०	२४			२५	
२.१४	५-१२ वर्ष उमेरका विद्यालय बाहिर रहेका बालबालिकाको प्रतिशत	५.९	५.१		१			०			०			
३. माध्यमिक शिक्षा														
३.१	कुल भर्नादर कक्षा ९- १०	९४.६		८७.९	१०५.६	११५.	९०	१०९	११०	९३	१०९		९७	
३.२	खुद भर्नादर कक्षा ९- १०	७६.५	६५.५	८०.४	८१.४	७७.५	८५	९६.४	९०	९०	९६.४		९५	

३.३	कुल भर्नादर कक्षा ९- १२	७१.४	९९.८	८६.४	८२.७	९०.५	९०	९७	९५	९५	९०	१००	१००	राष्ट्रिय जनगणना २०७८ EMIS data २०८०-०८१ मोलुङ गाउँपालिका, फ्ल्यास रिपोर्ट २०८०,विद्यालय शिक्षा क्षेत्र योजना २०७८-२०८७
३.४	खुद भर्नादर कक्षा ९- १२	५७.९	६१	५९.७	५८.१	५७.५	६५	७२.१	७०	७०		६५	८५	
३.५	कुल भर्नादर कक्षा ११- १२	५१.५		८५.२	७७.३	७७.१	८९	८५.८	८५.५	९३			९५	
३.६	खुद भर्नादर कक्षा ११- १२	२५.८		४२.५	४०.१	४२.५	५०	६२.२	६५.५	६०	७४.३		७०	
३.७	कक्षा १० सम्मको टिकाउ दर	६९.९			९७.९			९९			८५			
३.८	कक्षा १२ सम्मको टिकाउ दर	३७.२			४२.७			५२.३			५५.२			
३.९	कक्षा ९- १० सम्मको विद्यालय शिक्षक अनुपात	२.८		३.९		५	४		६	४.५			५	
३.१०	कक्षा ९- १० सम्मको शिक्षक विद्यार्थी अनुपात साधारण धार प्राविधिक धार	४०.		११.३३ १२.८१		३०	११ १३		३०	११ १७			१० २०	
३.११	कक्षा ११- १२ सम्मको विद्यालय शिक्षक अनुपात	३.६		१.१६		४	१.५		५	१.७			२	
३.१२	कक्षा ११- १२ सम्मको शिक्षक विद्यार्थी अनुपात	७३	७०	४३		४०	४०		३०	३५			३०	
३.१३	कक्षा १-१२ मा खुद भर्नादरका आधारमा लैङ्गिक समता सूचकाङ्क	१.०१	१.०९		१	१.०५		१	१					
४. जीवनपर्यन्त शिक्षा तथा सिकाइ र अनौपचारिक शिक्षा														
४.१	६ वर्ष माथिको साक्षरता दर	७८	८५		९६	९५		१००	१००					

४.२	१५-२४ वर्षको साक्षरता दर	९२			९९			१००	९५					
४.३	१५ वर्ष माथिको साक्षरता दर	५८			९५			१००	९५					
५. महिला शिक्षक प्रतिशत														
५.१	आधारभूत तह	५४	३०	४६.७	५०	३७	४८	५०	४५	४९			५०	
५.२	माध्यमिक तह	१९	१४.१	१४.५८	२५	२०	१६	३०	२५	१८			२०	
६. प्राथमिकता प्राप्त न्यूनतम सक्षमता (PMEC)पूरा गरेका विद्यालय प्रतिशत (कम्तिमा ३ सक्षमता)														
६.१	प्रारम्भिक बालविकास तथा शिक्षा केन्द्र	५२		२५	६३		५०	९०		६५			८०	
६.२	आधारभूत विद्यालय	१३.४		२३	७०		३०	९५		४०			५०	
६.३	माध्यमिक विद्यालय			९	६०		२०	९०		३५			५०	
७. शिक्षामा लगानी														
७.१	कुल बजेटमा शिक्षाको बजेटको प्रतिशत	११.६४			१७			२०		२५	२०			
७.२	कक्षा १-८ मा प्रति विद्यार्थी सरकारी खर्च	१८ ह			२१ ह			२४ ह						
७.३	कक्षा ९-१२ मा प्रति विद्यार्थी सरकारी खर्च	११ ह			१५ ह			१७ ह						

परिच्छेद ३

शिक्षा मुख्य उपक्षेत्र

यस परिच्छेदमा विद्यालय शिक्षाका विभिन्न उप-क्षेत्रहरू प्रारम्भिक बालविकास तथा शिक्षा, आधारभूत शिक्षा, माध्यमिक शिक्षा, पाठ्यक्रम तथा मूल्याङ्कन, शिक्षक व्यवस्थापन र पेसागत विकास, अनौपचारिक शिक्षा र जीवनपर्यन्त सिकाइका वर्तमान अवस्थाको समीक्षा गरी चुनौतीहरू पहिचान गरिएको छ ।नेपालको संविधानले निर्देशित गरेका दृष्टिकोण, मौलिक अधिकार, राष्ट्रिय शिक्षा नीति २०७६, शिक्षा तथा अधिकारसम्बन्धी विविध कानूनी प्रबन्ध, दिगो विकासका लक्ष्य चार सम्बन्धी नेपालको कार्ययोजना, अन्तर्राष्ट्रिय सन्धि, सम्झौता तथा नेपालका प्रतिबद्धता, सोह्रौं योजनाका सम्बन्धित पक्षलाई यस योजनाका प्रमुख सन्दर्भका रूपमा लिइएको छ।

३ १. प्रारम्भिक बालविकास तथा शिक्षा

३.१.१ परिचय

चार वर्ष उमेरका बालबालिकाहरूको सर्वाङ्गीण पक्ष (शारीरिक, मानसिक तथा बौद्धिक, सामाजिक र संवेगात्मक) पक्षको विकासमा सहयोग पुर्याई आधारभूत शिक्षाको लागि तयार गराउने कार्यक्रम नै प्रारम्भिक बालविकास तथा शिक्षा हो ।यस्ता कार्यक्रमहरू विभिन्न समयावधिका सञ्चालन गर्ने प्रचलन भएपनि चार वर्ष उमेर पुगेका बालबालिकाका लागि एक वर्षको प्रारम्भिक बालविकास तथा शिक्षा कार्यक्रम सञ्चालन गरिने कानूनी प्रावधान रहेको छ । यो कार्यक्रम विद्यालय र समुदाय दुवैमा सञ्चालन गर्ने नीति भएपनि पछिल्ला वर्षहरूमा विद्यालयमा सञ्चालन गर्ने प्रचलन बढ्दै गएको पाइन्छ । यसका लागि छुट्टै व्यवस्थापन समितिको व्यवस्था गरिए पनि विद्यालयमा आधारित केन्द्रको हकमा सम्बन्धित विद्यालयको विद्यालय व्यवस्थापन समितिबाटै व्यवस्थित हुने गरेको छ। शिक्षा तथा मानव स्रोत विकास केन्द्रले प्रारम्भिक बालविकास तथा शिक्षामा गुणस्तर कायम गर्नका लागि प्रारम्भिक बालविकास सम्बन्धी मापदण्ड निर्देशिका, २०६७ (पहिलो संशोधन २०७५)जारी गरी कार्यान्वयनमा ल्याएको छ ।

३.१.२ वर्तमान अवस्था

मोलुङ गाउँपालिकामा हाल ४० ओटा सङ्घीय अनुदान प्राप्त र एक पालिका अनुदान गरी जम्मा ४१ ओटा प्रारम्भिक बालविकास केन्द्रहरू सञ्चालन भएका छन। ४१ ओटै केन्द्र सामुदायिक विद्यालयमा आवद्ध छन् । सबै बालविकास सहजकर्ताहरू कक्षा १० वा सो भन्दा बढी शैक्षिक योग्यता प्राप्त छन् । शैक्षिक सत्र २०८१ को तथ्याङ्क अनुसार २५२ बालिका र २८७ बालक गरी ५३९ जना बालबालिकाहरू प्रारम्भिक बालविकास कक्षामा भर्ना भएका छन् । खु भर्ना दर ७९.६ प्रतिशत देखिएबाट चार वर्ष उमेर समूहभन्दा कम वा बढी उमेर समूहका धेरै बालबालिकाहरू सहभागी रहेको देखिन्छ । बालविकास शिक्षकहरूको पारिश्रमिक ज्यादै कम भएको कारणले पनि उनीहरूमा उत्प्रेरणा जगाउन र मनोबल बढाउन सकिएको छैन । अधिकांश प्रारम्भिक बालविकास केन्द्रहरूमा प्रारम्भिक बालविकासका मापदण्ड अनुसार न्यूनतम भौतिक र शैक्षिक सुविधा पुर्याउन सकिएको छैन ।पिछडिएका समुदायका सबै बालबालिकाहरूलाई प्रारम्भिक बालविकास तथा शिक्षामा पहुँच पुर्याउने, सबै

प्रारम्भिक बालविकास केन्द्रमा न्यूनतम मापदण्ड पूरा गर्ने र बालविकास शिक्षकहरूको पारिश्रमिक वृद्धि, वृत्ति विकास तथा क्षमता विकास गर्ने कार्य चुनौतीपूर्ण छन्।

३.१.३ चुनौती

हाल सञ्चालनमा रहेका केही बालविकास केन्द्रहरू न्यूनतम मापदण्ड अनुसार नभएको हुनाले तिनीहरूको सुधारका लागि आवश्यक पहल गर्नुपर्ने देखिन्छ। त्यसैगरी भूगोल जनसंङ्ख्या , आदिलाई मध्यनजर गरी मानव वस्ती नक्साङ्कनको आधारमा बालविकास केन्द्रको समायोजन, स्थानान्तरण एवम् नयाँ स्थापना गर्नुपर्ने देखिन्छ । यसैगरी हाल कायम बालविकास केन्द्रहरूको संस्थागत विकासका साथै थप व्यवस्थापन गर्न जरुरी देखिन्छ भने नयाँ स्थापना हुने बालविकास केन्द्रहरूको क्षमता अभिवृद्धि गर्दै लैजानु जरुरी देखिन्छ । वालविकास केन्द्रमा उचित र पर्याप्त भौतिक तथा शैक्षिक पूर्वाधारको स्थापना तथा व्यवस्थापन वालविकास सहजकर्ताको लागि उचित तथा न्यूनतम् पारिश्रमिक व्यवस्थापन, सबै अभिभावकहरू तथा सरोकारवालाहरूको वालविकास केन्द्रहरूमा वालमैत्री वातावरण तथा दक्ष जनशक्ति प्रति अझै पनि ध्यान जान नसक्नु, सहजकर्ताहरूको अभाव साथै बालबालिका सङ्ख्याको आधारमा सबै बालविकास केन्द्रहरूमा सहजकर्ताहरूको अभाव पूरा गर्नु अहिलेका चुनौती हुन। मोलुङ गाउँपालिकाले क्षमता विकास तालिम, वाल सामाग्रीको व्यवस्थापन, प्रदेशबाट वालमैत्री विद्यालयका कार्यक्रम सञ्चालन जस्ता कार्यक्रम सञ्चालन गरिनु यहँका अवसर रहेका छन् ।

३.१.४ लक्ष्य

चार वर्ष उमेर पुगेका सबै बालबालिकाहरूलाई प्रारम्भिक बालविकास शिक्षाको पहुँचमा ल्याउने ,

३.१.५ उद्देश्यहरू

सबै बालबालिकाहरूलाई गुणस्तरीय प्रारम्भिक बालविकास तथा शिक्षाको अवसर सुनिश्चित गर्नु मुख्य उद्देश्य रहेको छ । यसका लागि निम्नलिखित विशिष्ट उद्देश्य पहिचान गरिएका छन् :

- चार वर्ष उमेरका सबै बालबालिकाको सर्वाङ्गीण विकास गरी आधारभूत शिक्षाको तयारीका लागि प्रारम्भिक बालविकास सेवामा पहुँच बढाउनु।
- प्रारम्भिक बालविकास तथा शिक्षाका सेवाहरूमा गुणस्तर सुनिश्चित गर्नु ।
- सरसफाइ र सुरक्षा सम्बन्धी बानी बसाल्न तथा सामान्य शिष्टचार गर्न अभिप्रेरित गर्ने ।
  चार वर्ष सम्म उमेर समूहका सबै बालबालिकालाई एक वर्षको प्रारम्भिक बालविकास कार्यक्रमको माध्यमबाट शारीरिक, नैतिक तथा सृजनात्मक, संवेगात्मक, सामाजिक, मानसिक पक्षको विकास गराई कक्षा एकमा भर्ना गर्न तयार गराउने ।
- बालविकास केन्द्रहरूलाई प्राम्भिक बालविकास केन्द्रको राष्ट्रिय न्यूनतम मापदण्ड मार्गदर्शक पुस्तिका २०६७ (संशोधन २०७५ सहित) अनुसार गुणस्तरीय बनाउने ।

३.१.६ रणनीतिहरू

प्रारम्भिक बालविकास तथा शिक्षासम्बन्धी योजनाका उद्देश्यहरू हासिल गर्न निम्नलिखित रणनीतिहरू अवलम्बन गरिनेछः

- निर्धारित मापदण्ड र ढाँचाअनुसार प्रारम्भिक बालविकास तथा शिक्षा सञ्चालन र व्यवस्थापन गरिनेछ ।
- सङ्घ तथा प्रदेश सरकारको सहयोगमा क्षमता विकास, समन्वय तथा सहजीकरणको कार्य गरिनेछ।
- प्रारम्भिक बालविकास तथा शिक्षाको नक्साङ्कन र पुनर्वितरण गरिनेछ।

- सामाजिक र आर्थिक रूपमा पिछडिएका समुदायका बालबालिकालाई समेट्ने गरी आवश्यकतामा आधारित विभिन्न नमुना विकास गरी पहुँच सुनिश्चित गरिनेछ।
- प्रारम्भिक बालविकास कक्षाहरूमा न्यूनतम मापदण्ड अनुरूपका खेल तथा सिकाइ सामग्रीहरूको व्यवस्था गरिनेछ।
- अभिभावक सचेतना शिक्षा कार्यक्रम सञ्चालन गरिनेछ ।
- अडयो सामाग्री, भिडियो (श्रव्य दृश्य) व्यवस्था गरी मनोरञ्जनपूर्ण सिकाई व्यवस्था गरिनेछ ।
- प्रारम्भिक बालविकास सहजकर्ताहरूको मासिक पारिश्रमिकमा पालिकाबाट थप गरिएको सुविधालाई निरन्तरता दिईनेछ।
- यसको प्रभावकारिता वृद्धिका लागि परिवार, समुदाय, गैरसरकारी सङ्घसंस्था र विद्यालयहरूलाई जिम्मेवार बनाइनेछ।

३.१.७ उपलब्धि, नतिजा र प्रमुख क्रियाकलाप र लक्ष्य

<u>उपलब्धिः</u>

सबै बालबालिकाहरूलाई गुणस्तरीय प्रारम्भिक बालविकास तथा शिक्षाको अवसर सुनिश्चित भएको हुने

<u>प्रमुख नतिजाः</u>

- प्रारम्भिक बालविकास तथा शिक्षा उमेरका सबै बालबालिकारूलाई एक वर्षको प्रारम्भिक बालविकास तथा शिक्षामा सहज पहुँच हुने,
- प्रारम्भिक बालविकास तथा शिक्षा उमेरका सबै बालबालिकाहरूलाई प्रारम्भिक बालविकास तथा शिक्षाको अनुभव सहित कक्षा एकमा प्रवेश गर्ने अवसर हुने ,
- सबै प्रारम्भिक बालविकास केन्द्रहरूमा न्यूनतम योग्यता र तालिम प्राप्त शिक्षक तथा बालबालिकाको हेरचाह तथा सहयोगका लागि सहायक कर्मचारी सहित केन्द्रले न्यूनतम मापदण्ड पूरा गरेका हुने,
- बालबालिकाहरूको विकासात्मक तथा सिकाइ आवश्यकता सम्बोधन हुने पाठ्यक्रम समायोजन तथा अनुकूलन भएको हुने,
- भौगोलिक जटिलता रहेका तथा अपाङ्गता भएका बालबालिकालाई समेट्न आवश्यकतामा आधारित जस्तै घरमा आधारित, समुदायमा आधारित, कार्यक्षेत्र तथा घुम्ती बालविकास तथा शिक्षा कार्यक्रमका नमुना विकास हुने,
- प्रारम्भिक बालविकास तथा शिक्षाको कार्यान्वयनमा परिवार, समुदाय, गैरसरकारी सङ्घसंस्था र विद्यालयहरू जिम्मेवार भएको हुने

तालिका ८

प्रारम्भिक वालविकास तथा शिक्षाका प्रमुख क्रियाकलापहरू तथा परिमाणात्मक लक्ष्य											
क्र.स.	प्रमुख क्रियाकलाप	लक्ष्य इकाइ	मौज्जुदा अवस्था	भौतिक लक्ष्य (५ बर्ष)						भौतिक लक्ष्य (१० वर्ष)	
				२०८१/८२	२०८२/८३	२०८३/८४	२०८४/८५	२०८५/८६	जम्मा		जिम्मेवारी
१	प्रारम्भिक बालविकास तथा शिक्षाका न्यूनतम मापदण्ड प्रबोधीकरण गर्ने	पटक	०	१	१				२	४	
२	प्रारम्भिक बालविकास तथा शिक्षा केन्द्रहरूको नक्साङ्कन तथा पुनर्वितरण	पटक	०		१	१		१	३	५	
३	परिवार, समुदाय, गैर सरकारी सङ्घसंस्था, निजीक्षेत्र सँग सहकार्य गर्ने	निरन्तर	०	√	√	√	√	√	√	√	
४	अनाथ, असहाय र अपाङ्गता पहिचान गरी थप सेवा उपलब्ध गराउने	पटक	१	१	१	१	१	१	५	१०	
५	बाल विकास केन्द्रमा छुट्टै सुरक्षित तथा अपाङ्गमैत्री शौचालयको व्यवस्था गर्ने	ओटा	०		१	१	१	१	४	८	
६	बालबालिकाको अभिलेखीकरण गर्ने	निरन्तर	√	√	√	√	√	√	√	√	
७	सुपरिवेक्षणको लागि अधिकार सम्पन्न संयन्त्रको विकास गर्ने	पटक	०	१	१	१	१	१	५	१०	
८	पोषणयुक्त दिवा खाजाको व्यवस्था गर्ने	निरन्तर	√	√	√	√	√	√	√	√	

९	पूर्वाधार, सिकाइ क्षेत्र, केन्द्रको भित्री तथा बाहिरी सिकाइ खेल सामग्री व्यवस्थापन गरी न्यूनतम मापदण्डमा सुधार गर्ने	ओटा	०	१	६	१०	१०	१०	३७	३७	
११	सहजकर्ताको योग्यता क्षमता र पेसागत विकास गर्ने	पटक	१	१	१	१	१	१	५	१०	
१२	बालबालिकाको स्वास्थ्य जाँच, खोप तथा स्वास्थ्य सम्बन्धी अभिलेख व्यवस्थापन, वृद्धि अनुगमन गर्ने र कुपोषण भएका बालबालिकाको लागि आवश्यक प्रबन्ध गर्ने	पटक	१	१	१	१	१	१	५	१०	
१३	स्थानीय भाषालाई प्राथमिकता दिई आवश्यकताअनुसार स्थानीय भाषाको प्रयोग	आवश्यकता अनुसार	√	√	√	√	√	√	√	√	
१४	अभिभावक शिक्षा	पटक	१	१	१	१	१	१	५	१०	
१५	अभिभावक तथा समुदायका सदस्य मार्फत् स्थानीय ज्ञान तथा सिपहरू बालबालिकालाई सिकाउने व्यवस्था	पटक	०	१	१	१	१	१	५	१०	
१६	परिवार, समुदाय, निजीक्षेत्र तथा गैर सरकारी सङ्घ संस्थाहरूको सहभागिता, संलग्नता र जिम्मेवारी वृद्धि	निरन्तर	√	√	√	√	√	√	√	√	
१७	शैक्षिक सूचना व्यवस्थापन प्रणाली	निरन्तर	√	√	√	√	√	√	√	√	
१८	सहयोगी (आया) को व्यवस्था	जना	०		१	१	१	१	४	८	
१९	प्रारम्भिक वालविकास तथा शिक्षाका सहजकर्ताको सेवा तथा सुविधामा नियमानुसार थप गर्ने	निरन्तर	√	√	√	√	√	√	√	√	

३.२ आधारभूत शिक्षा

३.२.१ परिचय

आधारभूत शिक्षाले बालबालिकाको सर्वाङ्गीण विकास, गुणस्तरीय जीवनयापन र सामाजिक समायोजनमा सहयोग गर्दछ । यसले व्यक्तिलाई जीवनपर्यन्त सिकाइको मार्ग प्रशस्त गरी सामाजिक र आर्थिक रूपान्तरणमा सहभागी हुने अवसर प्रदान गर्दछ । नेपालको संविधानले प्रत्येक नागरिकलाई आधारभूत शिक्षामा पहुँच हुने र यो तहको शिक्षा अनिवार्य र निःशुल्क पाउने हकको प्रत्याभूति गरेको छ । प्रचलित कानुनहरूले परिभाषित गरे अनुसार प्रारम्भिक बालशिक्षादेखि कक्षा आठसम्म दिइने शिक्षालाई आधारभूत शिक्षा मानिएको छ।

३.२.२ वर्तमान अवस्था

मोलुङ गाउँपालिकाभित्र ३७ ओटा सामुदायिक विद्यालयहरूमध्ये कक्षा ८ सम्म सञ्चालित ४ ओटा, कक्षा ५ सम्म सञ्चालित ८ ओटा, कक्षा ३ सम्म सञ्चालित १५ ओटा विद्यालयहरू रहेका छन् । प्राथमिक तहमा ९६ स्वीकृत दरबन्दी र ३३ राहत दरबन्दी तथा निम्न माध्यमिक तहमा २७ स्वीकृत दरबन्दी, ५ राहत र ७ सङ्घ शिक्षण सहयोग अनुदान र एक जना गाउँपालिका स्वयमसेवक अनुदान शिक्षक गरी आधारभूत तहमा १६९ शिक्षक दरबन्दी रहेका छन् । शैक्षिक सत्र २०८१ को EMIS को तथ्याङ्क अनुसार सामुदायिक विद्यालयमा कक्षा १ देखि ८ सम्म छात्रा २०५९ र छात्र १९२२ गरी जम्मा ३९८१ विद्यार्थी भर्ना भइ अध्ययन गरिरहेका छन्। आधारभूत शिक्षामा सबै बालबालिकाको समतामूलक पहुँच पुर्याउन विगतमा गरिएका प्रयासहरूको नतिजा स्वरूप कक्षा १-८ को खुद भर्नादर क्रमशः १-५ को ९६ र १-१० को ५० पुगेको छ । (स्रोतः EMIS 2081) विशेषगरी कक्षा छाड्नेमा दलित र आर्थिक एवम् सामाजिक रूपमा पिछडिएका समुदायका बालबालिकाहरू विद्यालय बाहिर बढी देखिन्छन् । आधारभूत शिक्षाको पहुँचमा आर्थिक र सामाजिक स्थितिमा आधारित असमानताहरू विद्यमान छन् । आर्थिक र सामाजिक रूपले पछाडि परेका, सीमान्तकृत समुदाय, दलित, जनजाति, कठिन परिस्थितिमा रहेका क्षेत्रका बालबालिकाको पहुँचको अवस्था तुलनात्मक रूपमा कमजोर रहेको छ । कक्षा ८ को टिकाउ दर र आधारभूत शिक्षाको तह पूरा गर्ने दर ७९.४ प्रतिशत रहेको छ ।महिला शिक्षकको अनुपात ४६.७ प्रतिशत रहेको छ । प्राथमिकता प्राप्त न्यूनतम सक्षमता पूरा गरेका विद्यालयहरू करिब ४५ प्रतिशत रहेका छन् । बालबालिकाको विकास तथा सिकाइलाई प्रभावित गर्ने पोषण, स्वास्थ्य, सरसफाइ, दिवा खाजाजस्ता सेवाहरूमा विस्तार एवम् सुधार गर्नुपर्ने छ । पेसागत रूपमा सक्षम, योग्य शिक्षकको अपर्याप्तता र विद्यालयको नेतृत्व तथा व्यवस्थापनका पक्षमा भएका विभिन्न समस्याहरूले पनि आधारभूत तहमा शिक्षाको पहुँच र गुणस्तरमा असर परेको देखिन्छ ।

३.२.३ चुनौती

यस गाउँपालिकामा सञ्चालित सबै सामुदायिक तथा संस्थागत विद्यालयहरूमा अध्ययन गरी रहेका विद्यार्थीहरूको अवस्थालाई हेर्दा सामुदायिक विद्यालयहरूमा विद्यार्थी भर्नादर बढेको अवस्था देखिन्छ तर विद्यार्थी टिकाउ दर भने कम देखिन्छ । साथै संस्थागत विद्यालयहरूको भन्दा सामुदायिक विद्यालयहरूको शैक्षिक गुणस्तर कम भएको देखिन्छ । आधारभूत शिक्षा सञ्चालनका लागि यस गाउँपालिकामा विभिन्न किसिमका चुनौतीहरू छन् । जस्तै आधारभूत शिक्षामा सबै बालबालिकाको पहुँच तथा शिक्षण सिकाइमा अनिवार्य सहभागिता सुनिश्चित गर्ने, अनिवार्य तथा निःशुल्क शिक्षाको प्रभावकारी कार्यान्वयन गर्ने, आधारभूत तहमा सिकाइको गुणस्तर सुधार गरी विद्यार्थीको सिकाइ उपलब्धिमा थप सुधार ल्याउने, आधारभूत विद्यालयको भौतिक तथा शैक्षिक वातावरणमा सुधार ल्याई विद्यालयलाई बालबालिका मैत्री बनाउने, विद्यालय पहुँच भन्दा टाढा रहेका र ग्रामीण दूरदराजमा रहेका

बालबालिकाहरूलाई विद्यालय सेवाक्षेत्र भित्र प्रवेश गर्न वैकल्पिक प्रबन्धहरूको व्यवस्था गरी सहभागितामा सुनिश्चितता गर्ने , विद्यालयमा कक्षागत तथा विषयगत शिक्षकहरूको दरबन्दी सिर्जना गरी सक्षम तथा तालिम प्राप्त योग्य जनशक्तिको व्यवस्थापन गर्ने, पोषण, सेनेटरी प्याड, दिवाखाजा, सन्दर्भ शैक्षिक सामग्रीहरूको उचित व्यवस्थापन गरी विद्यार्थीहरूलाई विद्यालयमा नियमित उपस्थिति गराउने व्यवस्था गराउने, विद्यालय शिक्षालाई प्राविधिक, व्यावसायिक, समावेशी र समतामूलक शैक्षिक संस्थाको रूपमा विकसित गराउने, विद्यालयलाई शान्तिक्षेत्र बनाउनका लागि विभिन्न खालका प्रकोप, महामारी र सङ्कटहरूलाई परिस्थिति अनुसार निराकरण गरी शैक्षिक वातावरणमय बनाउने, विद्यालय शिक्षालाई परम्परागत नभई आधुनिक प्रविधियूक्त सिकाइ प्रति अग्रसर बनाउने, मूल्याङ्कन प्रणलीलाई सिकाइ क्रियाकलापको अभिन्न अंगको रूपमा विकास गर्न परम्परागत परीक्षा प्रणाली परिमार्जन गर्दै आधुनिक परीक्षा प्रणालीलाई विकास गरी विश्वसनीय र वैध बनाउने, शिक्षकको वृति विकासलाई व्यवस्थित बनाई पारदर्शी, नतिजामुखी कुशल क्षमता भएका जनशक्ति बनाउने, विद्यालयहरूलाई सूचना प्रविधियूक्त बनाउने, सबै बालबालिकाहरूलाई निःशुल्क तथा अनिवार्य आधारभूत शिक्षा प्रदान गर्ने, आधारभूत शिक्षालाई प्रभावकारी तुल्याई शैक्षिक प्रवाहलाई सुधार गर्ने अवसर दिने, ।

३.२.४ लक्ष्य

सबै बालबालिकाहरूका लागि समतामूलक तथा गुणस्तरीय आधारभूत शिक्षामा पहुँच सुनिश्चित गर्ने

३.२.५ उद्देश्यहरू

आधारभूत शिक्षामा सबैको पहुँच र सहभागिता सुनिश्चित गर्दै गुणस्तर अभिवृद्धि गर्नु यस योजनाको समग्र उद्देश्य रहेको छ । यसका लागि निम्नलिखित विशिष्ट उद्देश्य रहेका छन् :

- अनिवार्य र निःशुल्क आधारभूत शिक्षाको प्रभावकारी कार्यान्वयनमार्फत् सबैको समतामूलक पहुँच र सहभागिता सुनिश्चित गर्नु,
- आधारभूत शिक्षा उमेर समूहका सबै बालबालिकाहरूलाई आधारभूत तहको शिक्षा पूरा गर्ने अवस्था सुनिश्चत गर्नु,
- आधारभूत तह सञ्चालित विद्यालयहरूको भौतिक र शैक्षिक वातावरण बालमैत्री,समावेशी र सुरक्षित तुल्याउनु,
- विद्यालयहरूको प्रशासनिक र व्यवस्थापकीय पक्षमा सुधार गरी जवाफदेही बनाउनु ।
- आधारभूत तहको शिक्षालाई अनिवार्य निःशुल्क र समावेशी बनाउने ,सुनिश्चितता गर्ने ।
- ५-१२ बर्ष उमेर समुहका सबै वालवालिकाहरूलाई आधारभूत शिक्षाको पहुँच सुनिश्चित गर्ने ।
- आधारभूत तहको शिक्षालाई व्यावहारिक तथा अनुसन्धनात्मक बनाउदै बालमैत्री, भय तथा दण्डरहित वातावरणमा गुणस्तरीय शिक्षा प्रदानको सुनिश्चितता गर्ने ।
- कक्षा एकमा भर्ना भएका सबै बालबालिकालाई कक्षा आठसम्मको शिक्षा अनिवार्य रूपमा पूरा गराउने ।
- आधारभूत तहको सक्षमता हासिल गरेका विद्यार्थीहरूलाई माध्यमिक तहमा भर्नाका लागि तयार गर्न

३.२.६ रणनीतिहरू

माथिका उद्देश्यहरू हासिल गर्न निम्नलिखित रणनीतिहरू अवलम्बन गरिनेछ :

- विद्यालय नक्साङ्कन गरी पुनर्वितरण र नामाकरण सहितको समायोजन गरिनेछ।
- अनिवार्य र निःशुल्क आधारभूत शिक्षको अवधारणा कार्यान्वयन गर्न आवश्यक कानुन र स्रोतको व्यवस्था मिलाईनेछ।
- विद्यालय बाहिर रहेका बालबालिकाहरूको विवरण सङ्कलन गरी प्रोत्साहनका कार्यक्रमहरू सञ्चालनगरी उनीहरूको पहुँच सुनिश्चित गरिनेछ।

- विद्यार्थी मूल्याङ्कन प्रणालीलाई सुदृढ गर्न शिक्षक र प्रधानाध्यापकलाई जवाफदेही बनाइनेछ।
- विद्यालयहरूमा खानेपानी, शौचालय र सरसफाइको उचित व्यवस्था मिलाई न्यूनतम भौतिक सुविधा सहित बालमैत्री, समावेशी र सुरक्षित सिकाइ वातावरण तयार गरिनेछ।
- संघीय र प्रदेश सरकारसँग समन्वय तथा सहकार्य गरी प्राथमिकता प्राप्त न्यूनतम सक्षमता पूरा गराउन आवश्यक लगानीको प्रबन्ध मिलाईनेछ।
- विद्यालय व्यवस्थापन समिति र शिक्षक अभिभावक सङ्घका पदाधिकारीहरूको क्षमता विकास गरिनेछ।
- विद्यालय स्वास्थ्य तथा पोषण कार्यक्रम सञ्चालन गरिनेछ।
- विद्यालयहरूमा सूचना तथा सञ्चार प्रविधको प्रयोगलाई विस्तार गरिनेछ।
- शिक्षक दरबन्दी मिलान तथा पुनर्वितरण गरिनेछ।
- विद्यार्थीको सिकाइ सक्षमताको परीक्षण गरी सुधारका क्षेत्र पहिचान गरिनेछ।

३.२.७ उपलब्धि, नतिजा, प्रमुख क्रियाकलाप र लक्ष्य

उपलब्धिः

अनिवार्य तथा निःशुल्क आधारभूत शिक्षामा सबैको पहुँच र सहभागिता सुनिश्चित भई गुणस्तर अभिवृद्धि हुने ।

प्रमुख नतिजाः

- सबै बालबालिकाको आधारभूत शिक्षाको पहुँचमा तथा सहभागी हुने ,
- सबै विद्यालयले न्यूनतम प्राथमिकता प्राप्त सक्षमता पूरा गरेको हुने र न्यूनतम भौतिक पूर्वाधार तथा सिकाइ सामग्रीको उपलब्धता भएको हुने तथा बालमैत्री र समावेशी वातावरणमा सिकाइ हुने
- आवश्यक सङ्ख्यामा योग्य, सक्रिय तथा उत्प्रेरित शिक्षकको व्यवस्था हुने ,
- विद्यालयमा पौष्टिक तथा स्वस्थकर दिवा खाजाको प्रबन्धबाट बालबालिकाहरूको पोषण तथा स्वास्थ्य अवस्थामा सुधार हुने
- बालबालिकाले न्यूनतम सिकाइ उपलब्धी हासिल गरेको हुने ,
- आधारभूत शिक्षाको भर्ना, सहभागिता तथा सिकाइ उपलब्धिमा लैङ्गिक, भौगोलिक, सामाजिक तथा आर्थिक समता सूचकमा सुधार हुने ,
- विविध प्रकोप, सङ्कट तथा महामारीलगायतका परिस्थितिप्रति उत्थानशील हुने,
- सूचना तथा सञ्चार प्रविधि लगायतका प्रविधिको प्रयोगमा विस्तार तथा सहज उपयोग भई सिकाइमा सहयोग हुने ,
- शिक्षकहरूले शिक्षणमा बिताउने समयावधिमा सुधार हुने ,
- कार्यरत जनशक्तिको क्षमता विकास भइ गुणस्तरीय शिक्षा प्रवाह तथा शैक्षिक सुशासन कायम हुने ,

तालिका ९

आधारभूत तहका प्रमुख क्रियाकलापहरू तथा परिमाणात्मक लक्ष्य

क्र.स.	प्रमुख क्रियाकलाप	लक्ष्य इकाइ	मौज्जुदा अवस्था	भौतिक लक्ष्य (५ वर्ष)						भौतिक लक्ष्य (१० वर्ष)	जिम्मेवारी
				२०८१/८२	२०८२/८३	२०८३/८४	२०८४/८५	२०८५/८६	जम्मा		
१	विद्यालय नक्साङ्कन	पटक	0		१				१	१	स्थानीय तह
२	दरबन्दि पुनर्वितरण तथा विद्यालय समायोजन	पटक	0	१	१	१	१	१	५	१०	स्थानीय तह
३	मापदण्ड अनुसार शिक्षक व्यवस्था	निरन्तर	0	√	√	√	√	√	√	√	स्थानीय तह
४	सबै बालबालिकालाई विद्यालय भर्ना	निरन्तर	√	√	√	√	√	√	√	√	विद्यालय/सामुदायिक सिकाई केन्द्र
६	विद्यालयको न्यूनतम भौतिक पूर्वाधार विकास	ओटा	0	१	४	४	४	४	१७	४०	संघ, प्रदेश, स्थानीय तह र विद्यालय
७	विद्यालय उत्थानशील योजना निर्माण तथा कार्यान्वयन	विद्यालय	0	१	३	१४	१८	५	४०	४०	स्थानीय तह संघ,
८	सूचना प्रविधिको प्रयोगका लागि आवश्यक संरचना, सामग्री तथा क्षमता विकास	विद्यालय	८	४	५	५	५	५	३३	३७	स्थानीय तह संघ,
९	शिक्षक विकास तथा सहायता प्रणालीको पुनर्संरचना	निरन्तर	√	√	√	√	√	√	√	√	संघ, प्रदेश, स्थानीय तह र विद्यालय
१०	विद्यालय पोषण तथा स्वास्थ्य कार्यक्रम र दिवा खाजाको प्रबन्ध	निरन्तर	√	√	√	√	√	√	√	√	संघ, प्रदेश, स्थानीय तह र विद्यालय
१२	पाठ्यपुस्तक व्यवस्था	निरन्तर	√	√	√	√	√	√	√	√	संघ, प्रदेश, स्थानीय तह र विद्यालय

१३	सन्दर्भ सामग्रीको व्यवस्था	निरन्तर	√	√	√	√	√	√	√	√	संघ, प्रदेश, स्थानीय तह र विद्यालय
१६	कक्षाकोठामा आधारित मूल्याङ्कन	निरन्तर	√	√	√	√	√	√	√	√	संघ, प्रदेश, स्थानीय तह र विद्यालय
१७	व्यवस्थित परीक्षा प्रणाली	निरन्तर	√	√	√	√	√	√	√	√	संघ, प्रदेश, स्थानीय तह र विद्यालय
१८	शैक्षिक सूचना प्रणाली व्यवस्थापन	निरन्तर	√	√	√	√	√	√	√	√	संघ, प्रदेश, स्थानीय तह र विद्यालय
२१	विव्यस, शिअसंका पदाधिकारीहरूको क्षमता विकास	पटक	१	१	१	१	१	१	४	१०	स्थानीय तह
२२	अभिभावक अभिमुखीकरण र सहभागिता	पटक	0	१	१	१	१	१	५	१०	स्थानीय तह
२३	सिकाइ सामग्री तथा विद्यालय व्यवस्थापन	निरन्तर	√	√	√	√	√	√	√	√	विद्यालय
२४	कक्षा १ देखि ३ मा बालमैत्री र छापायुक्त कक्षाकोठाको व्यवस्था	विद्यालय	४	१०	३	३	५	५	३०	३७	विद्यालय स्थानीय तह
२५	कक्षा १ देखि ३ सम्मको बालबालिकाका लागि बालमैत्री बसाई व्यवस्थापन	विद्यालय	१०	२०	१	२	२	२	३७	३	विद्यालय स्थानीय तह
२६	कक्षा पुस्तकालयको वा बुक कर्नरको स्थापना गरी बालबालिकालाई भरपुर पढाईको अवसर प्रदान	सबै विद्यालयमा	√	√	√	√	√	√	√	√	विद्यालय स्थानीय तह
२७	प्रविधि मैत्री सिकाइका लागि टेलिभिजन, कम्पयुटर, इन्टरनेट लगायतको व्यवस्थापन	विद्यालय	३७	सबै	सबै	सबै	सबै	सबै	सबै	सबै	संघ, स्थानीय तह, विद्यालय

३.३ माध्यमिक शिक्षा

३.३.१ परिचय

नेपालको सन्दर्भमा कक्षा ९ देखि १२ सम्म दिइने शिक्षा माध्यमिक शिक्षा हो । माध्यमिक शिक्षाले मानवीय मूल्यका साथै कला, संस्कृति, विज्ञान र प्रविधिको क्षेत्रका आधारभूत मूल्य मान्यताको ज्ञान, सिप र दृष्टिकोण तथा व्यवहार आर्जन गरेका सक्षम जनशक्ति उत्पादन गर्ने लक्ष्य राख्दछ । यो तहको शिक्षा कामको संसारमा प्रवेश गर्नसक्ने सिप सहितको नागरिक विकास तथा उच्च शिक्षाको लागि तयारीको आधार पनि हो। नेपालको संविधानले माध्यमिक तहको शिक्षा निःशुल्क हुने व्यवस्था गरेको छ । संविधानले विद्यालय तहको शिक्षालाई स्थानीय तहको अधिकार क्षेत्रभित्र समेटेको छ । राष्ट्रिय शिक्षा नीति, २०७६ ले गुणस्तरीय माध्यमिक शिक्षामा सबैको निःशुल्क पहुँच सुनिश्चित गर्दै सिर्जनशीलता, रचनात्मकता, अध्ययनशीलता, सकारात्मक चिन्तन र सदाचार जस्ता गुण सहितको प्रतिस्पर्धी, सिपयुक्त एवम् उत्पादनशील जनशक्ति तयार गर्ने उद्देश्य राखेको छ।

३.३.२ वर्तमान अवस्था

मोलुङ गाउँपालिकाभित्र साधारण, प्राविधिक तथा व्यावसायिक धार गरी जम्मा १० ओटा माध्यमिक सामुदायिक विद्यालय सञ्चालनमा छन् । कक्षा १० सम्म सञ्चालित ४ ओटा र कक्षा १२ सम्म सञ्चालित ६ ओटा माध्यमिक विद्यालय रहेका छन् । माध्यमिक तहमा विद्यार्थीको पहुँचमा क्रमिक रुपमा सुधार आएको छ । यस पालिकाको कक्षा ९–१० र ११–१२ को कुल भर्ना दर क्रमशः ८७.९ र ८५.२ तथा खुद भर्नादर क्रमशः ८०.४ र ४२.५ रहेको छ । कक्षा ८ र १० पछि ठूलो सङ्ख्यामा बालबालिकाहरूले विद्यालय छाड्ने प्रवृत्ति देखिन्छ । विशेषगरी दलित र आर्थिक एवम् सामाजिक रूपमा पिछडिएका समुदायका बालबालिकाहरू विद्यालयबाहिर रहेका वा कक्षा छाड्ने बढी देखिन्छन् । सामुदायिक विद्यालयको कक्षा ९/१० मा स्वीकृत दरवन्दी १०, राहात दरवन्दी १४, संघीय शिक्षण अनुदान दरबन्दी नौ र साविक उ मा वि अनुदान कोटा ७ ओटा रहेका छन् ।त्यसै गरी गाउँपालिका स्वयम्सेवक शिक्षक अनुदान कोटा ६ ओटा रहेका छन् । माध्यमिक शिक्षामा गुणस्तर सुधार सुधारन्मुख रहेको छ। माध्यमिक शिक्षामा पिछडिएका समुदायका बालबालिकाहरूको पहुँचमा समेत सुधार भएको देखिन्छ । कक्षा ८, १० र १२ का परीक्षाहरूको नतिजाले विद्यार्थीहरूको न्यूनतम सिकाइ उपलब्धि हासिल गर्न सकेको आधार पुष्टि हुन्छ ।तथापि शिक्षकलाई नयाँ ज्ञान, सिप र प्रविधिमा अद्यावधिक गराई सिकाइमा थप सुधार जरूरी देखिन्छ ।

गाउँपालिकामा शिक्षाका कर्मचारी व्यवस्था भएपनि प्रशासनिक कार्यको बोझ बढी भएकोले विद्यालयको अनुगमन तथा सुपरिवेक्षण र शिक्षक सहायता प्रणाली कमजोर देखिएको छ । वर्तमान संरचना शिक्षकको पेसागत सहयोग गर्ने कार्यमा पर्याप्त छैन।

३ .३.३ चुनौती र अवसरहरू

माध्यमिक शिक्षालाई अनिवार्य तथा निःशुल्क बनाउने, संवैधानिक तथा नीतिगत व्यवस्था कार्यान्वयन गर्नका लागि माध्यमिक तहसम्मको शिक्षा पूर्ण निःशुल्क बनाउनु गाउँपालिका क्षेत्रभित्रका सामुदायिक विद्यालयमा माध्यमिक तहको शिक्षक दरबन्दी कम हुनु, माध्यमिक शिक्षाको पहुँचबाट बाहिर रहेका सङ्ख्यालाई विद्यालयमा ल्याउनु, विपन्न बालबालिका, विभिन्न किसिमका अपाङ्गता भएका बालबालिका, दलित पिछडिएका वर्गका बालबालिकाहरूलाई विद्यालय शिक्षामा पहुँच पुर्‍याउनु, शिक्षकहरूलाई समयानुकुल पुनर्ताजगी र पेशागत तालिम प्रदान गर्नु, विद्यालय शिक्षा पद्धतिलाई विद्यार्थीको सिकाईप्रति उत्तरदायी बनाउनु, विद्यार्थी मूल्याङ्कनलाई सिकाई क्रियाकलापको अभिन्न अङ्गका रूपमा विकास गर्नु, नतिजा प्रणालीमा मोलुङ गाउँपालिका क्षेत्र भित्रका माध्यमिक

तह सञ्चालित सबै विद्यालयहरूमा शैक्षिक गुणस्तर कायम गर्नु, माध्यमिक विद्यालयमा सूचना प्रविधिको पहुँच, सूचना तथा सञ्चार प्रविधिमा शिक्षकहरूको सक्षमता बढाउनु, सबै माध्यमिक विद्यालयमा न्युनतम सक्षमताका अवस्था पूरा गरी विद्यालयको भौतिक तथा शैक्षिक वातावरणमा सुधार ल्याई विद्यालयलाई वालमैत्री बनाउनु, विद्यालय शिक्षालाई प्रकोप, संकट तथा महामारी लगायतका परिस्थिति प्रति उत्थानशील बनाउनु, शिक्षकको वृतिविकासलाई पारदर्शी, नतिजामा आधारित र अनुमान योग्य बनाई व्यवस्थित गर्नु, विद्यालय शिक्षालाई विविधता, अनुकुल, समावेशी र समतामूलक बनाउनु, आवश्यक विषयगत दरबन्दीको व्यवस्था गरी विद्यालयमा सक्षम र योग्य विद्यालय जनशक्ति व्यस्थापन गर्नु, विद्यालय व्यवस्थापन समितिलाई विद्यालयप्रति जवाफदेही बनाउनु नमुना माध्यमिक विद्यालयको शैक्षिक गुणस्तर कायम गर्नु, प्रधानाध्यापकहरूको नेतृत्व क्षमता विकास गर्नु, तालिम प्राप्त शिक्षक व्यवस्थापन गर्नु, अंग्रजी, गणित र विज्ञान विषयका अनुमति पत्र प्राप्त शिक्षक उम्मेद्वारहरू उपलब्ध नहुनु चुनौतीका रूपमा रहेका छन् ।

माध्यमिक तहसम्मको शिक्षाको स्थानीय तहमा हुनु, विद्यालयमा आवश्यकताका आधारमा सुदृढिकरण गर्दै लैजानु, माध्यमिक तहसम्मको शिक्षालाई निःशुल्क बनाउन सक्षम हुनु, माध्यमिक शिक्षासम्बन्धी नियम कानुन बनाउने अवसर हुनु, स्थानीय सरकार सञ्चालन ऐन २०७४ ले शिक्षा सम्बन्धी अधिकार स्पष्ट हुनु, संविधानको धारा ३१ ले शिक्षासम्बन्धी अधिकार स्पष्ट पारेको, संविधानको धारा ५१ ले शिक्षालाई वैज्ञानिक, प्राविधिक, ब्यावसायिक, सिपमूलक, रोजगारमूलक एबम् जनमुखी बनाउँदै सक्षम, प्रतिस्पर्धी, नैतिक एवम् राष्ट्रिय हितप्रति समर्पित जनशक्ति तयार गर्ने नीति अंगिकार गरेको बालबालिका सम्बन्धी ऐन २०७५ जारी भई कार्यान्वयन हुनु, सोही ऐनको दफा ६४ मा स्थानीय तहले बालबालिकाको अधिकार प्रचलन गराउने सम्बन्धी अवसर पाउनु, राष्ट्रिय शिक्षा नीति २०७६ कार्यान्वयनमा हुनु, सो को बुँदा नं १० क) कार्यान्वयन हुनु आदि अवसरका रूपमा रहेका छन् ।

३.३.४ लक्ष्य

मानवीय मूल्यका साथै कला, संस्कृति, विज्ञान र प्रविधि क्षेत्रका आधारभूत मूल्य मान्यताको ज्ञान, सिप र दृष्टिकोण तथा व्यवहारहरू आर्जन गरेका सक्षम जनशक्ति उत्पादन गर्ने ।

३.३.५ उद्देश्य

- माध्यमिक तहको शिक्षालाई निःशुल्क बालमैत्री र समावेशी बनाउने।
- आधारभूत तहको शिक्षा हासिल गरेका विद्यार्थीहरूलाई सिपमूलक, प्रविधियुक्त र गुणस्तरीय माध्यमिक शिक्षाको अवसर प्रदान गर्ने।
- माध्यमिक तहको शिक्षण विधिलाई व्यावहारिक, अनुसन्धानात्मक, सिकाईमैत्री तथा भय रहित बनाउदै विद्यार्थीहरूलाई गुणस्तरीय शिक्षा प्रदान गरी प्रतिस्पर्धी तथा उच्च शिक्षा हासिल गर्न योग्य बनाउने ।
- माध्यमिक शिक्षामा सबैको पहुँच तथा सहभागिता सुनिश्चित गर्ने
- माध्यमिक शिक्षाको सान्दर्भिकता र गुणस्तरमा सुधार गर्ने
- विद्यालयहरूको भौतिक तथा शैक्षिक वातावरण बालमैत्री, समावेशी, र सुरक्षित बनाउने
- शासकीय तथा व्यवस्थापकीय प्रबन्धमा सुधार ल्याउने

३.३.६ रणनीतिहरू

- विद्यालयहरूको नक्साङ्कन गर्ने,
- सबै बालबालिकाको पहुँच सुनिश्चित गर्न विद्यालयहरूको पुनर्वितरण, नामकरण सहितको समायोजन गरी कुनै एकलाई ग्रेटर स्कुल बनाउने,

- निःशुल्क माध्यमिक शिक्षामा पहुँच अभिवृद्धि गर्ने,
- माध्यमिक तहमा खुद भर्नादर र टिकाउदर बढाउने,
- विद्यार्थी प्रोत्साहन कार्यक्रम सञ्चालन गर्ने ,
- वैकल्पिक माध्यमका कार्यक्रम सञ्चालन गर्ने,
- सबै विद्यालयमा न्यूनतम सिकाइ वातावरण सुनिश्चित गर्ने,
- माध्यमिक तहमा दक्ष विषय शिक्षकको व्यवस्था गर्ने,
- शिक्षक पेसागत विकास तथा सहयोगको व्यवस्था गर्ने,
- शिक्षकहरूका लागि अभिप्रेरणाका कार्यक्रमहरू सञ्चालन गर्ने,
- शिक्षण सिकाइ पद्धतिमा सुधार गर्ने,
- हरेक विद्यालयमा सूचना तथा सञ्चार प्रविधि विस्तार गर्ने,
- विद्यालयहरूलाई प्रकोप, सङ्कट तथा महामारी लगायतका परिस्थितिप्रति उत्थानशील बनाउने,
- विज्ञान विषय अध्ययनका लागि विद्यार्थीहरूलाई आकर्षित गर्न पूर्वाधार सहितको व्यवस्था गर्ने ,
- सक्षम र उत्प्रेरित प्रअको व्यवस्था गर्ने,
- आवधिकरूपमा सिकाइको मूल्याङ्कन गरी विद्यार्थीको सिकाइमा जवाफदेही हुने प्रणाली विकास गर्ने।

३.३.७ उपलब्धि, नतिजा, प्रमुख क्रियाकलाप र लक्ष्य

उपलब्धिः

माध्यमिक शिक्षामा सबैको पहुँच सुनिश्चित भई सान्दर्भिकता र गुणस्तरमा सुधार हुने ।

प्रमुख नतिजाः

- सबै बालबालिकाहरूलाई निःशुल्क माध्यमिक शिक्षाको पहुँच सुनिश्चत भई खुद भर्ना तथा टिकाउ दरमा वृद्धि हुने,
- सबै माध्यमिक विद्यालयले आधारभूत मापदण्ड पूरा गरेको हुने,
- माध्यमिक शिक्षाको सान्दर्भिकता र गुणस्तरमा अभिवृद्धि हुने,
- पाठ्यक्रम तथा पाठ्यसामग्रीको उपलब्धता, उत्प्रेरित शिक्षकको व्यवस्थापन, प्रविधिको समुचित प्रयोग, र उचित सिकाइ वातावरणको निर्माण भएको हुने,
- माध्यमिक शिक्षा पूरा गर्ने बालबालिकाले न्यूनतम सिकाइ उपलब्धि हासिल गरेको हुने,
- माध्यमिक शिक्षाको भर्ना, सहभागिता र सिकाइ उपलब्धिमा लैङ्गिक, भौगोलिक, सामाजिक तथा आर्थिक लगायतका समता सूचकमा सुधार हुने,
- माध्यमिक विद्यालयहरू प्रकोप, सङ्कट तथा महामारी लगायतका परिस्थितिप्रति उत्थानशील हुने,
- सूचना तथा सञ्चार प्रविधिको उपयोग भई विद्यार्थीको सिकाइमा सहयोग पुगेको हुने,
- माध्यमिक तहको शिक्षामा सुशासन कायम हुने,
- माध्यमिक तहमा गुणस्तरीय शिक्षा प्रवाह हुने।

प्रमुख क्रियाकलाप र लक्ष्यः

- निःशुल्क माध्यमिक शिक्षाका लागि आवश्यक कानुन, कार्यविधि र निर्देशिका तयारी,
- विद्यालय नक्साङ्कन, पुनर्वितरण तथा समायोजन,
- विज्ञान, गणित तथा कम्प्यूटर विज्ञान विषय अध्ययनका लागि अवसर,

- मापदण्डअनुसार शिक्षक व्यवस्था,
- सबै बालबालिकाको पहुँच सुनिश्चित गर्ने,
- आवश्यकताअनुसार खुला तथा दूर शिक्षालगायतका वैकल्पिक प्रबन्ध,
- विद्यालयको न्यूनतम भौतिक पूर्वाधार विकास,
- विद्यार्थीको सिकाइ उपलब्धि परीक्षण,
- शिक्षक क्षमता विकास,
- विद्यालय उत्थानशील योजना निर्माण तथा कार्यान्वयन,
- सूचना प्रविधिको प्रयोगका लागि आवश्यक संरचना, सामग्री तथा क्षमता विकास,
- शिक्षक सहायता प्रणालीको पुनर्संरचना,
- विद्यालय पोषण तथा स्वास्थ्य कार्यक्रम,
- अपाङ्गता भएका विद्यार्थीलाई सहयोग,
- निःशुल्क माध्यमिक शिक्षा सुनिश्चितताका लागि पाठ्यपुस्तक, ड्रेस तथा स्टेशनरी, दिवा खाजा, छात्रबृत्ति र सिकाइ सामग्री व्यवस्था,
- कक्षाकोठामा आधारित मूल्याङ्कन,
- व्यवस्थित परीक्षा प्रणाली,
- शैक्षिक मानव संसाधन सूचना प्रणाली स्थापना,
- वि.व्य.स., शि.अ.संघका पदाधिकारीहरूको क्षमता विकास,

तालिका १०

माध्यमिक तहका प्रमुख क्रियाकलापहरू तथा परिमाणात्मक लक्ष्य											
क्र.स.	प्रमुख क्रियाकलाप	लक्ष्य इकाइ	मौज्जुदा अवस्था	भौतिक लक्ष्य (५ वर्ष)						भौतिक लक्ष्य (१० वर्ष)	जिम्मेवारी
				२०८१/८२	२०८२/८३	२०८३/८४	२०८४/८५	२०८५/८६	जम्मा		
१	निःशुल्क माध्यमिक शिक्षाको कार्यान्वयनका लागि आवश्यक पर्ने कानुन, कार्यविधि, निर्देशिकाहरू तयारी	पटक	0		१				१	१	सङ्घ, प्रदेश र स्थानीय तह
२	विद्यालय सेवा क्षेत्रको सिमाङ्कन गरी हरेक माध्यमिक विद्यालयको सेवा क्षेत्र एकिन गर्ने र सिमाङ्कन भित्रका बालबालिकाहरू भर्नाको सुनिश्चितताको लागि विद्यालयमा नक्साङ्कन तथा समायोजन र ग्रेटर स्कुल स्थापना	पटक	0			१			१	१	स्थानीय तह
३	माध्यमिक शिक्षामा विज्ञान प्रविधि, इन्जिनियरिङ, कला र गणित शिक्षा (STEAM) जस्ता विषयको सिकाइलाई अन्तरसम्वन्धित गर्ने र विज्ञान, गणित तथा कम्प्युटर विज्ञान विषय अध्ययनका लागि अवसर बढाउने	निरन्तर	√	√	√	√	√	√	√	√	सङ्घ र स्थानीय तह
४	माध्यमिक शिक्षामा सबैको पहुँच सुनिश्चित गर्न आवश्यकतानुसार स्कुल बसको व्यवस्था तथा खुला तथा दुर शिक्षा लगायतका वैकल्पिक प्रवन्ध गर्ने	माध्यमिक विद्यालय	0			१			१	२	सङ्घ र स्थानीय तह
५	विद्यालयमा न्यूनतम भौतिक पूर्वाधार विकास (भवन तथा कक्षाकोठा, फर्निचर, खानेपानी, खेलमैदान, घेरावार, शौचालय)	माध्यमिक	१	१	१	१	१	१	४	१०	सङ्घ, प्रदेश र स्थानीय तह

६	प्रविधि तथा व्यवहार कुशल सिपहरूको एकिकरण तथा विद्यार्थी मूल्याङ्कन सम्वन्धी शिक्षक क्षमता विकास	शिक्षक प्रतिशत	20	२०	२०	२०	२०		१००		सङ्घ, प्रदेश र स्थानीय तह
७	वि.व्य.स, शि.अ.सङ्घ पदाधिकारीहरूको क्षमता विकास र अभिमुखीकरण	प्रतिशत	१	२५	३०	३०	१५		१००		संघ तथा स्थानीय तह
८	विद्यालय शिक्षालाई प्रकोप, सङ्कट तथा महामारी लगायतका परिस्थितिप्रति उत्थानशील बनाउने आकस्मिक व्यवस्थापन योजना निर्माण तथा कार्यान्वयन	स्थानीय तह	0	१					१	१	स्थानीय तह
९	सिकाइका लागि सूचना तथा सञ्चार प्रविधि लगायतका प्रविधिको प्रयोगमा वृद्धि गर्न आवश्यक संरचना, सामाग्री तथा क्षमता विकास	विद्यालय प्रतिशत	२	१०	३०	३०	२०		१००		सङ्घ र स्थानीय तह
१०	विभिन्न किसिममा अपांगता भएका विद्यार्थिलाइ सहयोग	निरन्तर	√	√	√	√	√	√	√	√	सङ्घ, प्रदेश र स्थानीय तह
११	निःशुल्क शिक्षाको सुनिश्चितताको लागि पाठ्यपुस्तक	कक्षा	९-१२	९-१२	९-१२	९-१२	९-१२	९-१२			सङ्घ, प्रदेश र स्थानीय तह
१२	आर्थिक रूपमा विपन्नका लागि ड्रेस तथा स्टेशनरी सहयोग	विद्यार्थी सङ्ख्या	0	५०	५०	५०	५०	५०	२५०	४००	सङ्घ, प्रदेश र स्थानीय तह
१३	सिकाइ सामाग्रीका लागि विद्यालय व्यवस्थापन तथा सञ्चालन अनुदान	माध्यमिक विद्यालय	0	१	१	१	१	१	५	१०	सङ्घ, प्रदेश र स्थानीय तह
१४	कक्षाकोठामा आधारित मूल्यांकनलाई शिक्षण सिकाइ प्रकृयामा एकीकृत गर्ने गरी सुधार तथा प्रयोग	विद्यालय	१	१	१	१	१	१	६	१०	सङ्घ, प्रदेश र स्थानीय तह
१५	नागरिक वडापत्रको व्यवस्थापन र प्रयोग	विद्यालय	0		५		५		१०	१०	सङ्घ, प्रदेश र स्थानीय तह

३.४ प्राविधिक शिक्षा तथा व्यावसायिक तालिम

३.४.१ परिचय

विकासका लागि साधारण र प्राविधिक जनशक्तिका बिच सन्तुलनको आवश्यकता पर्दछ । शुरुवातका दिनहरूमा साधारण शिक्षातर्फ जोड दिइएतापनि विस्तारै प्राविधिक शिक्षा तथा व्यवसायिक तालिमका क्षेत्रमा जोड दिन थालिएको छ । कृषि, भेटनरी, सव-ओभरसियर, इन्जिनियरिङ, चिकित्सा विज्ञान, कम्प्युटर लगायतका क्षेत्रमा दक्ष जनशक्तिको माग उच्च रहेको छ । प्राविधिक तथा व्यवसायिक शिक्षाका अवसरहरूमा सबै लिङ्ग, अपाङ्गता, गरिबी, सीमान्तकृत आर्थिक सामाजिक रुपले पछि परेको समुदाय लगायतका सबै वर्गको समतामूलक पहुँच, सहभागिता र सिकाइ उपलव्धिमा सुधार गर्दै श्रम बजार सँग आवद्ध गर्नुपर्ने देखिन्छ। वि सं २०७२ को संविधान कार्यान्वयन भएसगै " समृद्ध नेपाल, सुखी नेपाली " भन्ने राष्ट्रिय आकाङ्क्षा पूरा गर्नका लागि राष्ट्रिय योजना आयोगले नौ ओटा राष्ट्रिय लक्ष्य अन्तर्गत उच्च र दिगो उत्पादन तथा उत्पादकत्व तय गरेको र त्यसको लागि गुणस्तरीय प्राविधिक शिक्षा तथा व्यावसायिक तालिमको विस्तारमा जोड दिएको देखिन्छ । राष्ट्रिय पाठ्यक्रम प्रारुप, २०७६ मा प्राविधिक तथा व्यावसायिक शिक्षालाई विद्यालय शिक्षाको तल्लो तहदेखि नै समेट्ने प्रयास गरिएको छ ।

सन् २०१५ मा संयुक्त राष्ट्र सङ्घले सन् २०३० सम्ममा हासिल गर्ने गरी निर्धारण गरेको दिगो विकास लक्ष्यले पनि प्रत्येक व्यक्तिलाई गरी खाने शिक्षामा समावेशी, समतामूलक र समन्यायिक ढङ्गमा दिने अवसरलाई व्यापक बनाउन जोड दिएको छ । यस प्रकारको शिक्षाको विकासले यस पालिकामा सिपयुक्त दक्ष जनशक्ति उत्पादन हुने र रोजगार एवम् रोगारीका अवसरहरू सृजना भई विदेशिने युवाहरू आत्मनिर्भर बन्ने अवस्था सिर्जना हुनेछ ।

३.४.२ वर्तमान अवस्था

प्राविधिक शिक्षा तथा व्यवसायिक तालिम परिषदको पछिल्लो तथ्याङ्क अनुसार नेपालमा ५७ ओटा आङ्गिक पोलिटेक्निक शिक्षालयहरू, १७ ओटा साझेदारीमा सञ्चालित पोलिटेक्निक शिक्षालयहरू, ४३४ ओटा सामुदायिक विद्यालयमा प्राविधिक शिक्षा, ४२९ ओटा सम्बन्धन प्राप्त शिक्षालयहरू र ५८७ प्राविधिक एच. सी. एल. र ६१४ डिप्लोमा तहका कार्यक्रम सञ्चालनमा रहेका छन् ।(स्रोतः शिक्षा र तालिम एकीकृत बार्षिक प्रतिवेदन , २०७६)

यस गाउँपालिकामा प्राविधिक शिक्षा तथा व्यवसायिक तालिम अन्तर्गत हाल दुई ओटा विद्यालयहरू रहेका छन् । बरूणेश्वर मा वि मोलुङ-२ मा कक्षा ९-१२ मा पशुविज्ञान र शिवदुती मा वि मोलुङ-५ मा सिभिल इन्जिनियरिङ कक्षा ९-१२ सञ्चालनमा रहेका छन् ।ती विद्यालयहरू सञ्चालन गर्नका लागि प्रत्येक विद्यालयका लागि ८/८ जना गरी १६ जना प्रशिक्षक तथा सहायक प्रशिक्षक नेपाल सरकारबाट अनुदान व्यवस्था गरेको छ । तथापी जनशक्ति प्राप्त गर्न कठिन हुनु तथा जनशक्तिको अस्थिरताले विद्यार्थीहरूको पठनपाठनमा समस्या भएको छ।
प्रशिक्षक टिकाई राख्नु तथा विद्यार्थीमा गुणस्तरीय प्राविधिक शिक्षा तथा व्यवसायिक तालिमको सुनिश्चितताको विश्वास दिलाउन सक्नु यहाँको चुनौती रहेको छ।

३.४.३ लक्ष्य

उत्पादनशील जनशक्तिलाई आवश्यकता अनुसारका व्यवसायिक तथा पेसागत क्षेत्रहरूमा पर्याप्त दक्षता हासिल हुने गरी सिपमूलक शिक्षा र तालिम उपलब्ध गराई जनताको आर्थिक स्तरमा सुधार ल्याउने ।

३.४.४ उद्देश्य

- प्राविधिक तथा व्यवसायिक शिक्षा तथा सिप विकासमा पहुँच अभिवृद्धि गर्ने
- स्थानीय तहमा प्राविधिक तथा व्यवसायिक शिक्षा तथा सिप विकासका अवसर सृजना गर्ने संयन्त्र विकास गर्ने
- प्राविधक तथा व्यवसायिक शिक्षा तथा सिप विकासका अवसरहरूलाई सान्दर्भिक, उपयोगी र गुणस्तरीय बनाउने

३.४.५ रणनीतिहरू

- स्थानीय तहमा प्राविधिक तथा व्यावसायिक शिक्षा र सिपको थप अवसर सिर्जना गर्ने
- प्राविधिक तथा व्यवसायिक शिक्षा र सिपको गुणस्तर, प्रभावकारिता र पहुँच बढाउनको निम्ति सरोकारवालाहरूसँग समन्वय गर्ने
- प्राविधिक तथा व्यवसायिक शिक्षा र सिपको क्षेत्रमा सक्षम जनशक्ति तयार गर्ने
- प्राविधिक तथा व्यवसायिक शिक्षा र सिपमा व्यापार तथा उद्योग क्षेत्रको सहभागिता बढाउन प्रोत्साहन गर्ने
- आय आर्जन गर्ने खालका क्रियाकलापको माध्यमबाट आत्मनिर्भर हुनको निम्ति संस्थागत क्षमता बढाउने
- पिछडिएका भौगोलिक क्षेत्र, महिला, आदिबासी/जनजाती, दलित, अपाङ्गता भएका नागरिक एवम् आर्थिक रूपले विपन्न समुदाय र वर्गको पहुँच बढाउन आवश्यक कार्यक्रमहरूको व्यवस्था गर्ने
- प्राविधिक तथा व्यवसायिक शिक्षा र सिपका क्षेत्रहरू कृषि, उर्जा, पर्यटन, जलस्रोत, स्थानीय प्रविधि, सम्पदा र संस्कृति, खेलकूद, जलवायु परिवर्तन लगायतका क्षेत्रहरूमा केन्द्रित गर्न पहल गर्ने
- विद्यार्थीहरूलाई प्राविधिक तथा व्यवसायिक शिक्षा र सिपका अवसर उपलब्ध गराउनका लागि सम्बन्धित संस्थाहरूसँग समन्वय तथा सहकार्य गर्ने
- स्थानीय तहमा सञ्चालित प्राविधिक तथा व्यवसायिक शिक्षा र सिप प्रदायक संस्थाहरूको सञ्चालनमा आवश्यक सहयोग उपलब्ध गराउने

३.४.६ उपलब्धि, नतिजा, प्रमुख क्रियाकलाप र लक्ष्य

<u>उपलब्धि</u>

उत्पादनशील जनशक्तिले आवश्यकता अनुसारका प्राविधिक तथा व्यवसायिक शिक्षा र सिपका क्षेत्रहरूमा पर्याप्त दक्षता हासिल गरी उत्पादनशील, रोजगारी, स्व-रोजगारी र जीविकोपार्जनका क्षेत्रबाट आर्थिक स्तर सुधार गरेको हुने ।

<u>प्रमुख नतिजा</u>

- स्थानीय तहमा प्राविधिक तथा व्यवसायिक शिक्षा र सिपका क्षेत्रमा उत्पादनशील जनशक्तिले आवश्यकता अनुसारका प्राविधिक तथा व्यवसायिक सिपका क्षेत्रहरूमा पर्याप्त अवसर प्राप्त गरेको हुने
- स्थानीय तहमा सञ्चालित प्राविधिक तथा व्यवसायिक शिक्षा र सिपका क्षेत्रमा सञ्चालित संस्थाहरूबाट सञ्चालन हुने कार्यक्रमहरूको सान्दर्भिकता र गुणस्तरमा अभिवृद्धि हुने
- प्राविधिक तथा व्यवसायिक शिक्षा र सिपका क्षेत्रहरूलाई उत्पादन र आर्थिक उपार्जनसँग जोडिने
- स्थानीय स्तरमा रहेका परम्परागत सिपहरूको पहिचान, प्रमाणिकरण तथा प्रबर्द्धन हुने
- खोज, नवप्रवर्तन तथा उद्यमशीलतामा अभिवृद्धि भएको हुने
- उत्पादनशील, रोजगारी, स्व-रोजगारी र जीविकोपार्जनका अवसरमा वृद्धि हुने
- प्राविधिक तथा व्यवसायिक शिक्षा तथा सिपका क्षेत्रमा सार्वजनिक, निजी तथा सामुदायिक सहभागितामा लगानी अभिवृद्धि हुने

तालिका ११

क्र.स.	प्रमुख क्रियाकलाप	लक्ष्य इकाइ	मौज्जुदा अवस्था	भौतिक लक्ष्य(५ वर्ष)						भौतिक लक्ष्य (१० वर्ष)	जिम्मेवारी
				२०८१/८२	२०८२/८३	२०८३/८४	२०८४/८५	२०८५/८६	जम्मा		
१	सामुदायिक विद्यालयमा प्राविधिक शिक्षा कार्यक्रम सञ्चालन	विद्यालय	२	२		१			३	४	सङ्घ र प्रदेशसँगको समन्वय र सहकार्यमा
३	छोटो अवधिका सिपमूलक तालिमहरू सञ्चालन	ओटा	0	२	२	२	२	२	१०	१५	सङ्घ र प्रदेशसँगको समन्वय र सहकार्यमा
४	प्राविधिक र व्यवसायिक शिक्षा सम्वन्धी पालिकास्तरीय नीतिको तर्जुमा	पटक	0			१			१	२	सङ्घ र प्रदेशसँगको समन्वय र सहकार्यमा
५	युवालाई खोज र नवप्रवर्तनका लागि प्रोत्साहनमूलक कार्यक्रमहरू सञ्चालन	सङ्ख्या	0		१०	१०	१०	१०	४०	८०	सङ्घ र प्रदेशसँगको समन्वय र सहकार्यमा
६	प्राविधिक शिक्षा अध्ययन गरेका युवाहरूलाई उद्यमशिलता विकासको लागि सहयोग	सङ्ख्या	0			५	५	५	१५	३०	सङ्घ र प्रदेशसँगको समन्वय र सहकार्यमा
७	प्राविधिक शिक्षा तथा व्यवसायिक तालिम प्रदायक संस्थाहरूको अनुगमन, नियमन र व्यवस्थापन	पटक	१	१	१	१	१	१	५	१०	स्थानीय तह

Table title: प्राविधिक शिक्षा तथा व्यवसायिक तालिमका प्रमुख क्रियाकलापहरू तथा परिमाणात्मक लक्ष्य

३.५ अनौपचारिक शिक्षा र आजीवन सिकाइ

३.५.१ परिचय

औपचारिक शिक्षा प्रणालीको संरचना भन्दा बाहिर मानव जीवनका लागि आवश्यक ज्ञान, सिप र प्रक्रियाको प्रशोधन गर्ने जीवनपर्यन्त अर्थात आजीवन सिकाइ प्रणाली अनौपचारिक शिक्षा हो। अनौपचारिक शिक्षाले समाजमा विद्यमान विभिन्न किसिमका समूहका लागि विभिन्न लक्ष्य बनाई सेवा प्रदान गर्दछ। निरक्षरका लागि साक्षरता, साक्षरका लागि साक्षरोत्तर, सिकाइ अवसरका लागि स्तरवृद्धि, शिक्षासँग सिप र आम्दानी जोड्दै शिक्षित समाजको विकासका लागि अनौपचारिक एवम् आजीवन शिक्षाले काम गर्दछ ।

संविधानले सुनिश्चित गरेको शिक्षा पाउने, राष्ट्रिय शिक्षा नीतिले अवलम्वन गरेको सिद्धान्त, दिगो विकासका लक्ष्य नं ४ तथा आवधिक योजनाले अपेक्षा गरेको प्रत्येक नागरिकले शिक्षा पाउने हकको कार्यान्वयन गर्न औपचारिक शिक्षासँगै अनौपचारिक शिक्षा प्रणालीले योगदान गर्दछ। सबैका लागि गुणस्तरीय शिक्षा र जीवन पर्यन्त सिकाइ अवसर दिगो विकासको मूल मर्म रहेकोले विगतको साक्षरताका कार्यक्रमवाट साक्षर बनेका नवसाक्षरहरूका लागि मागमा आधारित निरन्तर शिक्षा र जीवनपर्यन्त सिकाइ अवसरहरू उपलव्ध गराउनु पर्दछ । विशेष गरी शिक्षाको औपचारिक संरचना बाहिर ठूलो सङ्ख्यामा रहेका युवा, महिला र प्रौढहरूका लागि साक्षरता, आयआर्जन, समूह साझेदारी प्रविधि साक्षरता लगायतका कार्यक्रमहरू सञ्चालन गर्न सकिन्छ ।

राष्ट्रिय शिक्षा नीति २०७६ ले नेपाललाई पूर्ण साक्षर मुलुक बनाई अनौपचारिक परम्परागत र बैकल्पिक र खुला शिक्षाका माध्यमबाट आजीवन सिकाइ संस्कृतिको विकास गर्नु, सबै प्रकारका अपाङ्गता भएका व्यक्तिका लागि गुणस्तरीय शिक्षाको पहुँच सुनिश्चित गरी जीवनपर्यन्त शिक्षाका माध्यमबाट मर्यादित जीवनयापन गर्न सक्षम र प्रतिस्पर्धी नागरिक तयार पार्ने उद्देश्य निर्धारण गरेको छ । स्थानीय सरकार सञ्चालन ऐन, २०७४ ले अनौपचारिक शिक्षा तथा आजीवन सिकाइको जिम्मेवारी स्थानीय तहलाई प्रदान गरेको छ । सामुदायिक सिकाइ केन्द्रको सञ्चालन तथा व्यवस्थापन सम्बन्धी मापदण्ड, २०७८ जस्ता नीतिगत व्यवस्था गरिएको छ ।

३.५.२ वर्तमान अवस्था

वि. सं. २०७३ मा ओखलढुङ्गा जिल्ला नेपालको ३५ औं साक्षर जिल्ला घोषणा भईसकेको छ । यस पालिकामा ३ ओटा सामुदायिक सिकाइ केन्द्रहरू सञ्चालनमा रहेका छन । शिक्षाको अवसरबाट वञ्चित भएका बञ्चित भएका गरीविको चपेटामा परेका विभिन्न व्यक्तिहरूको आवश्यकतामा आधारित आय आर्जन कार्यक्रम, सीपमूलक कार्यक्रम, चेतनामूलक कार्यक्रम र पुस्तकालय सञ्चालन गर्ने उदेश्य सामुदायिक सिकाई केन्द्रको रहेको छ । केन्द्रले आयआर्जनका लागि समुह गठन तथा परिचालन तथा पुस्तकालय व्यवस्थापनको काम गरिरहेको छ । मोलुङ गाउँपालिकाको साक्षर दर ७३.८ प्रतिशत रहेको छ जसमध्ये पुरुषको साक्षरता ८०.७ प्रतिशत र महिलाको साक्षरता ६७.४ प्रतिशत रहेको छ ।

३.५.३ चुनौती र अवसर

- सामुदायिक सिकाइ केन्द्रहरूलाइ क्रियाशिल रूपमा परिचालन गर्ने ,
- सामुदायिक सिकाई केन्द्र, विद्यालय, स्थानीय गैर सरकारी संङघसंस्थाहरू, सञ्चार माध्यम, नागरिक समाज तथा अभिभावक परिचालन गरी साक्षरताको स्थिति बढाउने सामुदायिक सिकाइ केन्द्रलाई समयसापेक्ष सिकाइ आवश्यकता सम्बोधन गर्न सक्ने बनाउने,

- सामुदायिक सिकाइ केन्द्र सञ्चालन तथा व्यवस्थापन सम्वन्धी मापदण्ड २०७८ लाई प्रभावकारी रूपमा कार्यान्वयन गर्ने,
- मौलिक तथा परम्परागत ज्ञानमा आधारित सामाग्री विकास गर्नु,
- महिलाहरूको साक्षरता प्रतिशत वृद्धि गर्नु
- आयआर्जनका लागि सिपमूलक कार्यक्रम सञ्चालन गरी जीवनस्तर उकास्न सहयोग गर्नु

३.५.४ लक्ष्य

- सबै निरक्षरहरू पूर्ण साक्षर भई नागरिकको जीवनस्तरमा सुधार हुने

३.५.५ उद्देश्य

- सबै नागरिकका लागि समावेशी तथा समतामूलक साक्षरता र आजीवन सिकाइका अवसर सुनिश्चित गर्ने
- औपचारिक, अनौपचारिक तथा अतिरिक्त शिक्षाका विच अन्तरसम्बन्ध स्थापित गर्ने
- आजीवन सिकाइ संस्कृति सापेक्ष अनौपचारिक शिक्षा तथा आजीवन सिकाइका लागि संस्थागत सुदृढीकरण गर्ने
- स्थानीय तहलाई पूर्ण साक्षर पालिका घोषणा गर्ने

३.५.६ रणनीतिहरू

- सामुदायिक सिकाइ केन्द्रहरूको समायोजन, पुनर्संरचना तथा पुनर्वितरण गरिने
- सामुदायिक सिकाइ केन्द्र, विद्यालय, स्थानीय गैर सरकारी सङ्घ संसथाहरू, नागरिक समाज, सञ्चार माध्यम, अभिभावक परिचालन गरी साक्षरता तथा साक्षरोत्तर कक्षाहरू सञ्चालन गरिने
- सिकारुका आवश्यकताअनुसार तहगत पाठ्यक्रम, सिकाइ मोडुलहरू र भाषिक विवधता अनुरूपका सामग्रीको प्रयोग गरिने
- आवश्यकता अनुसार सामुदायिक सिकाई केन्द्रको स्थापना गरिने
- सरोकारवालाहरूसँगको समन्वय, सहकार्य र साझेदारीमा अनौपचारिक प्रौढ विद्यालय, वैकल्पिक, खुला तथा परम्परागत विद्यालयहरूको सुदृढीकरण गरिने
- सामुदायिक सिकाइ केन्द्रलाई आधारभूत सुविधा सम्पन्न विद्युतीय पुस्तकालय, सामुदायिक सूचना केन्द्र, एफ.एम. सञ्चालन र सेवा प्रवाह गर्ने बहुउद्देश्यीय संयन्त्रका रूपमा सुदृढीकरण गरी समावेशी एवम् समतामा आधारित आजीवन सिकाइको थलोका रूपमा विकास गरिने

३.५.७ उपलब्धि, नतिजा, प्रमुख क्रियाकलाप तथा लक्ष्य

<u>उपलब्धिः</u>

सबै नागरिकका लागि साक्षरता, निरन्तर शिक्षा र जीवनपर्यन्त सिकाइका अवसर प्राप्त हुने

<u>प्रमुख नतिजाः</u>

- सबै नागरिकका लागि साक्षरता, निरन्तर शिक्षा र जीवनपर्यन्त सिकाइका अवसरहरू प्राप्त हुने
- अनौपचारिक शिक्षा तथा आजीवन सिकाइको व्यवस्थापनका लागि आवश्यक संरचनागत व्यवस्था तयार भई सञ्चालन हुने
- सिकारुको आवश्यकताअनुसार जीवनपर्यन्त सिकाइका सामग्रीहरू कार्यान्वयन हुने

- सामुदायिक सिकाइ केन्द्र आजीवन सिकाइको केन्द्रका रूपमा विकास हुने
- अनौपचारिक शिक्षा तथा आजीवन सिकाइबाट आर्जित ज्ञान तथा सिपको पहिचान एवम् प्रमाणीकरण गरी समकक्षता प्रदान हुने
- अनौपचारिक तथा आजीवन सिकाइसम्बन्धी तथ्याङ्क अद्यावधिक हुने
- स्थानीय तह पूर्ण साक्षर घोषणा हुने

प्रमुख क्रियाकलाप र लक्ष्यः

- निरक्षरहरूको तथ्याङ्क संकलन तथा खण्डिकृत डाटावेस तयारी
- साक्षरता तथा साक्षरोत्तर शिक्षा कार्यक्रम सञ्चालन
- आवश्यकता अनुसार थप सामुदायिक सिकाइ केन्द्र सञ्चालन
- सामुदायिक सिकाइ केन्द्रलाई सामुदायिक पुस्तकालयका रूपमा सञ्चालन
- सामुदायिक सिकाइ केन्द्रको सुदृढीकरण
- सरकारी तथा गैर सरकारी निकायसँग साझेदारी र सहकार्य
- मौलिक तथा परम्परागत ज्ञानमा आधारित सामग्री विकास
- सूचना तथा सञ्चार प्रविधिको प्रयोग
- सिकाइ सामग्री र सिकाइको प्रमाणीकरण
- संस्थागत प्रबन्ध
- अनौपचारिक प्रौढ विद्यालय, खुला विद्यालय र धार्मिक प्रकृतिका विद्यालयहरूलाई अनुदान
- पूर्णसाक्षर पालिका घोषणा

तालिका १२

अनौपचारिक शिक्षा र आजीवन सिकाइका प्रमुख क्रियाकलापहरू तथा परिमाणात्मक लक्ष्य

क्र.स.	प्रमुख क्रियाकलाप	लक्ष्य इकाइ	मौज्जुदा अवस्था	भौतिक लक्ष्य(५ वर्ष)						भौतिक लक्ष्य	जिम्मेवारी
				२०८१/८२	२०८२/८३	२०८३/८४	२०८४/८५	२०८५/८६	जम्मा	(१० वर्ष)	
१	अनौपचारिक शिक्षा तथा आजिवन सिकाइ र यसका आगामी मार्ग सम्वन्धमा अवधारणागत स्पष्टताका लागि विज्ञ समुहबाट अवधारणा पत्र तयार गराई अभिमुखीकरण गर्ने	पटक	१			१		१	२	५	संघ, प्रदेश, स्थानीय तह
२	निरक्षरहरूको विवरण संकलन र आजीवन सिकाइका सरोकारवालाहरूको खण्डिकृत तथ्यांकहरूको डाटावेस तयार गर्ने	पटक	१			१			१	२	सामुदायिक सिकाइ केन्द्र
३	सामुदायिक पुस्कालयको व्यवस्थापन गरी सामुदायिक सिकाइ केन्द्रसँग आवद्ध गर्ने	सङ्ख्या	१			१	१	१	३	३	सङ्घ
४	सामुदायिक केन्द्रमा सूचना तथा संचारप्रविधि मैत्री उपकरणको व्यवस्था गर्ने	पटक	१			१	१	१	३	३	संघ, प्रदेश, स्थानीय तह
५	संयोजक र आवश्यकता अनुसार सहयोगीको व्यवस्था गर्ने	केन्द्र	✓	✓	✓	✓	✓	✓			संघ, प्रदेश, स्थानीय तह
६	सङ्घ, प्रदेश र स्थानीय तहमा समन्वय संयन्त्र विकास गर्ने	तह		१					१	१	संघ, प्रदेश, स्थानीय तह
७	सरकारी तथा गैर सरकारी निकाय तथा स्थानीय तहमा रहेका समुदायमा आधारित संस्थासँग साझेदारी र सहकार्य गर्ने	निरन्तर	✓	✓	✓	✓	✓	✓			संघ, प्रदेश, स्थानीय तह
८	जेष्ठ नागरिक, श्रमिक, गृहणी महिलाहरूका लागि आवश्यकतामा आधारित निरन्तर सिकाइ प्रवर्धन गर्ने	पटक	१	१	१	१	१	१	६	१०	संघ, प्रदेश, स्थानीय तह

परिच्छेद-४

अन्तरसम्बन्धित विषय तथा क्षेत्रहरू

४.१ पाठ्यक्रम, पाठ्यपुस्तक, सिकाइ सामग्री र मुल्याङ्कन

४.१.१ परिचय

पाठ्यक्रम सिकाइको एक योजना हो । शिक्षाको राष्ट्रिय तहगत तथा कक्षागत उद्देश्यहरू, परिपूर्ति गर्नका लागि सबैभन्दा महत्त्वपूर्ण साधन पाठ्यक्रम हो । पाठ्यक्रमले राखेका उद्देश्यहरू पूरा गर्न पाठ्यक्रमका आधारमा तयार पारिने सामग्री पाठ्यसामग्री हो।समय सापेक्ष रूपमा पाठ्यक्रम परिमार्जन हुँदै जान्छ र परिवर्तित पाठ्यक्रम कार्यान्वयनका लागि आवश्यक साधन तथा स्रोतको परिचालन आवश्यक पर्दछ ।शैक्षिक सत्र २०७७ देखि कक्षा एकमा लागू भएको एकीकृत पाठ्यक्रम अनुसार स्थानीय पाठ्यक्रम निर्माण गरी पूर्ण कार्यान्वयनमा ल्याईएको छ ।त्यसै गरी यस मोलुङ गाउँपालिकाले आवश्यकताका विषयहरू समेटेर स्थानीय पाठ्यक्रम तथा पाठ्यसामग्री तयार गरी कार्यान्वयनममा ल्याइएको छ । शिक्षकहरूका लागि परिमार्जित पाठ्यक्रम अनुसार आवश्यक प्रबोधीकरण तालिम सञ्चालन गरी पाठ्यक्रमकले निर्देशित गरेका उद्देश्यका आधारमा शिक्षण गराउने परिपाटीको विकास गरिएको छ ।

४.१.२ वर्तमान अवस्था

राष्टिय शिक्षा पद्धतिको योजना, २०२८ मा सर्वप्रथम विद्यालय तहमा पाठ्यक्रमलाई दस्तावेजीकरण गरिएको थियो ।पाठ्यक्रम विकासका लागि संस्थागत रूपमा शिक्षा मन्त्रालय अन्तर्गत पाठ्यक्रम विकास केन्द्र स्थापना भएको छ। पाठ्यक्रम विकास केन्द्रको संरचनाको निरन्तरतासगैं विद्यालय तहको पाठ्यक्रम विकास, सुधार तथा अद्यावधिक गर्ने क्रममै वि. सं. २०७६ मा नयाँ पाठ्यक्रम प्रारुप तयार गरी कार्यान्वयन गर्ने क्रममा २०७७ देखि कक्षा १ र ११ मा कार्यान्वयन सुरु गरेको छ।त्यसैगरी वि. सं. २०८० सम्ममा विद्यालय तहका सबै कक्षाहरूमा यो पाठ्यक्रम कार्यान्वयन भएको छ ।

मोलुङ गाउँपालिकामा वि. सं. २०७९ देखि कक्षा १ देखि ८ सम्मको लागि स्थानीय पाठ्यक्रम निर्माण गरी कार्यान्वयनमा ल्याइएको छ भने शै.स. २०८१ बाट कक्षा ६ को पाठ्यपुस्तक निर्माण गरी शै. स. २०८२ बाट सबै विद्यालयमा कार्यान्वयन गर्ने र २०८३ सम्ममा स्थानीय १-८ को स्थानीय पाठ्यपुस्तक निर्माण र छपाई गरी विद्यालयमा उपलब्ध गराइनेछ।विद्यालय तहमा पाठ्यक्रम तथा पाठ्यपुस्तकको प्रभावकारी कार्यान्वयनको लागि हालसम्म कक्षा १ देखि १० सम्म सबै विषय र कक्षा ११ र १२ का लागि अनिवार्य विषयका पाठ्यपुस्तक नि:शुल्क प्रदान गर्न नेपाल सरकारले व्यवस्था मिलाएको छ । विभिन्न विषयका शिक्षक निर्देशिका तयार गरेको छ । पाठ्यक्रमलाई सान्दर्भिक र प्रभावकारी बनाउन कक्षा १- ३ मा अन्तर सम्वन्धित विषयवस्तुलाई एकीकृत गरिएको छ । विभिन्न भाषिक समुदायका बालबालिकाको लागि हालसम्म कक्षा १ देखि ५ सम्म विभिन्न २७ मातृभाषाका पाठ्यपुस्तक कार्यान्वयनमा ल्याइएको छ । प्रत्येक विषयमा विषयवस्तुको स्वरुप अनुसार विद्यार्थीलाई २५ देखि ५० प्रतिशतसम्म भारको प्रयोगात्मक कार्य, परियोजना कार्य वा सामुदायिक कार्य लगायतका व्यवहारिक अभ्यास गराउनु पर्ने व्यवस्था छ । परिवर्तित पाठ्यक्रम अनुसार शिक्षकलाई निश्चित अवधिमा शिक्षकको पेसागत विकास तालिम लिनुपर्ने व्यवस्था गरिएको छ । परीक्षण र मूल्याङ्कन प्रणालीमा सुधार गरी आधारभूत तहसम्म निरन्तर विद्यार्थी मूल्याङ्कन पद्धति अपनाइएको छ । सबै कक्षामा अक्षराङ्कन पद्धतिअनुसार नतिजा निकाल्ने परिपाटी अपनाइएको छ ।

४.१.३ चुनौतिहरू तथा अवसरहरू

पाठ्यक्रमको प्रभावकारी कार्यान्वयनको लागि विषयगत शिक्षकको व्यवस्था गर्नु चुनौतिका रूपमा रहेको छ । त्यसैगरी स्थानीय पाठ्यक्रम र पाठ्यसामाग्री विकासका लागि क्षमता विकास गर्नु, सबै शिक्षकलाई नयाँ पाठ्यक्रमको अभिमुखीकरण गर्नु, पाठ्यक्रमलाई समय अनुसार अद्यावधिक गर्नु पनि चुनौतिका रूपमा रहेका छन्। अपाङ्गता, अनाथ, असहाय भएका बालबालिकाको लागि अनुकूलको पाठ्यसामाग्रीको व्यवस्था गर्ने आदि पाठ्यक्रम तथा पाठ्यपुस्तक कार्यान्वयनका चुनौतिहरू पनि हाम्रा सामु छन् । माध्यमिक तहसम्म नि:शुल्क पाठ्यपुस्तकको व्यवस्था, शिक्षक निर्देशिकाको व्यवस्था, परीक्षा र मूल्याङ्कन प्रणालीमा सुधार, स्थानीय पाठ्यक्रम विकास तथा कार्यान्वयन मार्गदर्शन, २०७६ को निर्माण र कक्षा ३ सम्म एकीकृत पाठ्यक्रमको व्यवस्था, पाठ्यक्रम तथा पाठ्यपुस्तक कार्यान्वयनका अवसरहरू रहेका छन् ।

४.१.४ लक्ष्य

पाठ्यक्रमको प्रभावकारी कार्यान्वयनबाट विद्यार्थीहरूमा जीवनोपयोगी ज्ञान, सिप र अभिवृतिको विकास भई सक्षम, सृजनशील र प्रतिस्पर्धी नागरिक तयार हुने

४.१.५ उद्देश्य

- पाठ्यक्रमलाई प्रभावकारी रूपमा कार्यान्वयन गर्नु
- पाठ्यक्रम विकास तथा परिमार्जनका लागि पृष्ठपोषण दिनु
- सिकाइलाई दैनिक जीवनसँग सम्बन्धित गराउनु
- पाठ्यक्रममा आधारित शिक्षण सिकाइद्वारा स्थानीय र आधुनिक विश्वपरिवेश अनुसार सिकारुमा ज्ञान, सिप र व्यवहार विकासमा सहजीकरण गर्नु
- सिकारुका सिकाइ समस्याको समाधान उन्मुख निरन्तर, आवधिक तथा स्तरीकृत मूल्याङ्कन पद्धतिको कार्यान्वयन गर्नु
- स्थानीय पाठ्यक्रम र पाठ्यसामग्री निर्माण तथा कार्यान्वयन गर्नु

४.१.६ रणनीतिहरू

- राष्ट्रिय पाठ्यक्रम प्रारूप २०७६ र तदनुसारका पाठ्यक्रमको कार्यान्वयन गरिने
- विकास गरिएका पाठ्यक्रम तथा पाठ्यसामग्रीलाई सम्बन्धित शिक्षक तथा सरोकारवालाहरूलाई प्रबोधीकरण गरिने
- पाठ्यक्रम कार्यान्वयनका लागि अत्यावश्यक संरचनागत तथा पेसागत सक्षमता अभिवृद्धि गरिने
- विपद्, महामारी तथा सङ्कटको अवस्थामा वैकल्पिक विधिबाट शिक्षण सिकाइ क्रियाकलाप सञ्चालन गरिने
- शिक्षकका लागि शिक्षक निर्देशिका, स्रोत सामाग्री, विद्यार्थीका लागि सिकाइ सामाग्री, स्वअध्ययन तथा सन्दर्भ सामाग्रीहरू उपलब्ध हुने व्यवस्था गरिने
- शिक्षकको पेसागत सक्षमता विकास गरिने
- सहभागितामूलक, अन्तरक्रियात्मक, खोजमूलक एवम् समस्या समाधान केन्द्रित शिक्षण विधिको प्रयोगलाई संस्थागत गरिने
- माध्यम भाषाका रूपमा आवश्यकताअनुसार मातृभाषा, स्थानीय भाषा, बहुभाषा प्रयोग गरिने
- विद्यालयमा आधारित सहयोग पद्धति विकास गरिने

- सहपाठी सिकाइ समूह गठन गरी कमजोर सिकाइ क्षमता भएका बालबालिकालाई सहयोग गर्ने व्यवस्था मिलाइने
- शिक्षण सिकाइमा सूचना तथा सञ्चार प्रविधिको प्रयोग बढाइने
- स्थानीय तथा मातृ भाषाको पाठ्यक्रम र पाठ्य सामाग्रीको विकास तथा प्रयोगलाई व्यवस्थित गरिने
- विद्यार्थीको सिकाइ उपलब्धिलाई शिक्षकको वृत्ति विकाससँग आबद्ध गरी पाठ्यक्रमको प्रभावकारी कार्यान्वयन गर्ने वातावरण सृजना गरिने

४.१.७ उपलब्धि, नतिजा, प्रमुख क्रियाकलाप र लक्ष्य

<u>उपलब्धिः</u>

पाठ्यक्रमको प्रभावकारी कार्यान्वयनबाट दैनिक जीवनका लागि आवश्यक आधारभूत सक्षमतासहित सृजनशील, सकारात्मकसोच भएको, निरन्तर सिकाइप्रति प्रतिबद्ध र रोजगारउन्मुख नागरिक तयार हुने

प्रमुख नतिजाः

- पाठ्यक्रमको कार्यान्वयन प्रभावकारी रूपमा भएको हुने
- पाठ्यक्रम विकास तथा परिमार्जनका लागि पृष्ठ+पोषण उपलब्ध हुने
- सिकाइलाई दैनिक जीवनसँग सम्बन्धित हुने
- पाठ्यक्रममा आधारित शिक्षण सिकाइद्वारा स्थानीय र आधुनिक विश्वपरिवेश अनुसार सिकारुमा ज्ञान, सिप र व्यवहार विकासमा सहजीकरण भएको हुने
- सिकारुका सिकाइ समस्याको समाधान उन्मुख निरन्तर, आवधिक तथा स्तरीकृत मूल्याङ्कन हुने
- स्थानीय पाठ्यक्रम र पाठ्यसामग्री निर्माण तथा कार्यान्वयन हुने

प्रमुख क्रियाकलाप र लक्ष्यः

- पाठ्यक्रम अभिमुखीकरण
- शिक्षक तालिम
- शिक्षक पेसागत सहयोग
- कक्षा कोठामा आधारित विद्यार्थी मूल्याङ्कन
- आवधिक विद्यार्थी मूल्याङ्कन
- डिजिटल सामग्रीको प्रयोग
- सूचना तथा सञ्चार प्रविधिको प्रयोग
- निः शुल्क पाठ्यपुस्तक
- बहुपाठ्यपुस्तक
- स्थानीय पाठ्यक्रम विकास तथा कार्यान्वयन
- माध्यम भाषाका रूपमा मातृभाषाको प्रयोग
- सुपरिवेक्षण तथा अनुगमन
- परीक्षा सञ्चालन

तालिका १३

पाठ्यक्रम र पाठ्यपुस्तक, सिकाइ सामग्री र मूल्याङ्कनका प्रमुख क्रियाकलापहरू तथा परिमाणात्मक लक्ष्य											
क्र. स.	प्रमुख क्रियाकलाप	लक्ष्य इकाइ	मौज्जुदा अवस्था	भौतिक लक्ष्य (५ वर्ष)							जिम्मेवारी
				२०८१/८२	२०८२/८३	२०८३/८४	२०८४/८५	२०८५/८६	जम्मा	भौतिक लक्ष्य (१० वर्ष)	
१	पाठ्यक्रम अभिमुखीकरण	सङ्ख्या	८९						८९	१००	स्थानीय तह, शिविसइ
२	शिक्षक तालिम र पुनर्ताजगि तालिम	सङ्ख्या	0	४०	४०	४०	४०	४०	२००	३००	स्थानीय तह, संघ
३	शिक्षक पेसागत सहयोग	निरन्तर	✓	✓	✓	✓	✓	✓			स्थानीय तह, संघ
४	कक्षाकोठामा आधारित विद्यार्थी मूल्यांकन	निरन्तर	✓	✓	✓	✓	✓	✓			विद्यालय
५	आवधिक मूल्याङ्कन	पटक	३	३	३	३	३	३	१५	३०	विद्यालय
६	डिजिटल सामाग्रीको प्रयोग	निरन्तर	✓	✓	✓	✓	✓	✓			विद्यालय
७	सूचना प्रविधिको प्रयोग	निरन्तर	✓	✓	✓	✓	✓	✓			विद्यालय
८	निःशुल्क पाठ्यपुस्तक	निरन्तर	✓	✓	✓	✓	✓	✓			विद्यालय
९	स्थानीय पाठ्यक्रम कार्यान्वयन	निरन्तर	✓	✓	✓	✓	✓	✓			स्थानीय तह, विद्यालय
१०	स्थानीय पाठ्यक्रम कार्यान्वयनका लागि पाठ्यसामाग्री निर्माण र छपाई	पटक	0	१	१	१			३	८	स्थानीय तह, विद्यालय
११	स्थानीय विषयको पाठ्यपुस्तक	निरन्तर	0	✓	✓	✓	✓	✓			स्थानीय तह, विद्यालय
१२	माध्यम भाषाकोरूपमा मातृभाषाको प्रयोग	विद्यालय	0		१	१	१	१	४	९	विद्यालय
१३	सुपरिवेक्षण तथा अनुगमन	निरन्तर	✓	✓	✓	✓	✓	✓			विद्यालय

१४	पढाइ मैत्री शैक्षणिक सामग्री खरिद, सङ्कलन, निर्माण तथा प्रयोग जस्तै: विसङ्केतन किताब, ठूलो किताब, बाह्रखरी चार्ट, वर्ण तथा झ्याले पत्ती, शब्द चित्र पत्ती र अन्य सामग्रीको व्यवस्था	सबै विद्यालयका कक्षा १ देखि ३	✓	✓	✓	✓	✓	✓			विद्यालय
१५	सबै बालबालिकालाई पाठ्यपुस्तक तथा अभ्यास/कार्य पुस्तिकाको उपलब्धता	विद्यार्थी	✓	✓	✓	✓	✓	✓			विद्यालय
१६	स्थानीय पढाइ सामग्री र अन्य शैक्षणिक सामग्री निर्माण तथा प्रयोग	विद्यालय	सबै	सबै	सबै	सबै	सबै	सबै			विद्यालय
१७	शिक्षण कार्यमा उपयोगी सामग्री जस्तै: पाठ्यक्रम, शिक्षक निर्देशिका लगायत सन्दर्भ सामाग्रीको उपलब्धता	पटक	१	१	१	१	१	१	५	१०	विद्यालय

४.२ शिक्षक व्यवस्थापन र विकास

४.२.१ परिचय

शिक्षक ज्ञान, सीप, सभ्यता र संस्कारले भरिएका व्यक्तित्व हुन्। शिक्षकहरूलाई जति खुशी र कार्यप्रति आकर्षित गर्न सक्यो उति नै देशको शिक्षा प्रणालीलाई काचुली फेर्न सक्छ। शिक्षकहरूको सेवा सुविधा र वृति विकासको बाटो अझै सशक्त र व्यवहारिक बनाई अगाडि बढ्नु सान्दर्भिक देखिन्छ। विद्यालयमा शिक्षकहरूको दरबन्दी मिलान, समय व्यवस्थापन जस्ता पक्षमा ध्यान दिई तनाव व्यवस्थापन, द्वन्द्व व्यवस्थापन लगायत विद्यालयको सर्वपक्षीय विकास गर्न शिक्षक व्यवस्थापन र विकासमा जोडदिनु अत्यावश्यक छ ।

शिक्षाको गुणस्तर सुधारका लागि शिक्षक व्यवस्थापनको महत्त्वपूर्ण भूमिका हुन्छ । गुणस्तरीय शिक्षाका लागि शिक्षक योग्य व्यवसायिक रूपमा दक्ष पेसाप्रति उत्प्रेरित समर्पित प्रतिवद्ध र विद्यार्थीको सिकाइप्रति जवाफदेही हुन आवश्यक छ । शिक्षकमा भएको विषयवस्तुको पर्याप्त ज्ञान शिक्षणसिकाइ क्रियाकलाप सञ्चालनमा दक्षता र नमुना व्यक्तित्व प्रदर्शनले विद्यार्थीहरूको सिकाइमा सकारात्मक प्रभाव पार्दछ । सबै तहको शिक्षामा योग्य दक्ष समर्पित र अभिप्ररित शिक्षकहरूको व्यवस्थापनवाट नै शिक्षाको गुणस्तर सुनिश्चित गर्न सकिन्छ । यसका लागि शिक्षक व्यवस्थापन र विकास प्रभावकारी हुन आवश्यक छ ।

प्राथमिक तहमा विद्यार्थी सङ्ख्याको आधारमा र निम्न माध्यमिक तथा माध्यमिक तहमा विषयगत रूपमा विद्यमान मापदण्ड १ : ४५ शिक्षक विद्यार्थी अनुपात कायम गरिएको छ । शिक्षा ऐन तथा नियमावलीले आधारभूत तहमा कम्तिमा ७ दरबन्दी र माध्यमिक तहमा १२ दरबन्दी हुनुपर्ने व्यवस्था गरेको छ ।

नेपालमा विगतदेखि हालसम्म सञ्चालित विभिन्न शिक्षा योजना , परियोजना तथा कार्यक्रमहरूले कक्षाकोठाको शिक्षण सिकाइमा सुधार ल्याई शिक्षाको स्तर वृद्धि गर्न जोड दिएका छन् । जसको फलस्वरुप विद्यालयको शिक्षण सिकाइलाई विद्यार्थी केन्द्रित बनाउने, प्रविधिको प्रयोग गरी शिक्षण गर्ने, बालमैत्री सिकाइ वातावरण सिर्जना गर्ने जस्ता केही प्रयास भएका छन् । विद्यालय क्षेत्र विकास योजना अवधिमा कक्षाकोठाको शैक्षणिक अभ्यास वा क्रियाकलापलाई विद्यार्थी केन्द्रित बनाउन शिक्षकको क्षमता विकासका कार्यक्रमहरू सञ्चालन भएका छन् । यस अवधिमा शिक्षकको पेसागत विकास प्रमाणीकरण तालिम, छोटो अवधिको मागमा आधारित तालिमहरू सञ्चालन गरी शिक्षण सिकाइ क्रियाकलापमा सुधार ल्याउन प्रयास गरियो ।

पेसागत रूपमा सक्षम, दक्ष र अभिप्रेरित शिक्षकबाट नै कक्षाकोठाको शिक्षण सिकाइमा सुधार आउन सक्छ । यसका लागि शिक्षकलाई पेसागत विकासका अवसरहरू उपलव्ध हुन आवश्यक छ । शिक्षकको पेसागत विकासका लागि विभिन्न तौरतरिकाहरू छन् । शिक्षक तालिम, कार्यशाला , सेमिनार कन्फरेन्स , कार्यमूलक अनुसन्धान , शिक्षकहरूको सिकाइ सञ्जाल , अवलोकन भ्रमण, मेन्टरिङ आदि अवसरवाट शिक्षकको पेसागत विकास सम्भव छ ।

यस योजनामा शिक्षाको गुणस्तर अभिवृद्धिका लागि शिक्षण पेसालाई रोजाइको पेसाको रूपमा विकास गर्न शिक्षकहरूलाई सूचना प्रविधि, प्रधानाध्यापक तथा लेखापालहरूलाई विद्यालयमा गरिने लेखा व्यवस्थापन, सार्वजनिक खरिद र जिन्सी व्यवस्थापन, शिक्षकहरूलाई पेसागत विकासका विभिन्न मोडालिटिका तालिम लगायतका कार्यक्रमहरूको आवश्यकता आँकलन गरिएको छ । कक्षाकोठाको शिक्षण सिकाइलाई गुणस्तरीय बनाउने, शिक्षक सहयोग प्रणालीलाई सुदृढ बनाउने, शिक्षक पेसागत विकासलाई प्रभावकारी बनाउने, विद्यार्थीको सिकाइप्रति शिक्षकलाई जिम्मेवार बनाउने, कार्यलाई प्राथमिकता दिइएको छ । यसमा शिक्षक व्यवस्थापनको वर्तमान अवस्थाको विश्लेषणबाट चुनौतिहरूको पहिचान गरी शिक्षक व्यवस्थापन र विकासलाई प्रभावकारी बनाउने

सम्बन्धमा यस कार्यक्रमका उद्धेश्य पूरा गर्नका लागि अपनाइने रणनीतिहरू कार्यक्रम कार्यान्वयनबाट हासिल हुने अपेक्षित नतिजा तथा मुख्य मुख्य क्रियाकलाप तथा लक्ष्यहरू समावेश गरिएको छ ।

४.२.२ वर्तमान अवस्था

नेपालमा वर्तमान अवस्थामा शिक्षकहरू तयार गर्ने काम विश्वविद्यालय तथा विद्यालयहरूले गरिरहेका छन् । शिक्षक अध्यापन अनुमति पत्रका लागि परीक्षा सञ्चालन गर्ने, रिक्त दरबन्दीमा शिक्षक पदपूर्तिका परीक्षा सञ्चालन गरि नियुक्तिका लागि सिफारिस गर्ने र शिक्षक बढुवा सम्वन्धी काम शिक्षक सेवा आयोगले गर्दै आएको छ । आयोगबाट सिफारिस भई आएका शिक्षकहरूलाई पदस्थापन गर्ने कार्य स्थानीय तहहरूले गर्दै आएका छन् । यसै गरी अस्थायी वा करार शिक्षकको नियुक्ति गर्ने, शिक्षकको कार्यसम्पादन मूल्याङ्कन गर्ने कार्य स्थानीय तहले गर्दै आएका छन् । शिक्षकको पेसागत विकासका लागि नीति निर्माण गर्ने काम शिक्षा विज्ञान तथा प्रविधि मन्त्रालयले , प्रमाणीकरण तथा कष्टमाइज्ड तालिम पाठ्यक्रम निर्माण गर्ने, प्रशिक्षक तयार गर्ने कार्य शिक्षा तथा मानव स्रोत विकास कन्द्रले र शिक्षकको क्षमता अभिवृद्धिका लागि तालिम सञ्चालन गर्ने काम प्रदेश शिक्षा तालिम केन्द्रहरूले गर्दै आएका छन् ।

मोलुङ गाउँपालिकामा हाल सञ्चालनमा रहेका बालविकास केन्द्रका ४१, प्राथमिक तहका १३०, निम्न माध्यमिक तहका ३९, माध्यमिक तहका ३९, उच्च माध्यमिक तहमा ७ र १६ प्राविधिक धारसहित गरी जम्मा २७२ जना सङ्घीय र स्थानीय सरकार अनुदानबाट शिक्षकहरूले अध्यापन गरिरहेका छन्।यहाँको शिक्षक विद्यार्थी अनुपात प्राथमिक तहमा १ः १७, निम्न माध्यमिक तहमा १ः२३, मा वि तहमा १ः२३ र उ मा वि तहमा १ः४० रहेको छ ।

४.२.३ शिक्षक तयारी

समाजमा सशासन र सकारात्मक धारणाको विकास गराउन शिक्षकको अहम् भूमिका रहेको हुन्छ ।शिक्षकहरू एक सामान्य बौद्धिक व्यक्तिमात्र नभएर सामाज र राष्ट्र परिवर्तनका हस्ती पनि हुन्।शिक्षकहरू सक्षम र पेसाप्रति लगनशील भएको खण्डमा मात्र शिक्षाले गति पाउन सक्दछ। शिक्षकहरूले विद्यालयमा काँचो माटोको रूपमा रहेका बालबालिकालाई जीवनोपयोगी ज्ञान दिएर प्राज्ञिक व्यक्ति निर्माणका लागि अमूल्य योगदान प्रदान गर्दछन् । यस्ता शिक्षक तयार गर्न छोटो समयमा थोरै लगानीले सम्भव छैन । अधिक लगानी र लामो समयको अन्तरालमा उत्पादित जनशक्तिलाई व्यवस्थित बनाउन सकेको खण्डमा मात्र शिक्षाले गति लिन सक्दछ । मोलुङ गाउँपालिकाले शिक्षक तयारीका लागि देहाय बमोजिमका कार्यनीतिहरू अवलम्वन गर्नेछ ।

१. आवश्यकताअनुसार स्थानीय भाषा र संस्कृतीको ज्ञान भएका व्यक्तिहरूलाई शिक्षण पेशामा आकर्षित गरिनेछ ।
२. शिक्षकको ३० दिने TPD तालिमलाई कक्षा कोठामा प्रयोग गर्न प्रेरित गरिनेछ ।
३. शिक्षकको वृति विकासलाई विशेष ध्यान दिईनेछ ।
४. विद्यालय शिक्षाका उत्कृष्ट विद्यार्थीहरूलाई शिक्षा क्षेत्रका विषयहरू पढ्न अग्रसर गराईनेछ ।
५. समय समयमा विज्ञापन खोली योथ्य, दक्ष र क्षमतावान व्यक्ति छनोट गरी शिक्षक नियुक्त गरिनेछ ,
६. संघीय सरकारबाट थप दरबन्दी प्राप्त नभएसम्मका लागि गाउँपालिकाले खुला प्रतिस्पर्धाबाट स्वयंसेवक शिक्षक छनोट गरी परिचालन गरिनेछ ।
७. प्रचलित ऐन,नियमानुसार प्रधानाध्यापक व्यवस्थापन गरिनेछ।

शिक्षण पेसामा आकर्षण र नियुक्ति

शिक्षण पेशा आफैंमा मर्यादित र सम्मानित पेशा हो । जुन देशमा शिक्षकलाई जति सम्मान दिएका हुन्छन् त्यो देशको शिक्षा प्रणाली पनि त्यति नै उन्नतस्तरको हुन्छ । वर्तमान समयमा नेपालमा खुला प्रतिस्पर्धाको माध्यमबाट शिक्षक सेवा आयोगले शिक्षक नियुक्तिका लागि सिफारिस गरेसँगै शिक्षकहरूको पेसागत सम्मानमा पनि सहयोग पुगेको छ । वर्तमान समाज पुँजीलाई सर्वोत्कृष्ट मूल्य र मान्यता मान्ने भएकोले, दक्ष र सक्षम व्यक्ति पलायन हुन थालेका छन्।यस्तो परिप्रेक्ष्यमा समयानुकूल जीवन निर्वाहका लागि आवश्यक सेवा सुविधा विस्तार गर्नु पनि शिक्षण पेशाप्रति आकर्षण गराउने आधार हुनेछ । शैक्षिक गुणस्तर सुधारका लागि काम गरे बापत अतिरिक्त सेवा सुविधाले पनि शिक्षण पेशामा आकर्षण गर्न सकिन्छ ।

१. योग्य, क्षमतावान, आदर्श तथा चरित्रवान व्यक्तिलाई शिक्षक बन्न प्रेरित गरिनेछ ।
२. शिक्षकहरूलाई समय समयमा क्षमता विकासका कार्यक्रम सञ्चालन र असल कामको अनुकरणको वातावरण सिर्जना गरिनेछ ।
३. शिक्षकहरूका लागि प्रोत्साहनमूलक कार्यक्रम सञ्चालन गरी व्यक्तित्व विकासमा सहयोग गरिनेछ ।
४. शिक्षकहरूको बढुवा प्रक्रिया चुस्त दुरुस्त बनाउन विद्यार्थीको नतिजासँग शिक्षकको का.स.मु. जोडिनेछ ।
५. शिक्षकहरूको पेशागत मर्यादा कायम राख्न राम्रो कामको प्रशंसा, सम्मान र प्रोत्साहन गरिनेछ ।
६. शिक्षण गरेको विषयमा विद्यार्थीले प्राप्त गरेको सिकाइ उपलब्धीको आधारमा शिक्षकलाई थप सुविधा प्रदान गरिनेछ ।

शिक्षण सिकाइ क्रियाकलाप

विद्यार्थीको मस्तिष्क तब सक्रिय हुन्छ जब शिक्षण सिकाइ क्रियाकलाप प्रभावकारी हुन्छ । शिक्षण सिकाइ क्रियाकलाप कस्तो बनाउने भन्ने कुरा सम्बन्धित शिक्षकमा निर्भर हुन्छ भने प्राविधिक सहयोग विद्यालय र समुदायको रहेको हुन्छ।जबसम्म शिक्षकहरूमा अन्तरहृदय देखि केहि गरौ भन्ने भावनाको विकास हुँदैन तबसम्म विद्यार्थीको सिकाइ उपलब्धिमा सुधार हुन सक्दैन। मोलुङ गाउँपालिकाले शिक्षण सिकाइ क्रियाकलाप सञ्चालनका लागि देहाय बमोजिमका कार्यनीतिहरू अवलम्वन गर्नेछ ।

१. शिक्षकहरूमा अन्तरहृदयदेखि नै पेसा प्रतिको सम्मानभाव र जिम्मेवारी महसुस गराईनेछ ।
२. विद्यार्थीको पूर्व क्षमतालाई आँकलन गरी रूची, क्षमता र लगावका आधारमा शिक्षण सिकाइ क्रियाकलाप सञ्चालनगरिनेछ ।
३. बालबालिकाको पठन सिप विकासका लागि विगतमा गरिएका तालिमलाई निरन्तरता दिइनेछ ।
४. पाठ्यक्रमलाई मूल आधार बनाई पाठ्यक्रमको प्रबोधीकरण र कार्यान्वयनमा प्रभावकारिता ल्याइनेछ ।
५. स्थानीय स्रोत साधानको अधिकतम उपयोग गर्दै सूचना तथा सञ्चार प्रविधिको शिक्षण सिकाइमा प्रयोग गर्न उत्प्रेरित गरिनेछ र आवश्यक तालिम तथा सहयोग प्रदान गरिनेछ ।
६. प्रत्येक विद्यार्थीहरूका लागि आवश्यक विज्ञान प्रयोगशाला,पुस्तकालय,कम्प्युटर ल्याब, इ-पुस्तकालय र सामुदायिक पुस्तकालयको थप विकास गरिनेछ ।
७. गरेर सिक्ने प्रयोगात्मक परियोजनामा आधारित सिकाइलाई प्रभावकारी रूपले कार्यान्वयन ल्याइनेछ ।
८. आवश्यकता अनुसार शिक्षणका विधिहरू जस्तै कक्षा शिक्षण, विषयगत शिक्षण, बहुकक्षा शिक्षण परम्पराको पूर्ण कार्यान्वयन गरिनेछ ।

शिक्षकको उत्तरदायित्व

शिक्षामा आएको नयाँ परिवर्तन संस्थागत गर्न शिक्षक महत्त्वपूर्ण सहयात्री हुन् । शिक्षक शिक्षण पेसाको शीर्ष व्यक्ति हो । शिक्षकले आफ्नो पेशाप्रति निर्वाह गर्नु पर्ने सम्पूर्ण जिम्मेवारीको जस अपजस स्वयम्मा रहेको हुन्छ

। शिक्षकले जति उत्तरदायित्व बहन गर्न सक्यो शिक्षा क्षेत्रले त्यति नै गति पाउने भएकाले शिक्षकको उत्तरदायित्व अपरिहार्य पक्ष बन्दै गएको छ । यस योजनाले शिक्षक उत्तरदायित्वका लागि निम्न कार्यनीति कार्यान्वयन गर्नेछः

१. विद्यार्थीको सिकाइको लागि शिक्षकलाई जिम्मेवार बनाइने
२. विद्यार्थीको उपलव्धिका आधारमा शिक्षकको मूल्याङ्कन गरिने
३. विद्यार्थीको सफलता र असफलताको जिम्मेवारी सम्बन्धित सरोकारवालालाई दिईनेछ भने त्यसको नेतृत्व शिक्षकलाई दिइने
४. विद्यालयको चल अचल सम्पतिको संरक्षण र सामग्रीको उत्पादन र त्यसको प्रयोगको प्रभावकारिता मापन गर्न लगाइने
५. निरन्तर विद्यार्थी मूल्याङ्कन, विद्यार्थी प्रगतिको विवरण तयार, विषयगत शिक्षण योजनाको तयारी तथा प्रयोग गर्न लगाइने

शिक्षक सहयोग पद्धति

शिक्षक शैक्षिक परिवर्तनका अगुवा हुन् । शैक्षिक परिवर्तनमा नेतृत्वलाई सहयोग पुर्‍याउने नभएमा नेत्तृत्व असफल हुने र शिक्षा प्रणाली नै धरापमा पर्न सक्छ । त्यसैले शिक्षकलाई सहयोग पुर्‍याउन यस योजनाले निम्न कार्यनीति लागू गर्नेछ ।

विद्यालयमा शिक्षकले भोग्नु परेका समस्याहरू छलफलबाट पत्ता लगाई तिनको निराकरण गर्न गाउँपालिकाबाट सहजीकरणको भूमिका निर्वाह गरिनेछ ।

१. शिक्षकहरूलाई पेसागत सहयोग गर्न प्रधानाध्यापक तथा तहगत इन्चार्जलाई थप जिम्मेवार बनाइनेछ ।
२. सामाजिक सांस्कृतिक, राजनैतिक, आर्थिक तथा नैतिक समस्याको पहिचान गरी निराकरण गरिनेछ।
३. आवश्यकताअनुसार क्षमता विकास तालिम सञ्चालन गरिनेछ ।
४. नेतृत्व सुधारका लागि सूचना सञ्चारका आधुनिक प्रविधिसम्बद्ध तालिमको व्यवस्था गरिनेछ ।
५. शिक्षा क्षेत्रका गुनासो सुनुवाई गरी आवश्यक पेशागत सम्मान र सहयोगको व्यवस्था गरिनेछ ।
६. शिक्षकहरूलाई नेपालका नमुना विद्यालय भ्रमणको व्यवस्था गरिनेछ ।
७. शिक्षा क्षेत्र सम्बद्ध प्राकृतिक प्रकोपहरूमा शिक्षकहरूको सुरक्षा गर्न आवश्यक कार्यक्रम सञ्चालन गरिनेछ ।
८. विपद्को समयमा शिक्षा निरन्तरता सम्बन्धी तालिम दिइनेछ ।
९. मनोसामाजिक परामर्शको तालिम व्यवस्थापन गरिनेछ ।

शिक्षक क्षमता विकास कार्यक्रम

शिक्षक एक बहुआयामिक व्यक्तित्व हो। उसले एक क्षेत्र र विधाको ज्ञानले मात्र पेशागत दख्खल देखाउन सक्दैन त्यसै गरी एक समयको ज्ञानले सदाका लागि प्रयाप्त हुन्छ भन्नु गलत कुरा हो । त्यसैले शिक्षकलाई समयानुकूल अद्यावधिक, जागरूक र समयसापेक्ष बनाउनु शिक्षक क्षमता विकास कार्यक्रमको उदेश्य हो ।शिक्षक क्षमता विकास कार्य गराउन यस गाउँपालिका निम्न अनुसारका कार्यनीतिहरू लागू गरिनेछ ।

१. शिक्षा तालिम केन्द्र, सुनसरी तथा अन्य संस्थाहरूले आयोजना गरेका पेसागत विकास तालिममा शिक्षकहरूलाई अनिवार्य सहभागी गराईनेछ र तालिममा सिकेका कुराहरू समूहमा आदानप्रदान गर्न लगाईनेछ ।

२. गाउँपालिकास्तरीय क्षमता अभिवृद्धि तालिम सञ्चालन गरिनेछ ।
३. पेशागत सहयोग पुऱ्याउने खालका सन्दर्भ सामाग्री सूचना प्रविधिमा आधारित पुरक सामाग्रीको प्रयोगमा जोड दिइनेछ। सूचना प्रविधिमा आधारित सामाग्रीको प्रयोग पक्षमा जोड दिइनेछ ।
४. विषयगत समस्याहरू सङ्कलन गरी सामूहिक निकास निकाल्ने विषयगत समिति गठन तथा अनुभव आदान प्रदान कार्यक्रम निरन्तर गरिनेछ ।
५. कुनै विद्यालयले गरेको असल अभ्यासको सम्मान गर्दै अन्य विद्यालयमा पनि विस्तार गरिनेछ ।
६. शिक्षकहरूमा सकारात्मक स्वच्छ प्रतिस्पर्धाको भावना विकास गराउन प्रतियोगितात्मक कार्यक्रम सञ्चालन गरिनेछ ।
७. राष्ट्रिय तथा अन्तर्राष्ट्रिय स्तरमा भएका शिक्षा क्षेत्रका नविनतम प्रविधिलाई शिक्षकको क्षमता विकास सम्बद्ध बनाउन विभिन्न तालिम गोष्ठी र कार्यशाला सञ्चालन गरिनेछ ।
८. सूचना तथा प्रविधिको प्रयोग र व्यवस्थापन सिपको विकासमा जोड दिइनेछ ।

४.२.३ लक्ष्य

गुणस्तरीय शिक्षाका लागि योग्य, व्यवसायिक रूपमा दक्ष, पेशाप्रति उत्प्रेरित, समर्पित, प्रतिबद्ध र विद्यार्थीको सिकाइप्रति जवाफदेही शिक्षकको व्यवस्था सुनिश्चित हुने

४.२.४ उद्देश्य

- सक्षम शिक्षक आपूर्तिका लागि सङ्घ तथा प्रदेश सरकारसँग समन्वय गर्ने
- शिक्षक नियुक्ति र पुनर्वितरणलाई सुदृढ बनाउनु
- विषयवस्तुमा निपूर्ण शिक्षकको सुनिश्चितता गर्नु
- सबै तहमा सक्षम, प्रतिबद्ध र अभिप्रेरित शिक्षकहरूको प्रबन्ध गर्नु
- सुपरिवेक्षण, शिक्षक तालिम, शिक्षक सक्षमता प्रारूपको प्रभावकारी रूपमा कार्यान्वयन गर्नु
- शिक्षकको निरन्तर पेसागत विकासका अवसरहरूको सुनिश्चितता गर्नु

४.२.५ रणनीतिहरू

- शिक्षक विद्यार्थी अनुपातको आधारमा तहगत, क्षेत्रगत र विषयगतरूपमा शिक्षक दरबन्दी मिलान/पुनर्वितरण तथा थप गरिने
- रिक्त शिक्षक दरबन्दीको प्रक्षेपणका आधारमा शैक्षिक सत्रको पहिलो महिनामा शिक्षक नियुक्ति गरिने
- प्रत्येक ५ वर्षमा शिक्षकको निरन्तर पेसागत विकासका लागि शिक्षण सिप विकास सम्बन्धी सेवाकालीन तालिम अनिवार्य बनाइने
- स्थानीय तहमा शिक्षक पेसागत सहयोग प्रणालीमार्फत् शिक्षकलाई निरन्तर पेसागत सहयोग उपलब्ध गराईने । यसका लागि स्थानीय तहमा विषयगत शिक्षक सञ्जाल, विज्ञ समूह गठन, शिक्षक सिकाइ समूह, स्रोत शिक्षक तथा अनुभवी शिक्षकबाट कोचिङ्ग तथा मेन्टरिङ पद्धतिको विकास गरी कार्यान्वयनमा ल्याइने
- शिक्षकको उपस्थिति, नियमितता र कार्यसम्पादनमा सुधार गरिने
- शिक्षक तथा प्रधानाध्यापकको वृत्ति विकासलाई विद्यार्थीको सिकाइ सुधारसँग सम्बन्धित गरी नतिजाप्रति जवाफदेही हुने पद्धतिको विकास गरिने
- शिक्षक नियुक्ति, सरूवा तथा तालिम र पेसागत विकामा सहभागिता गराउँदा विद्यार्थीको सिकाइमा कुनै अवरोध नहुने पद्धति विकास गरिने

४.२.६ उपलब्धि, नतिजा, प्रमुख क्रियाकलाप र लक्ष्य

उपलब्धिः

सक्षम र अभिप्रेरित शिक्षकको व्यवस्था भई विद्यार्थीको सिकाइमा सुधार हुने

प्रमुख नतिजाः

- राष्ट्रिय शिक्षक सक्षमता कार्यढाँचाको आधारमा शिक्षक तयारी, छनोट र पेसागत विकास हुने
- शिक्षक तयारीका कोर्सहरूमा पर्याप्त विषयगत तथा शिक्षण सिकाइसम्बन्धी सक्षमता विकास हुने
- शिक्षण पेशा थप प्रतिस्पर्धी र सम्मानित हुने
- पेसागत विकासका प्रावधानहरूको विस्तार र सुदृढीकरण हुने
- शिक्षक पेशागत सहयोग प्रणालीमार्फत् निरन्तर पेसागत सहयोग प्राप्त हुने
- शिक्षकको उपस्थिति, शिक्षण विधितथा तौरतरिका र कार्यसम्पादनमा सुधार हुने
- शिक्षक विद्यार्थी अनुपातका आधारमा तहगत, क्षेत्रगत र विषयगत रूपमा शिक्षक दरबन्दी मिलान/पुनर्वितरण हुने
- शिक्षकको आपूर्ति नियमित रूपमा हुने
- शिक्षकको वृत्ति विकासका लागि परादर्शी, र वस्तुनिष्ठ आधारसहितको पद्धति स्थापित हुने

तालिका १३

शिक्षक व्यवस्थापन र विकासका प्रमुख क्रियाकलापहरू तथा परिमाणात्मक लक्ष्य

क्र.स.	प्रमुख क्रियाकलाप	लक्ष्य इकाइ	मौज्जुदा अवस्था	भौतिक लक्ष्य (५ वर्ष)						भौतिक लक्ष्य (१० वर्ष)	जिम्मेवारी
				२०८१/८२	२०८२/८३	२०८३/८४	२०८४/८५	२०८५/८६	जम्मा		
१	असल अभ्यासको अवलोकन भ्रमण	पटक	०	०	१	१	१	१	४	९	स्थानीय विद्यालय
२	कार्य सम्पादनमा आधारित प्रोत्साहन तथा सुविधा दिने	जना	३	१३	१३	१३	१३	१३	६५	१३०	स्थानीय
३	स्थायी शिक्षकको स्वास्थ्य विमा अनिवार्य गर्ने	सबै	निरन्तर	निरन्तर	निरन्तर	निरन्तर	निरन्तर	निरन्तर	निरन्तर		स्थानीय
४	शिक्षण सिकाइमा पृष्ठपोषण प्राप्त गर्न परीक्षाको नतिजा विश्लेषण गर्ने	पटक	१	१	१	१	१	१	५	१०	स्थानीय
५	शिक्षक पेसागत सहयोग कार्यविधिका आधारमा सिकाइका लागि शिक्षकको इ -संजाल बनाउने	ओटा	१		१		१		२	४	स्थानीय विद्यालय
६	शिक्षकलाई परामर्श कार्य गर्न, अध्ययन अनुसन्धान, अनुगमन, सुपिरवेक्षणको लागि विज्ञ समुह परिचालन गर्ने	पटक	१	१	१	१	१	१	५	१०	सङ्घ, स्थानीय तह
७	शिक्षक मेन्टरिङ/कोचिङका लागि कार्यक्रम सञ्चालनका गरेर शिक्षक पेसागत सहयोग विकास गर्ने	विद्यालय	०	१४	१४	१४	१४	१४	१४	१४	सङ्घ, स्थानीय तह र विद्यालय
८	विद्यालय तथा पालिका स्तरमा प्रारम्भिक कक्षाका शिक्षकलाई पेसागत सहयोग गर्न शिक्षण सिकाइ समुह वैठक/घुम्ती वैठक सञ्चालन गर्ने	पटक	०	३	३	३	३	३	१५	३०	स्थानीय तह तथा अन्य निकाय
९	आवश्यकताका आधारमा शिक्षक पेसागत सहयोग तालिम सञ्चालन गर्ने	जना	०	०	१०	१०	१०	१०	१५	५५	सङ्घ, प्रदेश र स्थानीय तह
१०	शिक्षक दरबन्दी मिलान	पटक	३	१	१	१	१	१	५	१०	स्थानीय तह
११	पालिकाले प्र.अ. र प्र.अ.ले शिक्षकहरूसँग करार सम्झौता मार्फत् सिकाइ उपलव्धीमा सुधार ल्याउने	पटक	१	१	१	१	१	१	५	१०	स्थानीय तह र विद्यालय
१२	विद्यालय तथा पालिका स्तरमा प्रारम्भिक कक्षाका शिक्षकलाई पेसागत सहयोग गर्न शिक्षण सिकाइ समुह वैठक/घुम्ती वैठक सञ्चालन गर्ने	पटक	१	३	३	३	३	३	१५	३०	सङ्घ, स्थानीय तह र विद्यालय
१३	कक्षा १ देखी ३ सम्म क्रमिक सिकाइ रणनीतिमा आधारित शिक्षण सिकाइ कार्य सञ्चालनका लागि तालिमको व्यवस्था	पटक	०	१	१	१	१	१	५	१०	सङ्घ, स्थानीय तह र विद्यालय

१४	एकीकृत पाठ्यक्रमलाई प्रभावकारी कार्यान्वयन गर्नका लागि कक्षा १ देखि ३ सम्मका शिक्षकहरूलाई साक्षरता तथा गणितिय सिप एकीकृत तालिमको व्यवस्था	जना	०	३७	३७	३७	३७	३७	१८५	३७०	सङ्घ, स्थानीय तह र विद्यालय
१५	स्थानीय पढाइ सामग्री र अन्य शैक्षणिक सामग्री निर्माणका लागि तालिम वा कार्यशालाको व्यवस्था	ओटा	०		१		१		२	४	सङ्घ, स्थानीय तह र विद्यालय
१६	एकीकृत पाठ्यक्रममा पठन तत्व तथा एकीकृत ढाँचासम्बन्धी पुर्नताजगी तालिमको व्यवस्था	पटक	१					१	१		सङ्घ, स्थानीय तह र विद्यालय
१७	प्रविधि मैत्री सिकाइका लागि टेलिभिजन, कम्प्युटर, इन्टरनेट लगायत प्रयोगका लागि तालिमको व्यवस्था साथै नेतृत्व विकासका लागि प्र. अ. हरूको क्षमता गर्ने	पटक		१	१	१	१	१	५	५	सङ्घ, स्थानीय तह र विद्यालय
१८	शिक्षक पेसागत सहयोग प्रणाली विकास र कार्यान्वयन	सबै विद्यालय	निरन्तर	निरन्तर	निरन्तर	निरन्तर	निरन्तर	निरन्तर	निरन्तर	निरन्तर	सङ्घ, स्थानीय तह र विद्यालय
१९	शिक्षक पेसागत सहयोग सम्बन्धी प्रावधान कार्यान्वयन गर्नका लागि प्रणाली विकास गर्ने (जस्तै)	सबै विद्यालय र पालिकामा/ पटक	१	१		१		१	३	५	सङ्घ, स्थानीय तह र विद्यालय
	प्रधानाध्यापक/ आधारभूत संयोजक/अनुभवी शिक्षक परिचालन										सङ्घ, स्थानीय तह र विद्यालय
	विज्ञ समूह गठन र परिचालन										सङ्घ, स्थानीय तह र विद्यालय
	शिक्षक सिकाइ समूह गठन र परिचालन										सङ्घ, स्थानीय तह र विद्यालय
	वैकल्पिक विधिको प्रयोग										सङ्घ, स्थानीय तह र विद्यालय
२०	शिक्षक पेसागत सहयोग प्रणाली कार्यान्वयन गर्ने र निरन्तरताका लागि निम्न काम गर्ने	सबै विद्यालयमा	निरन्तर	निरन्तर	निरन्तर	निरन्तर	निरन्तर	निरन्तर			सङ्घ, स्थानीय तह र विद्यालय
	शिक्षकलाई शिक्षण कार्य प्रभावकारी बनाउन प्राज्ञिक तथा प्राविधिक सहयोग पुऱ्याउने										सङ्घ, स्थानीय तह र विद्यालय

	प्राविधिक सहयोगकर्ताका लागि तालिमको व्यवस्था गर्ने										सङ्घ, स्थानीय तह र विद्यालय
	प्राविधिक सहयोगकर्ताबाट नियमित कक्षा अवलोकनको व्यवस्था गर्ने										सङ्घ, स्थानीय तह र विद्यालय
	शिक्षकहरूको नियमित समीक्षा बैठक सञ्चालन, अन्तरक्रिया र छलफलको व्यवस्था गर्ने										सङ्घ, स्थानीय तह र विद्यालय
	दिगो र प्रभावकारी रूपमा शिक्षकलाई पेसागत सहयोग प्रदान गर्ने प्रणाली विकास र निरन्तरताको सुनिश्चितता गर्ने										सङ्घ, स्थानीय तह र विद्यालय

४.३ शिक्षामा समता र समावेशीकरण

४.३.१ परिचय

शिक्षा मानव जीवनको सार्थकता प्रदान गर्ने महत्त्वपूर्ण अवयव हो । प्राचीन युगमा मानिसहरूले देखेर अनि प्रत्यक्ष भोगेका व्यवहारबाट शिक्षा प्राप्त गर्दथे ।बिस्तारै समयको बदलिदो क्रमसँगै आफ्ना अग्रज, आश्रम , गुरू सन्त, महात्मा धर्मप्रचारक विभिन्न पुस्तक तथा ग्रन्थका श्रवणबाट शिक्षा प्राप्त गर्दै विभिन्न विद्यालय, विश्वविद्यालय , पुस्तकालय सङ्ग्रहालय, रेडियो, टिभी, इन्टरनेट, कम्युटर , मोबाइल लगायत विभिन्न आधुनिक विद्युतीय उपकरणबाट समेत प्राप्त गरिएको अवस्था छ । शिक्षालाई समय सुहाउदो ढङ्गबाट प्रदान र ग्रहण गर्दै लैजानु पर्ने आजको टड्कारो आवश्यकता देखिन्छ ।

समावेशी शिक्षा)Inclusive Education) भनेको यस्तो शिक्षा प्रणाली हो, जसमा सबै प्रकारका बालबालिका चाहे उनीहरू कुनै जाति—, लिङ्ग, भाषा, धर्म, सामाजिकआर्थिक अवस्था-, अपांगता वा सिकाइका विशेष आवश्यकता भएका किन नहोस् एउटै कक्षामा—, एउटै वातावरणमा गुणस्तरीय शिक्षा प्राप्त गर्न सक्छन्। **अर्थात** समावेशी शिक्षाले केवल अपांगता भएका बालबालिकालाई समेट्ने मात्रै नभई **सबै प्रकारका भिन्न क्षमता, पृष्ठभूमि, र आवश्यकताहरू भएका बालबालिकालाई एउटै शिक्षाको अधिकार दिने सोच**लाई जनाउँछ।

४.३.२ वर्तमान अवस्था

मोलुङ गाउँपालिकाका अनाथ घरेलु हिंसा पिडित, अपाङ्गता भएका सबै किसिमका बालबालिकालाई शिक्षाको मूलधारमा ल्याउनका लागि गाउँपालिकाले विभिन्न कामहरू गरिरहेको छ ।छात्रवृति, अपाङ्गमैत्री विद्यालय दिवा खाजा लगायतका कामहरू गाउपालिकाले गरिरहेको छ। तर पनि समावेशी शिक्षाको हकमा धेरै काम गर्न बाँकी छ।यस पालिकामा बहिरा तथा सुस्त श्रवण भएका वालवालिकाहरूका अध्ययन गर्नका लागि एउटा श्रोत विद्यालयको व्यवस्थापन रहेको छ ।

विद्यालय शिक्षामा कमजोर वर्गको समतामूलक पहुँच र गुणस्तर सुनिश्चित गर्न, विशेष सुविधाको आवश्यकता पर्ने बालबालिकाहरूलाई सिकाइका लागि आवश्यक पर्ने सहयोग गर्ने प्रणाली प्रभावकारी व्यवस्थापन गर्नु, सबै प्रकारका अपांगता भएका बालबालिकाहरूका लागि विशेष शिक्षाको सुनिश्चितता गर्नु, विद्यालयका पूर्वाधारहरूलाई छात्रामैत्री र अपांगमैत्री बनाउनु र श्रोतकक्षाको सञ्चालन तथा व्यवस्थापनमा प्रभावकारीता अभिवृद्धि गर्नु यस क्षेत्रमा देखिएका मुख्य चुनौतिका विषयहरू हुन् ।

नेपालको संविधानमा कमजोर वर्गका बालबालिकाहरूलाई आधारभूत र माध्यमिक शिक्षामा नि:शुल्क तथा अपाङ्गता बालबालिकाहरूलाई नि:शुल्क उच्च शिक्षा प्रदान गर्ने व्यवस्था छ ।छात्रा र दलित एवम् सीमान्तकृत बालबालिकाहरूका लागि छात्रवृत्ति प्रदान गर्नु, विद्यालय एवम् कक्षाकोठामा विविधता व्यवस्थापनको पाटो सशक्त बन्दै जानु, गाउँपालिकाले कमजोर वर्गको शिक्षामा पहुँच पुर्याउनका लागि खेल्दै गरेको भूमिका, शिक्षक लगायत हरेक पेसामा आरक्षणको व्यवस्था लागू गरिनु आदि यस क्षेत्रका अवसरहरू हुन् ।

४.३.३ लक्ष्य

शिक्षामा आर्थिक, सामाजिक तथा शारीरिक रूपमा कमजोर बालबालिकाहरूको पहुँच अभिवृद्धि गरी उनीहरूलाई सशक्त, स्वतन्त्र र मर्यादित जीवन यापन गर्न सक्षम बनाउने

४.३.४ उद्देश्य

- महिला, दलित, जनजाती, अपाङ्गता भएका, कठिन भौगोलिक अवस्थामा रहेका, जोखिममा परेका, आर्थिक रूपले विपन्न, द्वन्द्व प्रभावित तथा सामाजिक कारणले बञ्चितिकरणमा परेका व्यक्तिहरूलाई शिक्षामा पहुँच पुऱ्याउने
- लक्षित समूहका बालबालिकाहरूको सिकाइमा सहभागिता वृद्धि गरी गुणस्तर सुनिश्चित गर्ने
- विविधता, समता एवम् समावेशी शिक्षाका मूल्य, मान्यता अनुकुल गुणस्तरीय सेवा प्रवाह गर्ने जनशक्तिको दक्षता र सक्षमता सुनिश्चित गर्ने
- शैक्षिक सुशासनका लागि विद्यमान संरचनालाई जवाफदेही बनाउने
- पाठ्यक्रम, पाठ्यसामग्री, शिक्षण सिकाइ क्रियाकलापलगायत समग्र शैक्षिक प्रणालीमा विवधता, समता तथा समावेशीता अभिवृद्धि गरी विद्यालयलाई बालमैत्री बनाउने
- विद्यालयमा कुनै पनि प्रकारको विभेद, दुर्व्यवहार, हेपाइ नहुने सुनिश्चितता गर्ने

४.३.५ रणनीतिहरू

- घरधुरी सर्वेक्षण गरी बालबालिकाहरूको अवस्था तथा आवश्यकता पहिचान गरी सो अनुसार पहुँच र सहभागिताको प्रबन्ध मिलाइने
- सबै विद्यालयमा लैङ्गिक तथा अपाङ्गमैत्री भौतिक अवस्था तथा शैक्षिक वातावरणको विकास गरी विशेष लक्षित समूहका सबै बालबालिकाहरूलाई शिक्षा उपलब्ध गराईने
- आवश्यकतामा आधारित वैकल्पिक शिक्षा कार्यक्रमका विभिन्न नमुनाहरूको विकास गरी पहुँच सुनिश्चित गरिने
- आधारभूत तहमा बहु तथा मातृभाषामा सिकाइको अवसर प्रदान गरिने
- शिक्षण सिकाइमा स्थानीय भाषा, संस्कृति, भूगोल, इतिहास, ज्ञान तथा सिप समावेश गरिने
- आवश्यकताअनुसार पोशाक, स्टेशनरी तथा सिकाइ सामाग्रीका लागि छात्रबृत्ति उपलब्ध गराईने
- सिकाइ क्रियाकलापलाई सहभागितामूलक बनाई विद्यार्थीका आवश्यकतालाई सम्बोधन गरिने
- विद्यालयमा कुनै पनि प्रकारको विभेद, दुर्व्यवहार, हेपाइ नहुने वातावरणको सृजना गरिने
- विद्यालयमा अभिभावको सहभागिता बढाइने
- शिक्षण गर्ने सिपयुक्त जनशक्तिको व्यवस्था गरिने
- समूदाय, सामुदायिक अध्ययन केन्द्र, गैर सरकारी सङ्घ संस्था, निजी क्षेत्र र विद्यालयहरूको सहभागितामा बालबालिकाहरूको शिक्षा पाउने हक सुनिश्चित गर्ने

४.३.६ उपलब्धि, नतिजा, प्रमुख क्रियाकलाप र लक्ष्य

<u>उपलब्धिः</u>

विद्यालय तहको शिक्षामा समतामूलक पहुँच र समावेशी सहभागितासहित सबैका लागि गुणस्तरीय शिक्षा सुनिश्चित हुने

<u>प्रमुख नतिजाः</u>

- महिला, दलित, जनजाती, लोपोन्मुख समुदाय, अपाङ्गता भएका, कठिन भौगोलिक अवस्थामा रहेका, जोखिममा परेका, आर्थिक रूपले विपन्न, द्वन्द्व प्रभावित तथा सामाजिक कारणले बञ्चितिमा परेका सबै बालबालिकाहरूले शिक्षा प्राप्त गर्ने अवसर पाउने
- लक्षित समूहका बालबालिकाहरूको सिकाइमा सहभागिता वृद्धि भई गुणस्तर सुधार हुने
- विविधता, समता एवम् समावेशी शिक्षाका मूल्य, मान्यता अनुकुल गुणस्तरीय सेवा प्रवाहगर्ने जनशक्तिको दक्षता र सक्षमता सुधार हने
- शैक्षिक सुशासनका लागि विद्यमान संरचनाहरू जवाफदेही हुने
- पाठ्यक्रम, पाठ्यसामाग्री, शिक्षण सिकाइ क्रियाकलापलगायत समग्र शैक्षिक प्रणालीमा विविधता, समता तथा समावेशिता अभिवृद्धि हुने
- सबै विद्यालयहरू बालमैत्री हुने

तालिका १४

शिक्षामा समता र समावेशीकरणका प्रमुख क्रियाकलापहरू तथा परिमाणात्मक लक्ष्य

क्र. स.	प्रमुख क्रियाकलाप	लक्ष्य इकाइ	मौज्जुदा अवस्था	भौतिक लक्ष्य(५ वर्ष)						भौतिक लक्ष्य (१० वर्ष)	जिम्मेवारी
				२०८१/८२	२०८२/८३	२०८३/८४	२०८४/८५	२०८५/८६	जम्मा		
१	स्थानीय तहहरूमा व्यक्तिको अवस्था, सिकाइ आवश्यकता पहिचान गर्ने संयन्त्र विकास गर्ने	पटक	१		१				१	१	स्थानीय तह, विद्यालय
२	शिक्षाको अवसरबाट वञ्चित हुनका कारण पहिचान गरी वैयक्तिक आवश्यकता अनुसारको वैकल्पिक शैक्षिक कार्यक्रमहरू तथा सहायता पद्दति तर्जुमा गरी कार्यान्वयन गराउने	पटक	निरन्तर	निरन्तर	निरन्तर	निरन्तर	निरन्तर	निरन्तर			स्थानीय तह, अन्य संघ संस्था
३	विद्यालय बाहिर रहेको सबै बालबालिकालाई विद्यालयमा ल्याउन तथा अध्ययनमा निरन्तरताको सुनिश्चित गर्न जनसहभागिता सहितको कार्यक्रम सञ्चालन गर्ने ।	पटक	०	१	१	१	१	१	५	५	स्थानीय तह, बिद्यालय
४	विशेष लक्षित समूहका विद्यार्थीहरूको आवश्यकता र सामाजिक सुरक्षाका कार्यक्रम तथा अवसर लागतसँग तादाम्य गरी छात्रवृत्ति दिने व्यवस्था मिलाउने	लक्षित समुह	१	निरन्तर	निरन्तर	निरन्तर	निरन्तर	निरन्तर			सङ्घ, प्रदेश , स्थानीय तह, अन्य संघ संस्था
५	सबै आधारभूत विद्यालयहरूमा भवन, कक्षाकोठा, फर्निचर, प्रयोगशाला, पानी, पुस्तकालय, बुक कर्नर, शौचालय जस्ता भौतिक तथा शैक्षिक पूर्वाधार अपाङ्गता एवं लैङ्गिकमैत्री बनाउने ।	पटक	१	निरन्तर	निरन्तर	निरन्तर	निरन्तर				सङ्घ, प्रदेश , स्थानीय तह, अन्य संघ संस्था

६	बालबालिकालाइ अध्ययनको निरन्तरताका लागि दिवा खाजा व्यवस्था लगायतका विभिन्न प्रोत्साहनको व्यवस्था गर्दै बालकेन्द्रित शिक्षण, बालमैत्री शैक्षणिक वातावरण, शिक्षक विद्यार्थीबिच सुमधुर सम्वन्ध विकास, सिकाइमुखि शिक्षण पद्दति, कक्षाकोठा, सम्मानपूर्ण व्यवहार जस्ता उपायहरूको अवलम्वन गर्ने ।	पटक	१	निरन्तर	निरन्तर	निरन्तर	निरन्तर	निरन्तर			सङ्घ, प्रदेश , स्थानीय तह, अन्य संघ संस्था
७	राष्ट्रिय पाठ्यक्रम प्रारूप अनुरूप पाठ्यक्रमको स्थानीयकरण गरी पाठ्यक्रममा स्थानीय आवश्यकता अनुसारका विषयवस्तु समावेश गर्न प्र.अ., शिक्षक तथा वि.व्य.स.का पदाधिकारीलाइ अभिमुखीकरण गर्ने ।	पटक	१	१	१	१	१	१	५	१०	सङ्घ, प्रदेश , स्थानीय तह, अन्य संघ संस्था
८	पाठ्यक्रम तथा सिकाइ सामाग्रीलाई अपाङ्गमैत्री तथा लैङ्गिक उत्तरदायी बनाउदै सबै बालबालिकाको सिकाइ सुनिश्चित गर्ने ।	पटक	१	निरन्तर	निरन्तर	निरन्तर	निरन्तर	निरन्तर			सङ्घ, प्रदेश, स्थानीय र विद्यालय
९	समावेशी शिक्षा तथा सिकाइका विश्वव्यापी ढाँचा सम्बन्धी शिक्षक तालिम	पटक	०			१			१	२	स्थानीय तह
१०	पाठ्यक्रमलाई स्थानीय भाषा, संस्कृति, भूगोल, इतिहास, ज्ञान तथा सिप समावेश गर्ने र सिकाइलाइ जीवनोपयोगी सिपसँग आवद्ध गर्ने ।	पटक	१	निरन्तर	निरन्तर	निरन्तर	निरन्तर	निरन्तर			सङ्घ र स्थानीय तह
११	स्थानीय तहबाट आधारभूत शिक्षाका उमेर समूहका सबै बालबालिकाहरूलाई विद्यालय भर्ना गर्ने व्यवस्था मिलाइ अनिवार्य शिक्षा सुनिश्चित भएको सार्वजनिक घोषणा गर्ने व्यस्था मिलाउने	पटक	०					१	१	१	स्थानीय तह, विद्यालय
१२	विद्यालयमा कुनै पनि प्रकारको विभेद, दुर्व्यवहार, हेपाइ नहुने सुनिश्चित गर्न यस सम्वन्धी शिक्षा तथा संयन्त्र	पटक	१	निरन्तर	निरन्तर	निरन्तर	निरन्तर	निरन्तर			स्थानीय तह, विद्यालय

	स्थापना गर्ने										
१३	पहुँचयुक्तताको लेखाजोखा र कार्यगत सीमितताको प्रारम्भिक पहिचान तथा आवश्यकता अनुसार सहायक सामाग्रीहरूको उपलब्धता	पटक	१				१		१	२	स्थानीय तह, विद्यालय
१४	अपाङ्गता भएका व्यक्तिकाहरूका संस्थाको सहभागिता तथा अभिभावक सचेतनामा वृद्धि	पटक	१		१	१	१	१	५	९	स्थानीय तह, विद्यालय

४.४ विद्यालय स्वास्थ्य तथा पोषण कार्यक्रम

४.४.१ परिचय

बालबालिकाको विकास तथा सिकाइसँग उनीहरूको स्वास्थ्य तथा पोषणको अवस्थाको प्रत्यक्ष सम्बन्ध हुन्छ । बालबालिकाहरूको स्वास्थ्य तथा पोषणको अवस्था राम्रो भए मात्र उनीहरूलाई सिकाइ सहभागिता बढाइ शैक्षिक उपलब्धि सुधार गर्न प्रोत्साहित गर्न सकिन्छ । विद्यालयमा दिइने दिवा खाजा र स्वास्थ्य तथा पोषण कार्यक्रमले विद्यार्थीको भर्ना तथा टिकाउ दर बढाउन, अनुपस्थित हुने र बिचैमा छाड्ने दर घटाउन योगदान गरी सिकाइ उपलब्धि सुधार गर्न सहयोग गर्दछ । बालबालिकामा हुने विभिन्न प्रकारका रोग तथा कुपोषणलाई न्यूनीकरण गर्न, उनीहरूलाई विद्यालय शिक्षाप्रति आर्कर्षित गर्न र शैक्षिक क्षतिलाई न्यूनीकरण गर्न दिवा खाजाले महत्त्वपूर्ण भूमिका निर्वाह गरेको छ । नेपालमा सन् १९७४ देखि छानिएका जिल्लाका छानिएका प्राथमिक विद्यालयमा विश्व खाजा कार्यक्रमको खाद्यान्न अनुदानमा आधारित दिवा खाजा कार्यक्रम प्रारम्भ भएको थियो। आर्थिक वर्ष २०७७ /२०७८ मा सामुदायिक विद्यालयमा पूर्वप्राथमिक देखि कक्षा ५ का सबै विद्यार्थीलाई दिवाखाजाको व्यवस्था गरिएको थियो।नेपाल सरकारले दिवा खाजामा विगत केही वर्षदेखि लगानी विस्तार गर्दै आई आर्थिक वर्ष २०७७/७८ मा यो लगानी करिब ८ अर्ब पुगेको थियो । नेपालको हाल कार्यान्वयनमा रहेको सोह्रौ योजना लगायत शिक्षा क्षेत्रका मुख्य रणनीतिक दस्तावेजहरूमा दिवा खाजालाई स्वास्थ्य, प्राथमिकता दिइएको छ भने विद्यालय क्षेत्र विकास योजनाले बालबालिकाहरूको स्वास्थ्य तथा पोषण स्थितिमा सुधार ल्याई उनीहरूलाई विद्यालयमा टिकाउने जस्ता शैक्षिक उपलब्धिहरू हासिल गर्न दिवा खाजाले महत्त्वपूर्ण योगदान दिएको छ।

४.४.२ वर्तमान अवस्था

मोलुङ गाउँपालिकामा नेपाल सरकारबाट विद्यालय दिवा खाजा कार्यक्रम २०७६/७७ मा लागू सबै सामुदायिक विद्यालयका कक्षा बालविकास देखि कक्षा ५ सम्मका विद्यार्थीहरूलाई विद्यालय मार्फत् दिवा खाजा खुवाउने कार्यक्रम सुरु गरिएको थियो । जसले गर्दा बालविकास शिक्षामा बालबालिकाको उल्लेखनिय सहभागिता भएको थियो तथा समुदायको पनि सक्रिय सहभागिता रहेको छ।साथै विद्यालयहरूबाट दिवा खाजामा पूर्ण रूपमा जंकफुड निषेध गरि स्थानीय स्तरमा उपलब्ध हुने ताजा तथा पौष्टिकयुक्त खानेकुरालाई स्वच्छतापूर्ण तरिकाले व्यवस्थापन गर्ने प्रयास गरिएको छ ।

आधारभूत तह कक्षा ६-८ तथा माध्यमिक तह कक्षा ९-१२ का किशोरीका लागि फोलिक एसिड तथा आइरन चक्की वितरण कार्यक्रम विद्यालय मार्फत् एक जना फोकल पर्सन तोकि २ दिनको अनुशिक्षण दिएर सामग्री सहित वितरण गरीएको छ तथा विद्यालयमा नआउने विद्यार्थीको फोलिक एसिड तथा आइरन चक्की नछुटोस् भन्ने अभिप्रायले स्थानीय स्वयम्सेवकलाई उक्त कार्यमा परिचालन गरिएको छ।

दिवा खाजासहित स्वास्थ्य तथा पोषण कार्यक्रम निम्नलिखित चुनौतीहरू पहिचान गरिएको छः

- दिवा खाजा, स्वास्थ्य तथा पोषण र सरसफाइ तथा स्वच्छताका कार्यक्रमहरूलाई दिगो र प्रभावकारी ढङ्गले व्यवस्थित गर्ने।
- सबै माध्यमिक विद्यालयहरूमा स्वास्थ्यकर्मीको व्यवस्था गर्ने।
- विद्यालय खाजाका लागि उपयुक्त स्वरूप निर्धारण गरी पौष्टिक तथा स्वस्थकर विद्यालयखाजा सुनिश्चित गर्ने।
- विद्यालय खाजा तथा विद्यालय स्वास्थ्य सम्बन्धी सचित्र पोषण पाठ्यक्रम निर्माण गरी कार्यान्वयन गर्ने

- विद्यालय दिवा खाजा कार्यक्रमलाई स्थानीय कृषि तथा व्यापारसँग जोड्ने।
- सरसफाइ तथा स्वच्छताका लागि मापदण्ड विकास गरी कार्यान्वयन गर्ने।
- कार्यक्रमलाई प्रभावकारी ढङ्गले अनुगमन गर्ने ।

विद्यालय स्वास्थ्य र पोषण

विद्यार्थीको स्वास्थ्य तथा पोषणको अवस्थाले उनीहरूको संज्ञानात्मक क्षमता, शैक्षिक उपलब्धि, गुणस्तरीय जीवन तथा समाजका लागि विभिन्न पक्षमा योगदान गर्ने क्षमतालाई प्रभाव पार्ने भएकाले उनीहरूको स्वास्थ्य तथा पोषणको अवस्था राम्रो बनाइनु पर्दछ।यसका लागि विद्यालयमा अधारित स्वास्थ्य तथा पोषण कार्यक्रमका माध्यमबाट स्वास्थ्य तथा पोषण सेवा तथा शिक्षा प्रदान गर्नु निकै प्रभावकारी देखिएको छ ।विद्यालय क्षेत्र विकास कार्यक्रमले बालबालिकाको स्वास्थ्य तथा पोषणमा सुधार गरी सिकाइमा सुधार गर्नका लागि विभिन्न किसिमका स्वास्थ्य शिक्षा प्रदान गर्नुका साथै सबै विद्यार्थीहरूको स्वास्थ्य तथा पोषणको अवस्था सुधार गर्ने उद्देश्य तथा रणनीति अनुरुप वार्षिक स्वास्थ्य परीक्षण अर्धवार्षिक रूपमा जुकाको औषधि कशोरीका लागि फोलिक एसिड तथा अइरन चक्की वितरण कार्यक्रम स्वास्थ्य क्षेत्रबाट हुने गरेको छ ।

सरसफाइ र स्वच्छता

विद्यालयमा हुने सरसफाइ तथा स्वच्छताको अभ्यास तथा शिक्षाले बालबालिकाको स्वास्थ्यमा सकारात्मक प्रभाव पर्ने स्पष्ट छ। यसले बालबालिकाको भावी जीवनका लागि सरसफाइ तथा स्वच्छताको अभ्यासमा सहयोग गर्नका साथै परिवार तथा समुदायमा पनि यसले सकारात्मक प्रभाव पार्दछ ।खास गरी विद्यालय क्षेत्रमा सबै विद्यार्थीहरूका लागि स्वच्छ पिउने पानी र विद्यार्थी सङख्याको आधारमा अलग अलग सफा र सुरक्षित स्थानमा बालमैत्री, अपाङ्गमैत्री, लैङिगकमैत्री, शौचालय हुन आवश्यक छ ।

४.४.३ लक्ष्य

सार्वजनिक शिक्षाको गुणस्तरमा अभिवृद्धि गर्ने

४.४.४ उद्देश्य

- प्रत्येक विद्यालयमा बालबालिकालाई स्वस्थकर तथा पौष्टिक खाना प्राप्तिको सुनिश्चितता गर्नु ।
- विद्यालयमा बालबालिकाको स्वास्थ्य, पोषण र सरसफाइ तथा स्वच्छताका सेवामा सुधार गरी व्यवहारमा परिवर्तन गर्नु ।
- अभिभावक तथा अन्य सरोकारवालाहरूको समन्वय तथा सहभागितामा सुदृढ गरी बालबालिकाको पोषण, स्वास्थ्य र सिकाइ उपलब्धिमा सुधार गर्नु ।

४.४.५ रणनीतिहरू

योजनाका उद्देश्यहरू हासिल गर्न निम्नलिखित रणनीतिहरू अवलम्वन गरिनेछः

- शिक्षा, स्वास्थ्य र कृषि क्षेत्रलाई समेत समेटी विद्यालय स्वास्थ्य तथा पोषण रणनीति तयार गरिने।
- बालबालिकाको लागि विद्यालयमा नै स्थानीय स्तरमा उत्पादित सफा, ताजा र पोषिलो खाजा तयार गरी वितरण गरिने छ ।
- भान्सा तथा भण्डार व्यवस्थापनमा प्रयोग हुने सामाग्री आदिको स्वच्छता सम्बन्धी परामर्श तथा बालबालिकामा समूहमा हात धुने बानी विस्तार गरिनेछ।

- सवै विद्यालयमा प्राथमिक उपचार बाकस प्रदान गर्ने तथा आधारभूत प्राथमिक उपचारको तरिका सम्बन्धमा समय सापेक्ष अद्यावधिक गरिएको हुने।
- अभिभावक, आमा समूह मार्फत् सचित्र पोषण पाठ्यक्रम निर्माण गरी कार्यान्वयन गर्ने।
- सरसफाइका आवश्यक पूर्वाधारहरूको पूर्ण विकास भएको हुने ।
- स्थानीय उत्पादनमा आधारित चक्रीय पोषणयुक्त दिवा खाजाको पूर्ण प्रबन्धको सुनिश्चितता हुने।
- सरसफाइ तथा स्वच्छताका लागि मापदण्ड विकास गरी कार्यान्वयन गर्ने।

४.४.६ उपलब्धि, नतिजा, प्रमुख क्रियाकलाप र लक्ष्य

उपलब्धिः

- विद्यालयमा अध्ययन गर्ने सबै बालबालिकाको स्वास्थ्य तथा पोषणको अवस्थामा सुधार ,
- मनोसामाजिक सुधार साथै स्वच्छ पिउने पानी तथा सरसफाइप्रति सचेत भएको हुने।

प्रमुख नतिजाः

- विद्यालय दिवा खाजा कार्यविधि २०७७, अद्यावधिक तथा थप प्रभावकारिताका साथ कार्यान्वयन भएको हुने।
- विद्यालय स्वास्थ्य तथा पोषण रणनीति अद्यावधिक र परिमार्जन गरिएको हुने ।
- सबै माध्यमिक विद्यालयमा एक विद्यालय एक स्वास्थकर्मी परिचालन भएको हुने।
- सवै विद्यालयमा User Manual समेतको प्राथमिक उपचार बाकस प्रदान गर्ने तथा आधारभूत प्राथमिक उपचारको तरिका सम्बन्धमा समय सापेक्ष अद्यावधिक गरिएको हुने।
- स्थानीय पाठ्यक्रममा किशोरी शिक्षा सम्बन्धी विषय समावेश हुने।
- प्रत्येक विद्यालयहरूमा सरसफाइ सम्बन्धी आवश्यक पूर्ण पूर्वाधार विकास भएको हुने।
- स्थानीय उत्पादनमा चक्रिय पोषणयुक्त दिवा खाजाको पूर्ण प्रबन्धको सुनिश्चितता हुने।

तालिका १५

विद्यालय स्वास्थ्य तथा पोषणका प्रमुख क्रियाकलापहरू तथा परिमाणात्मक लक्ष्य

क्र.स.	प्रमुख क्रियाकलाप	लक्ष्य इकाइ	मौज्जुदा अवस्था	भौतिक लक्ष्य(५ वर्ष)						भौतिक लक्ष्य	जिम्मेवारी
				२०८१/८२	२०८२/८३	२०८३/८४	२०८४/८५	२०८५/८६	जम्मा	(१० वर्ष)	
१	विद्यालय दिवा खाजा कार्यविधि निर्माण, अद्यावधिक र परिमार्जन	पटक	०	१	१				२	३	स्थानीय तह
२	एक माध्यमिक विद्यालय एक स्वास्थकर्मी	विद्यालय	१	२	२	१	१	१	६	१०	प्रदेश र स्थनीय तह
३	User Manual समेतको प्राथमिक उपचार बाकस	विद्यालय	५	५	१०	१५	२०	२५	२५	३७	स्थानीय तह तथा अन्य संघ संस्था, विद्यालय
४	विद्यालयमा किशोरी शिक्षा	पटक	१	१	१	१	१	१	५	१०	स्थानीय तह तथा अन्य संघ संस्था, विद्यालय
५	विद्यालयहरूमा सरसफाइ सम्बन्धी आवश्यक पूर्ण पूर्वाधार विकास	सङ्ख्या	०	४	५	१०	१०	८	३७	३७	स्थानीय तह तथा अन्य संघ संस्था, विद्यालय
६	स्थानीय उत्पादनमा चक्रिय पोषणयुक्त दिवाखाजा	निरन्तर	३	४	५	८	८	८	३७	३७	स्थानीय तह तथा अन्य संघ संस्था, विद्यालय
७	विद्यालयमा पोषण कर्नर निर्माण	निरन्तर	३	४	५	८	८	८	३७	३७	स्थानीय तह तथा अन्य संघ संस्था, विद्यालय
८	अभिभावक आमा समूह दिवा खाजा तथा सचेतना कार्यक्रम	सङ्ख्या	०	३	३	३	३	३	१५	१५	स्थानीय तह तथा अन्य संघ संस्था, विद्यालय

४.५ विद्यालय सुरक्षा विपद् न्यूनीकरण तथा उत्थानशीलता

४.५.१ परिचय

युद्ध, द्वन्द्व महामारी तथा प्राकृतिक प्रकोपको अवस्थामा पनि बालबालिकाको सिक्न पाउने अधिकारलाई संरक्षण गर्दै सिकाइलाई निरन्तरता दिने वैकल्पिक उपाय सहितका शैक्षिक कार्यक्रमलाई आपतकालीन तथा सङ्कटपूर्ण अवस्थामा शिक्षाको रूपमा लिने गरिन्छ । यसको मूल उद्देश्य विभिन्न कारणले उत्पन्न सङ्कटकालीन अवस्थामा बालबालिका लगायत हिंसासग सम्बन्धित व्यक्तिहरूको जीवन रक्षा, प्रकोपबाट सिर्जित सङ्कटको व्यवस्थापन, सामाजिक द्वन्द्व तथा हिंसा र दुरुपयोगबाट बालबालिकालाई सुरक्षित राखुका साथै समग्र शिक्षा क्षेत्रलाई निर्वाध रूपमा क्रियाशिल हुने गरी शैक्षिक कार्यक्रमहरूको तयारी तथा सञ्चालन गर्नु हो । आपतकालीन तथा सङ्कटपूर्ण अवस्थामा शिक्षाको अवधारणा बाल अधिकारको रूपमा स्वीकार गरिएको छ । यसमा प्राकृतिक प्रकोप जोखिम न्यूनीकरण, महामारी, युद्ध, द्वन्द्व व्यवस्थापन आदि कुराहरू समावेश गरिन्छ । जोखिमको पूर्व तयारी, क्षति कम हुने गरी तत्कालको व्यवस्थापन र आपतकाल पश्चात क्षतिको आपूरण समेटिएको हुन्छ । विशेषगरी लामो द्वन्द्वको परिवेश, विनाशकारी भूकम्प, विभिन्न समय र स्थानमा घट्न सक्ने प्राकृतिक प्रकोप. कोभिड-१९ जस्ता महामारीको प्रभावका कारण बालबालिकाको शिक्षा प्राप्त गर्ने अधिकारमा पुगेको अवरोधबाट पाठ सिकी यस योजनामा आगामी १० वर्षका लागि उद्देश्य, रणनीति, प्राथमिकता र मुख्य क्रियाकलाप समावेश गरिएको छ ।

४.५.२ वर्तमान अवस्था

नेपालको वर्तमान संविधानले बालबालिकामाथि हुने सबै किसिमका विभेद, सजाय र दुराचारलाई निषेध गरेको छ ।कोभिड १९ को विश्वव्यापी महामारीको अवस्थामा शैक्षिक क्षतिलाई न्यूनिकरण गर्न वैकल्पिक माध्यमबाट शिक्षण सिकाइ गर्न विभिन्न नीतिगत कार्यक्रमहरू हुदै आएका छन । वृहत विद्यालय सुरक्षा न्यूनतम प्याकेज २०१८ ले सिकाइ पूर्वाधार विपत् जोखिम व्यवस्थापन, विद्यालय विपत् जोखिमको सुदृढीकरण तथा समुदायको सहभागिता, विपत् जोखिम न्यूनीकरण तथा उत्थानशीलताका लागि शिक्षाका न्यूनतम मापदण्डमा आधारित कार्यान्वयन, वृहत विद्यालय सुरक्षा गुरुयोजना २०१७ तथा वृहत विद्यालय सुरक्षा कार्यान्वयन कार्यविधि २०१८ ले विद्यालयको न्यूनतम सुरक्षाका उपायहरूसम्बन्धि क्रियाकलाप, शिक्षक र विद्यार्थीलाई मृत्यु र घाइते हुनबाट बचाउने, विपद्पछि विद्यालयलाई निरन्तरता दिन सक्ने वातावरण तयार गर्ने, शिक्षाका माध्यमबाट विपत् जोखिम न्यूनीकरण तथा उत्थानशीलता विकास गर्ने साथै विपत् पूर्व तयारी तथा प्रतिकार्यका लागि नेपाल शिक्षा समूह (गठन तथा संचालन) निर्देशिका २०८० ले तीनै तहमा आपतकालिन अवस्थामा सिकाइ निरन्तरताका लागि संयोजक, सहसंयोजक तथा क्लस्टर सदस्यबिच समन्वय र सहकार्य व्यवस्था गरेको छ।

४.५.३ चुनौती तथा अवसर

आपतकालीन अवस्थामा लागू गरिने पाठ्यवस्तु, छुटटै योजना बनाउने कि योजनाको हरेक अङ्गमा यसलाई समावेस गर्ने, योजना तत्कालीन बनाउने कि दीर्घकालीन, योजनामा सङ्कटका कुन कुन पक्षलाई समावेश गर्ने, अनुमान गर्न नसकिने घटनालाई योजनामा कसरी समेट्ने आदि यसका चुनौतिहरू रहेका छन ।

नेपालको संविधानले सबैलाई अनिवार्य तथा नि:शुल्क आभारभूत शिक्षा र माध्यमिक तहसम्म नि:शुल्क शिक्षाको व्यवस्था र बालबालिकामाथि हुने सबै किसिमका विभेद सजाय र दुराचारलाई निषेध, अनिवार्य तथा नि:शुल्क शिक्षा ऐन, २०७५ तथा नियमावली २०७७ ले छात्रवृति, दिवा खाजा, सुविधा विहिनका लागि विशेष सहयोग, मातृभाषामा शिक्षा पाउने अधिकार उल्लेख गरेको छ । विद्यालय शान्ति क्षेत्र, राष्टिय कार्य ढाँचा र कार्यान्वयन निर्देशिका २०६८ ले विद्यालयलाई सशस्त्र गतिविधि र हिंसाबाट मुक्त गर्ने, दलगत साजनितिक हस्तक्षेपबाट मुक्त राखे , भेदभाव दुर्व्यवहार र शोषणबाट मुक्त राखे नीतिगत व्यवस्था आदि अवसरहरू रहेका छन ।

४.५.४ लक्ष्य

विपद्को अवस्थामा बालबालिकाको शिक्षालाई निरन्तरता दिई उनीहरूको शारीरिक, मानसिक र बौद्धिक विकासमा सहयोग पुर्याउने

४.५.५ उद्देश्य

- औपचारिक तथा अनौपचारिक शिक्षाको माध्यमबाट सम्भावित विपद्को पूर्व सावधानी र तयारीको वातावरण तयार गर्ने
- सम्भावित विपद्को व्यवस्थापन तथा उत्थानशीलता प्रणाली विकासको लागि भौतिक, मानवीय तथा आर्थिक स्रोतको तयारी गर्ने
- विपद् व्यवस्थापन प्रतिकार्यको संयन्त्र र कार्यढाँचा विकास गर्ने
- आपत्कालिन अवस्थामा वैकल्पिक सिकाइका विधिहरू प्रयोग गरी बालबालिकाको सिक्न पाउने अधिकारको सुनिश्चितता गर्ने

४.५.६ रणनीति

- विपद्को समयमा शिक्षा निरन्तरता गर्न पूर्वतयारी, व्यवस्थापन, प्रतिकार्य र पुनर्स्थापनासम्बन्धि आवश्यक नीति, मार्गदर्शन तथा कार्यविधिहरू तयार गर्ने,
- सम्भावित प्रकोप तथा विपद्सम्बन्धी पूर्वसावधानी, प्रकोपबाट बच्ने उपायहरूको बारेमा जानकारी तथा सिप विकास गर्ने,
- प्रकोपबाट शिक्षा क्षेत्रलाई जोगाउन आवश्यक तयारी गर्ने,
- कोभिड- १९ लगायतका महामरीबाट बच्न पूर्वसावधानी, रोकथाम तथा उपचारको आवश्यक तयारी गर्ने,
- महामारीका समयमा शिक्षण सिकाइलाई निरन्तरता दिने वैकल्पिक उपायहरूको तयारी गर्ने,
- शिक्षा क्षेत्रमा प्रभाव पार्न सक्ने विपद् वा सङ्कटहरूको पूर्वानुमान तथा त्यसको प्रभावको मूल्याङ्कन तथा विश्लेषण गर्ने,
- सङ्कटासन्नता (Vulnerability) को मूल्याङ्कनका आधारमा पूर्वानुमान तथा प्रतिकार्यको वृहत योजना तयार गर्ने,
- विद्यालयस्तरीय प्रतिकार्य योजना तयार गर्ने,
- विपद् प्रतिरोधी भौतिक पूर्वाधारको निर्माण तथा पुनर्स्थापना गर्ने,
- शैक्षिक सेवा निरन्तरताको लागि आवश्यक हुने यन्त्र उपकरण, खाद्यान्न, पोसाक तथा अन्य राहत सामग्रीको प्रबन्ध गर्ने,
- विपद् व्यवस्थापनको लागि स्थानीय तह र विद्यालयको क्षमता विकास गर्ने,
- सिकाइ आपुरण तथा द्रुत सिकाइ योजना कार्यान्वयन गर्ने
- हरित विद्यालय अभियान, जलवायु परिवर्तन, दिगो विकासका लागि शिक्षा जस्ता कार्यक्रमहरू कार्यान्वयन गर्ने।

४.५.७ मुख्य उपलब्धी, क्रियाकलाप र लक्ष्य

<u>उपलब्धी</u>

आपतकालीन तथा सङ्कटपूर्ण अवस्थामा पनि बालबालिकाको सुरक्षासहित शिक्षा प्राप्त गर्ने अधिकार सुनिश्चित हुने।

<u>नतिजा</u>

- विद्यालय र शिक्षा प्रणालीमा विपद् तथा प्रकोप व्यवस्थापनको लागि पूर्वतयारी, प्रतिकार्य, पुनर्स्थापना तथा पुनर्उत्थान योजना तथा क्षमता विकास हुने,
- भौतिक, मानवीय र आर्थिक स्रोत व्यवस्थापन सहित विद्यालय तथा शिक्षा प्रणाली उत्थानशील हुने,
- विपद् तथा सङ्कटपूर्ण अवस्थामा शैक्षिक क्रियाकलापहरू निरन्तर रूपमा सञ्चालन हुने,

प्रमुख क्रियकलाप र लक्ष्य

- विपद् तथा प्रकोप व्यवस्थापन नीति तथा मापदण्ड पुनरावलोकन तथा निर्माण
- स्थानीय तह र विद्यालयको क्षमता विकास
- विपद् पूर्वतयारी, प्रतिकार्य, पुनर्स्थापना तथा उत्थानशीलताको लागि सचेतना कार्यक्रम
- शिक्षक तथा वि.व्य.स. तालिम
- सिकाइ आपुरण तथा द्रुत सिकाइ योजना कार्यान्वयन
- संकटासन्नता मूल्याङ्कनको आधारमा योजना निर्माण
- विपद् प्रतिरोधी विद्यालय भवन निर्माण

तालिका १६

विद्यालय सुरक्षा विपद् न्यूनीकरण तथा उत्थानशीलताका प्रमुख क्रियाकलापहरू तथा परिमाणात्मक लक्ष्य

क्र. स.	प्रमुख क्रियाकलाप	लक्ष्य इकाइ	मौज्जुदा अवस्था	भौतिक लक्ष्य(५ वर्ष)						भौतिक लक्ष्य	जिम्मेवारी
				२०८१/८२	२०८२/८३	२०८३/८४	२०८४/८५	२०८५/८६	जम्मा	(१० वर्ष)	
१	उत्थानशिलताका लागि सचेतना विकास गर्ने	विद्यालय	१	१	१	१	१	१	५	१०	सबै विद्यालय
२	शिक्षक तथा वि व्य स तालिम	पटक	१	१	१	१	१	१	५	१०	स्थानीय तह, सबै विद्यालय
३	स्थानीय तहमा संकटासन्नता मूल्यांकनका आधारमा योजना निर्माण	पटक	०	१	१	१	१	१	५	५	स्थानीय तह,
४	निरन्तर र सुरक्षित सिकाइका लागि शिक्षक विद्यार्थी सम्मिलित कार्य समुह निर्माण र परिचालन	विद्यालय	०	१	१	१	१	१	५	१०	स्थानीय तह, सबै विद्यालय
५	स्वास्थ्य सुविधा सहितको स्वास्थ्य शिक्षक तथा कार्यकर्ताको व्यवस्था	विद्यालय	१	२	६	१०	१५	२०	२०	३७	स्थानीय तह, सबै विद्यालय
६	हरित, सफा, शान्त र सुरक्षित विद्यालय प्रवर्धन	पटक	०	निरन्तर	निरन्तर	निरन्तर	निरन्तर	निरन्तर			स्थानीय तह, सबै विद्यालय
७	सिकाइ आपुरण तथा द्रुत सिकाइ योजना कार्यान्वयन	पटक	३७	३७	३७	३७	३७	३७	३७	३७	स्थानीय तह, सबै विद्यालय
८	विपद प्रतिरोधी विद्यालय सङ्ख्या	विद्यालय	२८	३०	३०	३१	३२	३३	३३	३७	संघ स्थानीय तह, सबै विद्यालय

४.६ विद्यालय भौतिक पूर्वाधार विकास

४.६.१ परिचय

बालबालिका विद्यालयमा भर्ना हुनका लागि सुरक्षित विद्यालय, पढ्नका लागि कक्षाकोठा, खेल्नका लागि खेलमैदान, सफाइ र पिउनका लागि खानेपानी, शौचका लागि शौचालय, बस्नका लागि उपयुक्त फर्निचर जस्ता भौतिक पूर्वाधार विद्यालयका आधारभूत संरचना हुन् । शिक्षा नियमावली २०५९ अनुसार एक विद्यार्थीका लागि सुविधाजनक रूपमा पठनपाठनमा सहभागी बन्न प्रारम्भिक बालविकास तथा आधारभूत तह (१-५) लागि प्रति विद्यार्थी ०.७५ वर्ग मिटर र आधारभूत तह (६-८) र माध्यामिक तहका लागि प्रति विद्यार्थी १ वर्ग मिटर क्षेत्रफल तोकिएको छ ।राष्ट्रिय शिक्षा नीति २०७६ ले विद्यालयहरुमा भवन कक्षाकोठा, फर्निचर, प्रयोगशाला, शौचालय, पानी, पुस्तकालय, बुक कर्नर जस्ता भौतिक पूर्वाधार तयार गर्ने, विद्यालय भवन लगायतका सम्पूर्ण भौतिक पूर्वाधार विपद जोखिममुक्त बनाउदै सबै विद्यालयलाई सुरक्षित एवं बालमैत्री, हरित विद्यालयको रूपमा विकास गर्ने लगायतका नीतिगत व्यवस्थापन गरिएको छ । राष्ट्रिय शिक्षा नीतिले आत्मसात गरेको सबैका लागि सुरक्षित भौतिक पूर्वाधार विकास एवं विस्तारको नीति, यस गाउँपालिकाको शिक्षा सम्बन्धी नारा तथा हालसम्मको अभ्यासका आधारमा भएको सिकाइ अनुभवका आधारमा शिक्षा क्षेत्रको यो योजना प्रस्ताव गरिएको छ ।

यस खण्डमा मोलुङ गाउँपालिका भित्र रहेका विद्यालयको भौतिक पूर्वाधार विकासको वर्तमान अवस्थाको समीक्षाका आधारमा चुनौतीहरू पहिचान गरी आगामी दश वर्षका लागि विद्यालयको भौतिक पूर्वाधार विकासका उद्देश्य, रणनीति, नतिजा र प्रमुख लक्ष्य उल्लेख गरिएको छ ।

४.६.२ वर्तमान अवस्था

<u>तालिका १७</u>

मोलुङ गाउँपालिकामा रहेका विद्यालयहरूको भौतिका पूर्वधारको अवस्थाः

	भौतिक विवरण	सङ्ख्या	प्रतिशत
१	प्रयोगमा आएका पक्की भवनको सङ्ख्या	४७	५२
२	प्रयोगमा आएका कच्ची भवनको सङ्ख्या	४४	४८
३	प्रयोगमा आएका शौचालयको सङ्ख्या	५२	९८
४	विजुली विद्यालयमा पुगेको सङ्ख्या	३५	९५
५	खानेपानीको राम्रो व्यवस्था भएको विद्यालयको सङ्ख्या	३१	८४
६	विद्यालय घेराबार व्यवस्थापन भएको विद्यालयको सङ्ख्या	१५	४१

(Source:EMIS REPORT 2081)

४.६.३ चुनौती र अवसर

विद्यालय पूर्वाधार विकाससँग सम्बन्धित निम्नलिखित चुनौतीहरू रहेका देखिन्छन्:

- भौतिक पूर्वाधारको विकास र विस्तारमा स्थानीय तहको भूमिका प्रभावकारी बनाउनु ।
- पूर्वाधार विकासलाई गुणस्तरीय, पारदर्शी एवं जवाफदेही बनाउनु ।
- सुरक्षित विद्यालय पूर्वाधार विकास एवम् विस्तारका लागि मापदण्ड अनुसारको गुरूयोजना विकास गर्नु ।
- आवश्यक स्रोतको पहिचान र व्यवस्थापन गर्नु ।
- पूर्वाधारहरूलाई बालमैत्री, अपाङ्गता र लैङ्गिकमैत्री बनाउनु ।

४.६.४ लक्ष्य

सबै विद्यालयहरू बालबालिकाहरूलाई गुणस्तरीय शिक्षा उपलब्ध गराउन सक्षम हुने

४.६.५ उद्देश्य

- सुरक्षित विद्यालय पूर्वाधारको आवश्यक मापदण्ड विकास र कार्यान्वयन गर्ने ।
- पूर्वाधारहरूलाई पारदर्शी एवं जवादेहीताका आधारमा बालमैत्री, अपाङ्गता र लैङ्गिकमैत्री बनाउने
- विद्यालयको शैक्षिक, भौतिक तथा आर्थिक अवस्थालाई सुदृढ बनाउने

३.६.६ रणनीतिहरू

- पूर्वाधार विकासका लागि विद्यालयको तह र विद्यार्थी सङ्ख्याको आधारमा मापदण्ड विकास गरिनेछ ।
- विद्यालय पूर्वाधार विकासका लागि विभिन्न सङ्घ संस्था एवं सरोकारवालाहरूसँग लागत साझेदारी गरिनेछ।
- विद्यालयहरू निर्माण गर्दा कक्षाकोठा, शिक्षक, प्रधानाध्यापक तथा प्रशासनिक कक्ष, शुद्ध खानेपानी , शौचालय, भान्सा वा खाजाघर लगायत सबैको योजना समावेश गरी डिजाइन गरिनेछ ।
- प्रकोपको सिकार भएका विद्यालय भवनलाई तुरुन्त वैकल्पिक व्यवस्था गरी स्तरोन्नति गरिनेछ ।
- पूर्वाधार निर्माणसँगै सुरक्षित विद्यालय निर्माणका लागि संस्थागत क्षमता अभिवृद्धि गरिनेछ ।
- पूर्वाधार विकासका लागि विद्यालयको भौतिक सूचक तयार गरिनेछ ।
- आंशिक रूपमा क्षति भएका विद्यालयका संरचनाको मर्मत सम्भार गरिनेछ ।
- विद्यालय नक्शाङ्कन गरी विद्यालय समायोजन, पुनर्वितरण तथा स्थापना गरिनेछ ।

४.६.७ उपलब्धि, नतिजा, प्रमुख क्रियाकलाप र लक्ष्य

<u>उपलब्धि:</u>

गाउँपालिका भरिका सबै विद्यार्थीहरूलाई सुरक्षित र उपयुक्त भौतिक अवस्थासहितको विद्यालयमा अध्ययन गर्ने अवसर हुने

<u>प्रमुख नतिजा:</u>

- गाउँपालिका भित्रका विद्यालय शिक्षा अन्तर्गत विकास एवं विस्तार गर्नुपर्ने भौतिक पूर्वाधारको स्वरुप तथा भूमिका परिभाषित हुने ।

- गाउँपालिका अन्तर्गत भौतिक पूर्वाधारको आवश्यकता र मापदण्ड सहितको १० वर्षे Master Plan तयार हुने ।
- पूर्वाधार विकासका लागि स्रोत र जिम्मेवारीको बाँडफाँडसहितको कार्यान्वयन प्रारुप विकास हुने ।
- गाउँपालिकाका सबै विद्यालयहरूमा आवश्यक भौतिक पूर्वाधार विकास र विस्तार हुने ।
- एक विद्यालय सम्पूर्ण पूर्वाधारको अवधारणा अनुरुप कम्तिमा ६ विद्यालयमा पूर्वाधार विकास हुने ।
- पूर्वाधार विकासका लागि आवश्यक विधि, मापदण्ड तथा स्तरीकरणका सूचक तयार हुने ।
- सबै विद्यालयको क्षेत्र भित्र घेराबार, प्रवेश गेट निर्माण भएको हुने ।
- विद्यालयका भौतिक पूर्वाधार बालमैत्री, अपाङ्गमैत्री तथा लैङ्गिकमैत्री हुने ।

तालिका १८											
विद्यालय भौतिक पूर्वाधार विकासका प्रमुख क्रियाकलापहरू तथा परिमाणात्मक लक्ष्य											
क्र.स.	प्रमुख क्रियाकलाप	लक्ष्य इकाइ	मौज्जुदा अवस्था	भौतिक लक्ष्य(५ वर्ष)						भौतिक लक्ष्य (१० वर्ष)	जिम्मेवारी
				२०८१/८२	२०८२/८३	२०८३/८४	२०८४/८५	२०८५/८६	जम्मा		
१	पूर्वाधार विकासका लागि मापदण्ड एवं सूचकको तयारी	पटक	०	१	१	१	१	१	५	१०	सङ्घ, स्थानीय तह र विद्यालय
२	पूर्वाधार विकास एवं विस्तारका लागि पाँच वर्षे गुरुयोजना तयारी र परिमार्जन	पटक	०	१	१	१	१	१	५	१०	विद्यालय, स्थानीय तह
३	विद्यालयको मर्मत सम्भार र संरक्षण	पटक	निरन्तर	निरन्तर	निरन्तर	निरन्तर	निरन्तर	निरन्तर			विद्यालय, स्थानीय तह
४	पूर्वाधार विकासको लागि स्रोत व्यवस्था र जिम्मेवारी	पटक	निरन्तर	निरन्तर	निरन्तर	निरन्तर	निरन्तर	निरन्तर			सङ्घ, प्रदेश स्थानीय तह, विव्यस
५	अपाङगता मैत्री, लैङगिकमैत्री संरचनाको विकास	विद्यालय	०	१	५	५	३	३	२७	३७	सङ्घ, प्रदेश विद्यालय
६	विद्यालय भवन मर्मत	आवश्यक	०	१	१	१	१	१	५	१०	सङ्घ, प्रदेश विद्यालय

४.७ विद्यालयमा सूचना तथा सञ्चार प्रविधि

४.७.१ परिचय

सबै नागरिकहरूमा देश विकासका लागि आवश्यक ज्ञान तथा सिप विकास गराउनु र नेपाललाई विश्वव्यापी समुदायमा आवद्ध गराउनु शिक्षाको दीर्घकालिन उद्धेश्य रहेको छ । विश्व प्रतिस्पर्धी, श्रमवजारको माग अनुरुपको जनशक्ति उत्पादनको लागि विद्यालय शिक्षामा सूचना तथा सञ्चार प्रविधिमा जोड दिनु अपरिहार्य छ । विद्यालय शिक्षाको गुणस्तर सुधार गरी सहरी तथा ग्रामीण, सुगम तथा दुर्गम र निजी तथा सामुदायिक विद्यालयहरूबीच देखिएको शैक्षिक गुणस्तरको दुरी घटाउन एवम् विश्व ज्ञानभण्डारमा विद्यार्थीको पहुँच विस्तार गरी उनीहरूको सिकाइको दायरा फराकिलो पार्न , विशेष गरी शिक्षण सिकाइ क्रियाकलापमा सुधार गर्न, सिकाइ सामग्रीको प्रयोगमा पहुँच बढाउन र शैक्षिक प्रशासन र व्यवस्थापनलाई सुदृढ तुल्याउन वर्तमान समयमा सूचना तथा सञ्चार प्रविधि अपरिहार्य रहेको छ ।

कोभिड- १९ को महामारीले शिक्षामा सूचना तथा सञ्चार प्रविधिको प्रभावकारी प्रयोगको आवश्यकतालाई थप पुष्टि गरेको छ । विभिन्न प्रकारका विपद र महामारीमा पनि शिक्षण सिकाइलाई निरन्तरता दिने कार्यमा सूचना तथा सञ्चार प्रविधिले महत्त्वपूर्ण सहयोग गर्न सक्दछ।यस सन्दर्भमा भइरहेको क्षमताको आधारमा अनलाइन तथा अफलाइन लगायतका भर्चुअल माध्यम प्रयोग गरी सिकाइलाई निरन्तरता दिन खोजिए पनि पर्याप्त सक्षमता र संरचनाको अभावले सबैलाई समेट्न सकिएको छैन।यस्तो अवस्थामा सबैका लागि पहुँच पुग्ने गरी शिक्षामा सूचना र सञ्चार प्रविधिको विकास गर्नु चुनौतीपूर्ण कार्य रहेको छ ।

४.७.२ वर्तमान अवस्था

नेपाल सरकारले स्वीकृत गरेको राष्ट्रिय शिक्षा नीति र विज्ञान तथा प्रविधि प्रवर्द्धन नीतिमा पनि शिक्षामा सूचना तथा सञ्चार प्रविधिको प्रयोगसम्बन्धी नीति उल्लेख गरिएको छ।उक्त शिक्षा नीतिमा सबै विद्यालय र शिक्षण संस्थामा सूचना तथा सञ्चार प्रविधिसम्बन्धी संरचना तयार गर्ने, कनेक्टिभिटी पुर्याउने, तालिम शिक्षण सिकाइ तथा व्यवस्थापनमा सूचना तथा सञ्चार प्रविधिको प्रयोग गर्नका लागि आवश्यक सामग्रीको व्यवस्थापन र जनशक्ति संरचना तयार पार्ने जस्ता विषय उल्लेख गरेको छ ।

आधारभूत शिक्षा पाठ्यक्रम (६-८),२०७७ ले विज्ञान तथा प्रविधि विषयमा ३० कार्यघण्टाको समय सूचना प्रविधिको समुचित प्रयोग गर्न सक्ने सक्षमताहरुका लागि निर्धारण गरेको छ । कक्षा ४, ५, ९ र १० मा पनि विज्ञान विषय अन्तर्गत सूचना तथा प्रविधिलाई समावेश गरिएको छ । माध्यमिक तहमा ऐच्छिक विषयका रूपमा कम्प्युटर अध्ययन गर्न सकिन्छ ।

मोलुङ गाउँपालिकामा १२ ओटा विद्यालयहरू कम्तीमा एउटा कक्षामा प्रोजेक्टर र स्मार्ट वोर्डको माध्यमले शिक्षण सिकाइ गर्न थालिएको छ।३७ ओटा विद्यालयहरूमा इन्टरनेट जडान भैसकेको छ। सबै आधारधूत र माध्यमिक विद्यालयहरूमा इन्टरनेट सुविधाका लागि अनुदानको व्यवस्था गरिएको छ।

४.७.३ चुनौती र अवसर

विद्यालय पूर्वाधार विकाससँग सम्बन्धित निम्नलिखित चुनौतीहरू रहेका देखिन्छन्:

- भौतिक पूर्वाधारको विकास र विस्तारमा स्थानीय तहको भूमिका ।
- पूर्वाधार विकासलाई गुणस्तरीय, पारदर्शी एवं जवादेही बनाउनु ।
- सुरक्षित विद्यालय पूर्वाधार विकास एवम् विस्तारका लागि मापदण्ड अनुसारको गुरुयोजना विकास गर्नु ।
- आवश्यक स्रोतको पहिचान र व्यवस्थापन गर्नु ।

- पूर्वाधारहरूलाई बालमैत्री, अपाङ्गता र लैङ्गिक मैत्री बनाउनु ।

४.७.४ लक्ष्य

सूचना तथा सञ्चार प्रविधिको प्रयोगले विद्यार्थीको सिकाइ तथा शिक्षा व्यवस्थापनमा सुधार आई गुणस्तरीय शिक्षाको प्रबर्द्धन हुने ।

४.७.५ उद्देश्य

- सिकाइलाई प्रभावकारी, गुणस्तरीय र सान्दर्भिक बनाउन सूचना तथा सञ्चार प्रविधिको प्रयोगमा विस्तार गर्ने
- सबैमा सूचना तथा सञ्चार प्रविधिमा आधारित शिक्षामा पहुँच पुऱ्याउने
- शिक्षाको समग्र व्यवस्थापनलाई सूचना तथा सञ्चार प्रविधिको प्रयोग गरी प्रभावकारी, पारदर्शी र समतामूलक बनाउने

४.७.६ रणनीतिहरू

- सबै विद्यालयमा सूचना तथा सञ्चार प्रविधिका आधारभूत संरचना तथा उपकरणको प्रबन्ध गरिने
- सबै शिक्षकहरूको क्षमता विकास गरिने
- विभिन्न कक्षा र विषयका लागि तयार गरिएका अन्तरक्रियात्मक डिजिटल सामग्रीको प्रयोग बढाइने
- शिक्षक सहायता र पृष्ठपोषण प्रणालीमा सूचना तथा सञ्चार प्रविधिको प्रयोग गरिने
- शैक्षिक स्रोत सामाग्रीहरूमा इन्टरनेटको सुविधामार्फत् विद्यालय र विद्यार्थीहरूको पहुँच विस्तार गरिने
- शिक्षाका विभिन्न सेवा प्रवाह तथा व्यवस्थापनमा सूचना तथा सञ्चार प्रविधिको प्रयोग विस्तार गरिने
- सामुदायिक अध्ययन केन्द्रहरूमा Digital Learning Center स्थापना गरिने

४.७.७ उपलब्धि, नतिजा, प्रमुख क्रियाकलाप र लक्ष्य

उपलब्धिः

- विद्यालयमा सूचना तथा सञ्चार प्रविधिको विस्तार भई सिकाइलाई प्रभावकारी, गुणस्तरीय र सान्दर्भिक बनाउन सहयोग पुग्नुका साथै विद्यालय शिक्षाको व्यवस्थापनमा सुधार आई शैक्षिक सुशासनको लागि आधार तयार हुने

प्रमुख नतिजाः

- सबै विद्यालयमा सूचना तथा सञ्चार प्रविधिको पूर्वाधार विकास भई सबैको पहुँच पुग्ने
- विभिन्न कक्षा र विषयका अन्तरक्रियात्मक डिजिटल सामाग्रीमा विद्यार्थीको सहज पहुँच हुने
- सबै विद्यालयहरूले सिकाइ तथा व्यवस्थापकीय कार्यमा सूचना तथा सञ्चार प्रविधिको प्रयोग गरेको हुने
- सामुदायिक सिकाइ केन्द्रमा सूचना प्रविधिको प्रयोगमा विस्तार हुने
- सूचना प्रविधिमा आधारित एकीकृत शैक्षिक सूचना तथा व्यवस्थापन प्रणाली सुदृढ हुने
- सूचना प्रविधिको प्रयोगले व्यवस्थापन, अनुगमन, मूल्याङ्कन तथा प्रतिवेदन प्रणालीमा सुधार आउने

तालिका १९

शिक्षामा सूचना प्रविधिका प्रमुख क्रियाकलापहरू तथा लक्ष्य

क्र.स.	प्रमुख क्रियाकलाप	लक्ष्य इकाइ	मौजुदा अवस्था	भौतिक लक्ष्य(५ वर्ष)						भौतिक लक्ष्य (१० वर्ष)	जिम्मेवारी
				२०८१/८२	२०८२/८३	२०८३/८४	२०८४/८५	२०८५/८६	जम्मा		
१	विद्यालयमा ICT संरचना विस्तार	ओटा	२५	२५	१	१	१	१	२९	३७	सङ्घ प्रदेश र स्थानीय तह
२	प्रत्येक विद्यालयमा Internet Connectivity को व्यवस्था	ओटा	३७	३७	०	०	०	०	३७	३७	सङ्घ र स्थानीय तह
३	शिक्षकहरूको क्षमता विकास	जना	७४	७९	३७	३७	३७	३७	२२७	सवै शिक्षकहरुलाई	सङ्घ र स्थानीय तह
४	विद्यालयमा अन्तरक्रियात्मक डिजिटल सामग्रीको उपलब्धता	विद्यालय	१५	१३	२	२	२	२	२१	३७	सङ्घ र स्थानीय तह
५	IEMIS व्यवस्थापन	विद्यालय	४०	४०	४०	४०	४०	४०	४०	४०	सङ्घ र स्थानीय तह
६	सामुदायिक सिकाइ केन्द्रहरूको क्षमता विकास	पटक	१	१	१	१	१	१	५	१०	सङ्घ र स्थानीय तह
७	विद्यालयमा इ हाजिरी व्यवस्थापन	ओटा	०	८	२	४	५	५	२४	३७	सङ्घ र स्थानीय तह
८	प्रविधिमैत्री सिकाइका लागि टेलिभिजन, कम्प्युटर, इन्टरनेट लगायतको व्यवस्थापन (लागत सहभागिताका आधारमा)	विद्यालय	६	आवश्यकता अनुसार	आवश्यकता अनुसार	आवश्यकता अनुसार	आवश्यकता अनुसार	आवश्यकता अनुसार	आवश्यकता अनुसार	आवश्यकता अनुसार	सङ्घ र स्थानीय तह
९	प्रविधि मैत्री सिकाइका लागि टेलिभिजन, कम्प्युटर, इन्टरनेट लगायत प्रयोगका लागि तालिमको व्यवस्था	जना	0	१५	३	३	३	३	२७	३७	सङ्घ र स्थानीय तह

(Source:EMIS REPORT 2080)

परिच्छेद ५

सुशासन तथा व्यवस्थापन

शिक्षा जस्तो महत्त्वपूर्ण सार्वजनिक सेवालाई सबल, चुस्त, सेवाउन्मुख तथा परिणाममुखी बनाउनका लागि सुशासन र व्यवस्थापनको भूमिका निकै महत्त्वपूर्ण रहन्छ । सामान्यतया सुशासन तथा व्यवस्थापनले उत्तरदायित्व, पारदर्शिता, जिम्मेवारी बोध वा जवाफदेहीपन, विधिको शासन, समता तथा समावेशिता र व्यापक सहभागिता सुनिश्चित गरी योजनाका उद्देश्यहरू प्राप्तिमा सहयोग पुऱ्याउन तयार गरिएका संरचना तथा प्रक्रियाहरू जनाउँदछ । सुशासनको प्रत्याभूतिका लागि सहभागिता तथा सहमतिमा निर्णय तथा कार्यान्वयन गर्न, निश्चित दृष्टिकोण वा उद्देश्यमा आधारित भई कार्य गर्न, कार्यसम्पादनमा प्राथमिकता दिई उत्तरदायित्व वहन गर्न, कार्यसम्पादनमा प्रभावकारिता तथा कार्यकुशलता कायम गर्न, विद्यार्थीको सिकाइप्रति जवाफदेही बन्न र पारदर्शिता तथा विधिको सर्वोच्चता कायम गर्न सहयोग पुग्ने गरी संरचना तथा कार्य प्रक्रियाहरू व्यवस्थित गरिनु पर्दछ । शिक्षामा तीनै तहका सरकार, विद्यालय तथा समुदाय, गैरसरकारी निकाय तथा विकास साझेदारहरूको भूमिका रहने भएकाले आआफ्नो भूमिका अनुसार सुशासन कायम गर्न यी सबैको योगदान आवश्यक हुन्छ । नेपालको संविधानमा सङ्घ, प्रदेश र स्थानीय तह गरी तीन तहका सरकारका एकल र साझा अधिकारका सूचीसहित शिक्षाको शासकीय प्रबन्ध तथा व्यवस्थापन हुने प्रावधान छ । विद्यालय शिक्षाको यस योजनाको कार्यान्वयनका लागि आवश्यक संस्थागत संरचनासहित क्षमता विकास, योजना कार्यान्वयनको जिम्मेवारीसहितको व्यवस्थापकीय प्रबन्ध र उपयुक्त अनुगमन तथा मूल्याङ्कन प्रणाली स्थापित गर्नु आवश्यक हुन्छ ।

५.१ शिक्षाको व्यवस्थापन तथा संस्थागत क्षमता विकास

५.१.१ परिचय

बदलिदो परिवेश अनुसार शासकीय संरचना, प्रक्रिया र क्षमता सुधार गरिएमा शैक्षिक गतिविधि प्रभावकारी भई सुशासन कायम हुने भएकाले संघीय संरचना अनुसार तीन तहको सरकारका अधिकार तथा दायित्व बाँडफाड गरिएको छ । शिक्षामा भएको संङ्ख्यात्मक विकास र विज्ञान प्रविधिको तीव्र विकासले र सामाजिक विकास र मानवीय चेतनामा आएको परिवर्तन लगायतका पक्षहरू समेतलाई विचार गरेर संस्थागत संरचना र क्षमता विकास गरी सुशासन प्रवर्द्धन गर्नु नै संस्थागत संरचना र क्षमता विकास हो ।नेपालको शिक्षा क्षेत्रको वर्तमान संस्थागत संरचना संघीय स्वरूपमा तीन वटै तहमा प्रवाह गर्ने, शैक्षिक सेवालाई निरन्तर गर्ने, तत्कालीन समस्या समाधानका लागि कर्मचारीको व्यवस्थापन र संगठनात्मक स्वरूपमा केहि परिवर्तन गरी व्यवस्थापन गरिएको छ ।

यसमा योजनाका प्रारम्भिक बालविकास, आधारभूत र माध्यमिक शिक्षामा सवैको पहुँच र सहभागिता सुनिश्चत गरी गुणस्तरमा सुधार, अनौपचारिक तथा आजीवन सिकाईका अवसरहरूको विस्तार र समता तथा समावेशिताको प्रवर्धन सहित जवाफदेही शैक्षिक सुशासन कायम गर्ने उद्देश्यले आवश्यक संस्थागत संरचना र प्रक्रिया स्थापित गर्न खोजिएको छ ।

५.१.२ वर्तमान अवस्था

यस गाउँपालिकाको शिक्षाको वर्तमान संस्थागत संरचनालाई हेर्दा गाउँपालिकामा शिक्षा, युवा तथा खेलकुद शाखाको व्यवस्था गरिएको छ। जसमा १ जना शिक्षा अधिकृत र १ जना प्राविधिक सहायक रहेका छन्

।उनीहरू मार्फत दैनिक शैक्षिक प्रशासन सञ्चालन, अनुगमन तथा नियमनका कार्यक्रमहरू निरन्तर रूपमा अगाडि बढी रहेका छन ।सरकारका विभिन्न तहहरू बिच सहजीकरण र समन्वयका पक्षमा सुधार गर्नुपर्ने आवश्यकता यस पालिकामा देखिएको छ । समग्रमा राज्यका तीनै तहका सरकारको लक्ष्य र उद्धेश्य एउटै भएता पनि संस्थागत संरचना र क्षमता विकास कार्यमा आ-आफ्नै कार्यशैली प्रस्तुत भएको कारणले यस गाउँपालिकामा चाहे अनुरुप काम भने हुन नसकिरहेको अवस्था छ । भिन्न भिन्न विशेषता र क्षमतालाई सम्बोधन गर्ने किसिमको संस्थागत व्यवस्था, क्षमता विकास र सो अनुसार कार्यान्वयन गर्ने परिपाटीका लागि थप कार्य गर्नुपर्ने देखिन्छ ।

५.१.३ लक्ष्य

- स्थानीय तहको शिक्षाको शासकीय प्रबन्धलाई सुदृढ बनाई नतिजामुखी शिक्षा व्यवस्थापनको प्रवर्द्धन गर्ने

५.१.४ उद्देश्य

- स्थानीय तहको अधिकार क्षेत्र अनुसार संस्थागत संरचना बनाउने
- तीनै तहका सरकारबीचको अन्तरसम्बन्धलाई सुदृढ बनाउने
- गुणस्तरको कमजोर नतिजालाई सम्बोधन गर्न जनशक्तिको व्यवस्था गर्ने
- जनशक्तिलाई नतिजाप्रति उत्तरदायी र जवाफदेही बनाउने
- कर्मचारी र संस्थाको क्षमता अभिवृद्धि गर्ने

५.१.५ रणनीतिहरू

- स्थानीय तहमा शिक्षाको व्यवस्थापनलाई प्रभावकारी बनाउन आवश्यक नीति तर्जुमा गरिनेछ
- संस्थागत संरचना अनुसार जनशक्तिको व्यवस्था गरिनेछ
- कार्यरत जनशक्तिको क्षमता विकास गरिनेछ
- स्थानीय तहमा शिक्षक पेसागत सहयोग प्रणाली स्थापना गरिनेछ
- प्रधानाध्यापकलाई थप जिम्मेवार बनाई नेतृत्व विकास गरिनेछ

५.१.६ उपलब्धि, नतिजा, प्रमुख क्रियाकलाप र लक्ष्य

उपलब्धिः

शिक्षाका सबै निकाय तथा विद्यालयमा सुशासन प्रबर्द्धन भई बालबालिकाको सिकाइ प्रति उत्तरदायी प्रणालीको विकास हुने

प्रमुख नतिजाः

- शिक्षाको शासकीय तथा व्यवस्थापकीय कार्यका लागि आवश्यक संरचना तथा जनशक्ति तयार हुने
- शिक्षाको शासकीय तथा व्यवस्थापनमा सहभागी हुने सबै निकायको दायित्व र अधिकार स्पष्ट हुने
- शिक्षाको शासकीय तथा व्यवस्थापनमा सहभागी हुने सबै निकाय तथा जनशक्तिको क्षमता विकास पद्धति स्थापना भई क्षमता सुधार हुने
- सेवा प्रवाह सहभागितामूलक, कार्यसम्पादनप्रति उत्तरदायी, विद्यार्थीको सिकाइप्रति जवाफदेही, समतामूलक र समावेशी भई कार्यसम्पादन उद्देश्यमूलक, प्रभावकारी तथा कुशल हुने

तालिका २० (*Source:EMIS REPORT 2080*)

संस्थागत व्यवस्थापन र क्षमता विकासका प्रमुख क्रियाकलापहरू तथा परिमाणात्मक लक्ष्य

क्र.स.	प्रमुख क्रियाकलाप	लक्ष्य इकाइ	मौज्जुदा अवस्था	भौतिक लक्ष्य (५ वर्ष)						भौतिक लक्ष्य	जिम्मेवारी
				२०८१/८२	२०८२/८३	२०८३/८४	२०८४/८५	२०८५/८६	जम्मा	(१० वर्ष)	
१	आवश्यक कानुनी प्रबन्ध तथा मापदण्ड विकास	सङ्ख्या	०	१					१	१	स्थानीय तह
२	संस्थागत संरचना निर्माण तथा क्षमता विकास	विद्यालय	३७	सबै	सबै	सबै	सबै	सबै			स्थानीय तह
३	प्रतिवेदन तथा तथ्याङ्क प्रणालीको सुदृढीकरण	विद्यालय	४०	सबै	सबै	सबै	सबै	सबै			स्थानीय तह, विद्यालय
४	कार्यसम्पादन करार गरी सबैलाई नतिजाप्रति जिम्मेवार बनाउने	पटक	१	१	१	१	१	१	५	१०	स्थानीय तह, विद्यालय
५	स्थानीय तहमा शिक्षक पेसागत सहयोग प्रणाली स्थापना तथा सञ्चालन	पटक	०	१					१	१	स्थानीय तह, विद्यालय
६	अनौपचारिक शिक्षा र जीवनपर्यन्त सिकाइसम्बन्धी संयन्त्र विकास गर्ने	पटक	०	१	१				१	१	स्थानीय तह, विद्यालय
७	विद्यालय स्वास्थ्य तथा पोषण, सरसफाइ तथा स्वच्छता, विपद् तथा महामारी सम्बन्धी सेवा तथा समन्वयका लागि संयन्त्र विकास गर्ने	पटक	0		१				१	१	स्थानीय तह, विद्यालय

५.२ स्थानीय शिक्षा योजना कार्यान्वयनको प्रबन्ध

५.२.१ परिचय

शिक्षा क्षेत्रको विकासका लागि हाल सङ्घमा शिक्षा, विज्ञान तथा प्रविधि मन्त्रालय रहेको छ भने मन्त्रालय अन्तरगत केन्द्रिय तहमा विभागीय रूपमा शिक्षा तथा मानव स्रोत विकास केन्द्र, पाठ्यक्रम विकास केन्द्र र शैक्षिक गुणस्तर परीक्षण केन्द्र रहेका छन् । ७७ वटै जिल्लामा शिक्षा विकास तथा समन्वय इकाइ रहेका छन् ।त्यसै गरी स्वायत्त निकायका रूपमा राष्ट्रिय परीक्षा बोर्ड र शिक्षक सेवा आयोग क्रियाशील छन्।

यसै गरी प्रदेश तहमा सामाजिक विकास मार्फत् शिक्षा विकास निर्देशनालय, प्रत्येक प्रदेशमा शिक्षा तालिम केन्द्र रहेका छन् भने प्रत्येक स्थानीय तहमा शिक्षा, युवा तथा खेलकुद शाखाको व्यवस्था गरिएको छ।पालिकास्तरमा स्थानीय सरकार सञ्चालन ऐन- २०७४ कार्यान्वयनमा आएपछि त्यस ऐनमा तोकिए बमोजिमका २३ ओटा कार्यहरू कार्यान्वयनमा रहेका छन् ।

५.२.२ वर्तमान अवस्था

यस गाउँपालिकाको शिक्षाको वर्तमान संस्थागत संरचनालाई हेर्दा गाउँपालिकामा शिक्षा, युवा तथा खेलकुद शाखाको व्यवस्था गरिएको छ । जसमा १ जना अधिकृत सातौं/आठौं र १ जना प्राविधिक सहायक रहेका छन्। उनीहरू मार्फत् दैनिक शैक्षिक प्रशासन सञ्चालन, अनुगमन तथा नियमनका कार्यक्रमहरू निरन्तर रूपमा अगाडि बढि रहेका छन् । सरकारका विभिन्न तहहरूबिच सहजीकरण र समन्वयका पक्षमा सुधार गर्नुपर्ने आवश्यकता छ । समग्रमा राज्यका ,तीनै तहका सरकारको एउटै लक्ष्य र उद्देश्य भएता पनि संस्थागत संरचना र क्षमता विकास कार्यमा आ-आफ्नै कार्यशैली प्रस्तुत गरिएका कारणले यस गाउँपालिकामा चाहे अनुरुप काम भने हुन नसकिरहेको अवस्था छ।भिन्न-भिन्न विशेषता र क्षमतालाई सम्बोधन गर्ने किसिमको संस्थागत व्यवस्था, क्षमता विकास र सो अनुसार कार्यान्वयन गर्ने परिपाटीका लागि थप कार्य गर्नुपर्ने देखिन्छ ।

५.२.३ लक्ष्य

- स्थानीय तहको शिक्षा योजना कार्यान्वयनको प्रवर्द्धन गर्ने

५.२.४ उद्देश्य

- स्थानीय तहको शिक्षा योजनाको प्रभावकारी कार्यान्वयनको सुनिश्चतता गर्नु

५.२.५ रणनीतिहरू

- सङ्घीय तथा प्रदेश तहबाट वित्तीय हस्तान्तरणमार्फत् प्राप्त सशर्त अनुदान तथा अन्य अनुदान र आफ्नै स्रोतको बजेटसमेत संलग्न गरी वार्षिक शिक्षा बजेट तथा कार्यक्रम तयार गर्ने
- कार्यक्रम कार्यान्वयनका लागि आवश्यकताअनुसार कानुन, कार्यविधि तथा निर्देशिका विकास गर्ने
- कार्यक्रम कार्यान्वयनको नियमित अनुगमन तथा सहजीकरण गरी विद्यालयमा कार्यक्रम प्रभावकारी रूपमा कार्यान्वयन हुने सुनिश्चितताका साथै समस्या समाधानका लागि आवश्यक नीति निर्देशन तथा समन्वय गर्ने
- एकीकृत शैक्षिक सूचना व्यवस्थापनमार्फत् नियमित रूपमा कार्यक्रम कार्यान्वयन तथा त्यसका नतिजाको विवरण तयार गर्ने, त्यसको समीक्षा गरी थप सुधारमा प्रयोग गर्ने

- विद्यालयमा विद्यालय व्यवस्थापन समिति र शिक्षक अभिभावक सङ्घ गठन गर्ने र विद्यालयलाई विद्यालय सुधार योजना विकास र कार्यान्वयनमा सहजीकरण गर्ने
- विद्यालय सुधार योजना निर्माण तथा अद्यावधिक गर्न लगाउने
- विद्यालय व्यवस्थापनलाई सशक्तीकृत र सुदृढ गरी निर्धारित कार्यक्रम कार्यान्वयनका लागि प्रधानाध्यापकलाई जिम्मेवारी प्रदान गरी उत्तरदायी बनाउने
- वित्तीय व्यवस्थापन, खरिद प्रक्रिया, शिक्षक व्यवस्थापन तथा शिक्षकको कक्षा कोठामा समय तथा कार्यको सुनिश्चिततासम्बन्धी आवश्यक मापदण्ड तयार गरी लागू गर्ने
- अभिभावक तथा सरोकारवालासँग अन्तरक्रिया तथा सहकार्य गर्न अभिभावक भेला तथा बैठक आयोजना गर्ने र सामाजिक परीक्षणलाई प्रभावकारी बनाउने
- सामुदायिक सिकाइ केन्द्रमार्फत् सबै उमेर समूहका सिकारुहरूका लागि साक्षरता, साक्षरोत्तर, निरन्तर शिक्षा, वैकल्पिक शिक्षा तथा आय आर्जन र सिप विकासका कार्यक्रम सञ्चालन गर्दै आजीवन सिकाइ केन्द्रका रूपमा समेत कार्य गर्ने

५.२.६ उपलब्धि, नतिजा, प्रमुख क्रियाकलाप र लक्ष्य

उपलब्धिः

स्थानीय तहको शिक्षा योजनाको प्रभावकारी कार्यान्वयनको सुनिश्चचतता भएको हुने

प्रमुख नतिजाः

- शिक्षाको शासकीय तथा व्यवस्थापनमा सहभागी हुने सबै निकाय तथा जनशक्तिको क्षमता विकास पद्धति स्थापना भई क्षमता सुधार हुनेछ
- सेवा प्रवाह सहभागितामूलक, कार्यसम्पादनप्रति उत्तरदायी, विद्यार्थीको सिकाइप्रति जवाफदेही, समतामूलक र समावेशी भई कार्यसम्पादन उद्देश्यमूलक, प्रभावकारी तथा कुशल हुनेछ

तालिका २१

योजना कार्यान्वयनका प्रमुख क्रियाकलापहरू तथा परिमाणात्मक लक्ष्य

क्र.स.	प्रमुख क्रियाकलाप	लक्ष्य इकाइ	मौज्जुदा अवस्था	भौतिक लक्ष्य (५ वर्ष)						भौतिक लक्ष्य	जिम्मेवारी
				२०८१/८२	२०८२/८३	२०८३/८४	२०८४/८५	२०८५/८६	जम्मा	(१० वर्ष)	
१	वार्षिक बजेट तथा कार्यक्रम निर्माण	पटक	१	१	१	१	१	१	५	१०	सङ्घ, प्रदेश तथा स्थानीय तह
२	विद्यालय सुधार योजना निर्माण एवम् अद्यावधिक	विद्यालय	३७	सबै	सबै	सबै	सबै	सबै			सङ्घ, प्रदेश तथा स्थानीय तह
३	प्रतिवेदन तथा तथ्याङ्क प्रणालीको सुदृढीकरण	विद्यालय	३७	सबै	सबै	सबै	सबै	सबै			सङ्घ, प्रदेश तथा स्थानीय तह
४	आवश्यक कानुन निर्देशिका तथा कार्यविधिको विकास	सङ्ख्या	१	०	१				१	१	सङ्घ, प्रदेश तथा स्थानीय तह
५	कानुन निर्देशिका मापदण्डको प्रबोधीकरण	पटक	१	१		१	१	१	३	८	सङ्घ, प्रदेश तथा स्थानीय तह
६	अनौपचारिक शिक्षा र जीवनपर्यन्त सिकाइसम्बन्धि कार्यक्रम सञ्चालन	पटक	१	२	१	१	१	१	४		सङ्घ, प्रदेश तथा स्थानीय तह
७	सामाजिक परीक्षणको प्रतिवेदनका आधारमा विद्यालयहरूलाई थप सहजीकरण	सङ्ख्या	०		१	१	१	१	४	९	सङ्घ, प्रदेश तथा स्थानीय तह

परिच्छेद ६

लगानी र स्रोत व्यवस्थापन

६.१. परिचय

सबै नागरिकहरूलाई आधारभूत तह निःशुल्क र अनिवार्य तथा माध्यमिक तह निःशुल्क उपलव्ध गराउने संवैधानिक प्रावधान रहेको छ । आधारभूत तथा माध्यमिक तहसम्मको शिक्षा व्यवस्थापनको अधिकार स्थानीय सरकारको कार्यक्षेत्रमा राखिएको छ । आधारभूत तथा माध्यमिक शिक्षा, प्रारम्भिक बालविकास शिक्षा, खुला शिक्षा, दुर शिक्षा, विशेष शिक्षा, सामुदायिक सिकाइ केन्द्रहरूका अतिरिक्त औपचारिक संरचना बाहिरका प्राइभेट टियुसन कोचिङ सेन्टरहरूको नीति, योजना र समग्र व्यवस्थापनको जिम्मेवारी स्थानीय सरकारको रहने गरी स्थानीय सरकार सञ्चालन ऐन ,२०७४ ले २३ ओटा अधिकारहरूको विस्तृतीकरण गरेको पाइन्छ।कार्यक्षेत्र भित्रका शैक्षिक संस्थाहरूलाई अनुदान उपलव्ध गराउने, लेखापरीक्षण र वित्तिय सुशासन कायम गर्ने दायित्व गाउँपालिकाको कार्यक्षेत्रमा रहेकोले सीमित स्रोत साधनलाई मितव्ययी, नियमित, प्रभावकारी र पारदर्शी ढङ्गले व्यवस्थापन गर्नु पर्नेछ ।

शिक्षा विकासलाई पूर्वाधारहरूको पनि पूर्वाधारका रूपमा लिइन्छ । शिक्षाको समयसापेक्ष जुन गतिमा विकास हुनुपर्ने हो त्यसो हुन सकेको छैन । विभिन्न प्रतिवेदनहरूले कुल बजेटको २० प्रतिशत बजेट शिक्षामा विनियोजन गरिनुपर्ने भनेतापनि सो अनुपातमा पुग्न सकेको छैन । यथार्थताको नजिक रहेर योजना बनाएर सो बमोजिम बजेट विनियोजन गर्ने नभई हचुवाको भरमा बजेट विनियोजन भइरहेको देखिन्छ।संविधानमा शिक्षालाई लगानीमैत्री बनाउने र लगानी बढाउदै लैजाने नीति उल्लेख गरिएको छ तर व्यवहारिक रूपमा हेर्दा विद्यालयमा समुदायको लगानी गर्नुपर्छ भन्ने सोचमा गिरावट आएको पाइन्छ।

कमजोर भौतिक पूर्वाधारलाई सुविधा सम्पन्न बनाउनु, विद्यालयहरूको आर्थिक पक्षलाई सबलीकरण गर्नु, विद्यालय शिक्षामा परिचालन हुने बजेटलाई पारदर्शी बनाउनु चुनौतिका रूपमा रहेका छन्।सङ्घ, प्रदेश र स्थानीय तहको साझा अधिकारको सूचीमा शिक्षालाई राखिनु, सङ्घ, प्रदेश र स्थानीय तहको एकल अधिकारका रूपमा समेत स्पष्ट गरिनुले शिक्षामा लगानीको अवसर राम्रो रहेको छ।

६.२ वर्तमान अवस्था

विश्वव्यापी रूपमा दिगो विकासका लक्ष्यहरू हासिल गर्न कुल बजेटको कम्तिमा २० प्रतिशत रकम शिक्षा क्षेत्रमा विनियोजन गर्ने विश्वव्यापी प्रतिवद्धता रहेता पनि शिक्षा क्षेत्रको बजेट क्रमश घट्दै गइरहेको पाइन्छ । सशर्त अनुदानको रूपमा प्राप्त हुने केन्द्रिय अनुदानको ७५ प्रतिशत भन्दा वढि रकम शिक्षक तलब भत्ता, छात्रवृत्ति, भौतिक पूर्वाधार, दिवाखाजा र पाठ्यपुस्तक जस्ता शिर्षकहरूमा खर्च हुने गरेको छ । गुणस्तर अभिवृद्धि र क्षमता विकासका लागि स्थानीय सरकारका कार्यक्रमहरू केन्द्रित रहेका छ । विद्यार्थी सङ्ख्याका आधारमा एकाई लागत विश्लेषण गर्दा अभिभावकको प्रत्यक्ष लागानीका अतिरिक्त पालिका क्षेत्रमा अध्ययनरत विद्यार्थीको प्रतिविद्यार्थी लागत २५ हजार भन्दा धेरै रहेको छ ।

दश वर्षे मोलुङ शिक्षा योजना कार्यान्वयनको वित्तीय व्यवस्थापनका मुख्य स्रोत सङ्घीय, प्रदेश र स्थानीय सरकार रहनेछन्। अभिभावक र समुदायको भूमिका परिपूरकको रूपमा रहनेछ। शिक्षा क्षेत्रमा कार्य गर्ने सङ्घसंस्थाहरूलाई विज्ञताका आधारमा क्षेत्रगत रूपमा साझेदारी गर्न सकिनेछ। समग्र वित्तीय व्यवस्थापन अन्तर्गत

योजना कार्यान्वयनका लागि प्रर्याप्त वित्तीय स्रोत जुटाउनु, शैक्षिक गुणस्तर अभिवृद्धिका लागि विद्यालयहरूलाई आवश्यकता पर्ने क्षेत्रमा स्रोत उपलव्ध गराउने र स्रोत साधनको प्रभावकारी व्यवस्थापन मार्फत् वित्तीय सुशासन कायम गर्ने कार्यहरू प्राथमिकतामा रहेका छन। नतिजामा आधारित स्रोत विनियोजन पद्धति मार्फत् विद्यालयहरूलाई नियमित अनुदानका अतिरिक्त एकमुष्ट, मागमा आधारित, कार्यसम्पादनमूलक र प्रोत्साहनमूलक अनुदानको व्यवस्था गरिनेछ । आधार वर्षको बजेट र ५ वर्षको श्रोतको आँकलन तपसिल बमोजिम गरिएको छ ।

तालिका २२

आधार वर्षको बजेट र ५ वर्षको श्रोतको आँकलन

क्र.स.	वित्तीय श्रोतको व्यवस्थापन	२०८१।०८२ को कूल बजेट हजारमा	जम्मा हिस्साको प्रतिशत	कूल ५ वर्षको बजेट (हजारमा)	कैफियत
१	सङ्घीय सरकार	१६९९००	९१.५	९३८८०३	बार्षिक ५ प्रतिशत वृद्धि मान्दा
२	प्रदेश सरकार	४००	०.२२	२२१०	
३	स्थानीय सरकार	१५३००	८.२५	८४५४०	
४	सङ्घ संस्था तथा दातृ निकाय	५९	०.०३	३२६	
५	अभिभावक तथा समुदाय	०	०.०	०	
६	अन्य	०	०.०	०	
	जम्मा	१८५६५९	१००.००	१०२५८७९	

(स्रोतः वार्षिक बजेट,नीति तथा कार्यक्रम, आ.व. २०८१/८२,मोलुङ)

६.३ लक्ष्य

शिक्षा क्षेत्रमा पहुँच तथा गुणस्तर अभिवृद्धिका लागि लगानीको सुनिश्चितता हुने ।

६.४ उद्देश्य

- योजना अवधिका लागि शिक्षा क्षेत्रमा आवश्यक स्रोतको प्रक्षेपण गर्नु,
- पहिचान गरिएका कार्यक्रम कार्यान्वयनका लागि आवश्यक वित्तीय स्रोत पहिचान गर्नु,
- उपलब्ध स्रोतको आधारमा कार्यक्रमको प्राथमिकता निर्धारण गरी कार्यक्रमगत बजेट निर्धारण गर्नु,
- खर्चको प्रक्रिया र दायित्व स्पष्ट गर्नु ।

६.५ रणनीतिहरू

- सङ्घीय र प्रदेश सरकारको लगानीको अनुपातमा स्थानीय सरकारले आफ्नो स्रोतबाट लगानी गर्ने
- आफ्नो तह भित्रको लक्षित शैक्षिक पहुँच, सहभागिता एवम् गुणस्तर सुनिश्चित गर्न लगानीको व्यवस्था गरिने,
- स्रोतको उपयोग गर्न विद्यालयलाई जवाफदेही बनाइने,

- वार्षिक रूपमा कुल बजेटको २० प्रतिशत बजेट शिक्षा क्षेत्रका कार्यक्रमका लागि व्यवस्था गरिने,
- शिक्षामा निजी तथा गैर सरकारी क्षेत्रको लगानीलाई प्रोत्साहन तथा प्रवर्द्धन गरिने ,
- मापदण्डका आधारमा खर्च र प्रतिवेदन पद्धति अवलम्बन गरिने,
- वित्तीय व्यवस्थापन क्षमतामा सुधार ल्याई वित्तीय कार्यकुशलता, पारदर्शिता, जिम्मेवारी र उत्तरदायित्वलाई सवल बनाइने ।

६.६ उपलब्धि, नतिजा, प्रमुख क्रियाकलाप र लक्ष्य

उपलब्धिः

- शिक्षामा स्रोतको दिगो व्यवस्थापन भई शैक्षिक पहुँच, समता, गुणस्तर र क्षमता विकासमा उल्लेख्य प्रगति भएको हुने,
- वित्तीय व्यवस्थापन क्षमतामा सुधार भई वित्तीय कार्यकुशलता, पारदर्शिता, जिम्मेवारी र उत्तरदायित्व सुदृढ हुने ।

प्रमुख नतिजाः

- उपलब्ध स्रोतको अनुमान र विश्लेषण
  - अपेक्षा र नीतिका आधारमा अनुमान
  - स्रोतको उपलब्धताको अनुमान
- प्रस्तावित कार्यक्रम र बजेट अनुमान
  - प्रस्तावित बजेटमा नपुग स्रोत पूरा गर्ने उपाय

प्रमुख क्रियाकलाप र लक्ष्यः

- सङ्घीय सरकारबाट शिक्षा क्षेत्र योजना अन्तर्गतका क्रियाकलापमा प्राप्त हुने अनुमानित बजेटको खाका,
- प्रदेश सरकारबाट शिक्षा क्षेत्र योजना अन्तर्गतका क्रियाकलापमा प्राप्त हुने अनुमानित बजेटको खाका,

तालिका २३

संघीय सरकारबाट विद्यालय शिक्षा क्षेत्रअन्तर्गतका क्रियाकलापमा प्राप्त हुने अनुमानित बजेट हजारमा

क.स.	अनुदान प्राप्त हुने उपक्षेत्र / विषय	आर्थिक वर्ष					५ वर्षको जम्मा	१० वर्षको जम्मा
		२०८१/०८२	२०८२/०८३	२०८३/०८४	२०८४/०८५	२०८५/०८६		
१	प्रारम्भिक बालविकास र शिक्षा	११३७४	११९४२.७	१२५३९.८४	१३१६६.८३	१३८२५.१७	६२८४९	१४३०६१
२	आधारभूत शिक्षा	९३२१९	९७८७९.९५	१०२७७३.९	१०७९१२.६	११३३०८.३	५१५०९४	११७२४९९
३	माध्यमिक शिक्षा	३०२४२	३१७५४.१	३३३४१.८१	३५००८.९	३६७५९.३४	१६७१०६	३८०३८१
४	प्रविधिक शिक्षा र व्यवसायिक तालिम	०	०	०	०	०	०	०
५	ओनैपचारीक शिक्षा तथा आजिवन सिकाई	२९००	३०४५	३१९७.२५	३३५७.११३	३५२४.९६८	१६०२४	३६४७६
६	पाठ्यक्रम,पाठ्यपुस्तक, सिकाइ सामग्री र मुल्याङ्कन	७१३९	७४९५.९५	७८७०.७४८	८२६४.२८५	८६७७.४९९	३९४४७	८९७९४
७	शिक्षक व्यवस्थापन र विकास	७५०९	७८८४.४५	८२७८.६७३	८६९२.६०६	९१२७.२३६	४१४९२	९४४४७
८	शैक्षिक समता र समावेशीकरण	७९१३	८३०८.६५	८७२४.०८३	९१६०.२८७	९६१८.३०१	४३७२४	९९५२९
९	विद्यालय पोषण र स्वास्थ्य कार्यक्रम	५२३५	५४९६.७५	५७७१.५८८	६०६०.१६७	६३६३.१७५	२८९२७	६५८४५
१०	विद्यालय सुरक्षा विपद न्यूनिकरण तथा उत्थानशीलता	४००	४२०	४४१	४६३.०५	४८६.२०२५	२२१०	५०३१
११	विद्यालय भौतिक पूर्वाधार विकास	०	२९८७.२५	३१३६.६१३	३२९३.४४३	३४५८.११५	१२८७५	३२९३९
१२	विद्यालयमा सूचना तथा संचार प्रविधि	११४०	११९७	१२५६.८५	१३१९.६९३	१३८५.६७७	६२९९	१४३३९
	जम्मा	१६७०७१	१७८४११.८	१८७३३२.४	१९६६९९	२०६५३४	९३६०४८	२१३४३४०

(स्रोतः वार्षिक बजेट,नीति तथा कार्यक्रम, आ.व. २०८१/८२,मोलुङ)

तालिका २४

प्रदेश सरकारबाट विद्यालय शिक्षा क्षेत्रअन्तर्गतका क्रियाकलापमा प्राप्त हुने अनुमानित बजेट रु हजारमा

क.स.	अनुदान प्राप्त हुने उपक्षेत्र / विषय	आर्थिक वर्ष					५वर्षको जम्मा	१० वर्षको जम्मा
		२०८१/०८२	२०८२/०८३	२०८३/०८४	२०८४/०८५	२०८५/०८६		
१	प्रारम्भिक बालविकास र शिक्षा	४००	४२०	४४१	४६३.०५	४८६.२०२५	२२१०	५०३१
२	आधारभूत शिक्षा	०	०	०	०	०	०	०
३	माध्यमिक शिक्षा	०	०	०	०	०	०	०
४	प्राविधिक शिक्षा र व्यवसायिक तालिम	०	०	०	०	०	०	०
५	अनौपचारिक शिक्षा तथा आजिवन सिकाइ	०	०	०	०	०	०	०
६	पाठ्यक्रम,पाठ्यपुस्तक, सिकाइ सामग्री र मुल्याङ्कन	०	०	०	०	०	०	०
७	शिक्षक व्यवस्थापन र विकास	०	३००	३१५	३३०.७५	३४७.२८७५	१२९३	३३०८
८	शैक्षिक समता र समावेशीकरण	०	०	०	०	०	०	०
९	विद्यालय पोषण र स्वास्थ्य कार्यक्रम		४००	४२०	४४१	४६३.०५	१७२४	४४११
१०	विद्यालय सुरक्षा विपद न्यूनिकरण तथा उत्थानशीलता	०	१०००	१०५०	११०२.५	११५७.६२५	४३१०	११०२७
११	विद्यालय भौतिक पूर्वाधार विकास	१०००	१०५०	११०२.५	११५७.६२५	१२१५.५०६	५५२६	१२५७८
१२	विद्यालयमा सूचना तथा संचार प्रविधि	०	१००	१०५	११०.२५	११५.७६२५	४३१	११०३
जम्मा		१४००	३२७०	३४३३.५	३६०५.१७५	३७८५.४३४	१५४९४	३७४५७

(स्रोतः वार्षिक बजेट,नीति तथा कार्यक्रम, आ.व. २०८१/८२,मोलुङ)

<u>तालिका २५</u>

स्थानीय तहबाट विद्यालय शिक्षा क्षेत्रअन्तर्गतका क्रियाकलापमा प्राप्त हुने अनुमानित बजेट रु हजारमा

क्र.स.	अनुदान प्राप्त हुने उपक्षेत्र / विषय	आर्थिक वर्ष					५वर्षको जम्मा	१० वर्षको जम्मा
		२०८१/०८२	२०८२/०८३	२०८३/०८४	२०८४/०८५	२०८५/०८६		
१	प्रारम्भिक बालविकास र शिक्षा	७१३९	७४९५.९५	७८७०.७४८	८२६४.२८५	८६७७.४९९	३९४४७	८९७९४
२	आधारभूत शिक्षा	१२६	१३२.३	१३८.९१५	१४५.८६०८	१५३.१५३८	६९६	१५८५
३	माध्यमिक शिक्षा	२२७५	२३८८.७५	२५०८.१८८	२६३३.५९७	२७६५.२७७	१२५७१	२८६१५
४	प्राविधिक शिक्षा र व्यवसायिक तालिम	०	०	०	०	०	०	०
५	अनौपचारिक शिक्षा तथा आजिवन सिकाइ	०	०	०	०	०	०	०
६	पाठ्यक्रम,पाठ्यपुस्तक, सिकाइ सामग्री र मुल्याङ्कन	१५२५	१६०१.२५	१६८१.३१३	१७६५.३७८	१८५३.६४७	८४२७	१९१८१
७	शिक्षक व्यवस्थापन र विकास	९००	९४५	९९२.२५	१०४१.८६३	१०९३.९५६	४९७३	११३२०
८	शैक्षिक समता र समावेशीकरण	१०४५	१०९७.२५	११५२.११३	१२०९.७१८	१२७०.२०४	५७७४	१३१४४
९	विद्यालय पोषण र स्वास्थ्य कार्यक्रम/विद्यालय भौतिक पूर्वाधार विकास	२८४५	२९८७	३१३७	३२९३	३४५८	१५७२०	३५७८४
१०	विद्यालय सुरक्षा विपद न्यूनिकरण तथा उत्थानशीलता	०	०	०	०	०	०	०
११	गाउँशिक्षा योजना तथा परीमार्जन	२००	०	०	०	०	२००	३००
१२	विद्यालयमा सूचना तथा संचार प्रविधि	०	०	०	०	०	०	०
	जम्मा	१६०५५	३६६४८	१७४८१	१८३५४	१९२७२	१०७८१०	१९९७२३

(स्रोतः वार्षिक बजेट,नीति तथा कार्यक्रम, आ.व. २०८१/८२,मोलुङ)

<u>तालिका २६</u>

अन्य सङ्घसंस्थाबाट विद्यालय शिक्षा क्षेत्रअन्तर्गतका क्रियाकलापमा प्राप्त हुने अनुमानित बजेट रु हजारमा

क.स.	अनुदान प्राप्त हुने उपक्षेत्र विषय /	आर्थिक वर्ष					५ वर्षको जम्मा	१० वर्षको जम्मा
		२०८१/०८२	२०८२/०८३	२०८३/०८४	२०८४/०८५	२०८५/०८६		
१	प्रारम्भिक बालविकास र शिक्षा	०	०	०	०	०	०	०
२	आधारभूत शिक्षा	०	०	०	०	०	०	०
३	माध्यमिक शिक्षा	०	०	०	०	०	०	०
४	प्राविधिक शिक्षा र व्यवसायिक तालिम	०	१००	१००	१००	१००	४००	९००
५	अनौपचारिक शिक्षा तथा आजिवन सिकाइ	०	०	०	०	०	०	०
६	पाठ्यक्रम,पाठ्यपुस्तक, सिकाइ सामग्री र मुल्याङ्कन	०	०	०	०	०	०	०
७	शिक्षक व्यवस्थापन र विकास	०	१५०	१५०	१५०	१५०	६००	१३५०
८	शैक्षिक समता र समावेशीकरण	०	०	०	०	०	०	०
९	विद्यालय पोषण र स्वास्थ्य कार्यक्रम	५९	६२	६५	६८	७१	३२५	८००
१०	विद्यालय सुरक्षा विपद न्यूनिकरण तथा उत्थानशीलता	०	५०	५०	५०	५०	२००	४५०
११	विद्यालय भौतिक पूर्वाधार विकास	०	०	०	०	०	०	०
१२	विद्यालयमा सूचना तथा संचार प्रविधि	०	०	०	०	०	०	०
	जम्मा	५९	३६२	३६५	३६८	३७१	१५७५	३५००

(स्रोतः वार्षिक बजेट,नीति तथा कार्यक्रम, आ.व. २०८१/८२,मोलुङ)

६.६ वित्तिय योजनाको सारांश

तालिका २७

वित्तिय क्षेत्रगत योजनाको सारांश

क्र.स.	विद्यालय शिक्षाका मुख्य तथा अन्तर्सम्वन्धित उपक्षेत्र तथा विषयहरू	१० बर्षको योजना अवधिको कुल लागत	लक्ष्य(५ वर्ष)					श्रोत आँकलन १० वर्षको				
			२०८१	२०८२	२०८३	२०८४	२०८५	सङ्घ	प्रदेश	स्थानीय तह	सङ्घ संस्था	अन्य
१	विद्यालय शिक्षा क्षेत्रका मुख्य उपक्षेत्रहरू											
क	प्रारम्भिक बालविकास तथा शिक्षा	२३७८८६	१८९१३	१९८५९	२०८५२	२१८९४	२२९८९	१४३०६१	५०३१	८९७९४	०	
ख	आधारभूत शिक्षा	११७४०८४	९३३४५	९८०१२	१०२९१३	१०८०५८	११३४६१	११७२४९९	०	१५८५	०	
ग	माध्यमिक शिक्षा	४०८९९६	३२५१७	३४१४३	३५८५०	३७६४२	३९५२५	३८०३८१	०	२८६१५	०	
घ	प्राविधिक शिक्षा तथा व्यावसायिक तालिम	९००	०	१००	१००	१००	१००	०	०	०	९००	
ङ	अनौपचारिक शिक्षा र आजीवन सिकाइ	३६४७६	२९००	३०४५	३१९७	३३५७	३५२५	३६४७६	०	०	०	
२	अन्तरसम्बन्धित विषय तथा क्षेत्रहरू											
क	पाठ्यक्रम, पाठ्यपुस्तक, सिकाइ सामाग्री र मूल्याङ्कन	१०८९७५	८६६४	९०९७	९५५२	१००३०	१०५३१	८९७९४	०	१९१८१	०	
ख	शिक्षक व्यवस्थापन र विकास	११०४२५	८४०९	९२७९	९७३६	१०२१५	१०७१८	९४४४७	३३०८	११३२०	१३५०	
ग	शिक्षामा समता र समावेशीकरण	११२६७३	८९५८	९४०६	९८७६	१०३७०	१०८८९	९९५२९	०	१३१४४	०	
घ	विद्यालय स्वास्थ्य तथा पोषण कार्यक्रम	७१०५६	५२९४	५९५९	६२५७	६५६९	६८९७	६५८४५	४४११	०	८००	
ङ	विद्यालय सुरक्षा, विपद न्यूनीकरण तथा उत्थानशीलता	१६५०८	४००	१४७०	१५४१	१६१६	१६९४	५०३१	११०२७	०	४५०	

च	विद्यालय भौतिक पूर्वाधार विकास	१२१३०१	३८४५	७०२४	७३७६	७७४५	८१३३	७२९३९	१२५७८	३५७८४	०	
छ	विद्यालयमा सूचना तथा प्रविधि	१५४४२	११४०	१२९७	१३६२	१४३०	१५०१	१४३३९	११०३	०	०	
३	गाउँ शिक्षा योजना निर्माण एवम परिमार्जन	३००	२००	०	०	०	०	०	०	३००	०	
	कुल जम्मा	२३०६६५३	१८४५८५	१९५७०४	२०५४७५	२१५७३२	२२६५०३	२१०१७५६	३७४५८	१६३९३९	३५००	
	प्रतिशतमा कूल जम्मा	१००.००%						९१.१%	१.६%	७.१%	०.२%	

(स्रोतः वार्षिक बजेट,नीति तथा कार्यक्रम, आ.व. २०८१/८२,मोलुङ)

परिच्छेद ७

अनुगमन तथा मूल्याङ्कन

७.१. परिचय

कुनैपनि कार्यक्रम कार्यान्वयनका लागि विशेषतः शैक्षिक योजना तथा कार्यक्रमहरू के कति भएत्यसको लक्षित प्रतिफल योजना अनुरुप ठीकसँग भइरहेका छन् वा छैनन् भनी कार्यक्रम कार्यान्वयन गर्ने प्रत्येक तहको व्यवस्थापनद्वारा निरन्तर र अद्यावधिक गरी निगरानी राख्ने कार्य अनुगमन हो । मूल्याङ्कन भन्नाले कुनै शैक्षिक कार्यक्रमको निर्धारित उद्देश्यको सन्दर्भमा त्यसका कार्यहरू कति सान्दर्भिक, सक्षम, लाभदायक र प्रभावकारी देखिएका छन भन्नेबारे व्यवस्थित रुपबाट मापन गरी लेखाजेखा गर्ने कार्य हो ।अनुगमन तथा मुल्याङकनको मुख्य उद्देश्य गाउँ शिक्षा योजना र विद्यालय क्षेत्र विकास कार्यक्रमले किटान गरेका प्रत्येक सेवा प्रवाहका तहका लक्ष्य तथा उद्देश्य अनुरुपका उपलब्धिहरू पत्ता लगाई ती सूचकका आधारमा निर्णय प्रक्रियालाई सहयोग गरी प्रवाह सुधार गर्नु हो ।

नेपालमा योजनाबद्ध विकास प्रयासको सुरु अवस्थासँगै विकास आयोजनाको अनुगमन तथा मूल्याङकन गर्ने परिपाटी बसेको पाइन्छ । आर्थिक वर्ष २०३२/०३३ देखि विकास आयोजनाहरूको कार्यान्वयनको मूल्याङ्कन गर्ने व्यवस्थाको सुरुवात भयो । आठौं योजना २०४९/०५४ देखि अनुगमन तथा मूल्याङकनको एउटा पद्धतिको रूपमा मजबुत गर्ने कार्य गरियो । यस योजनामा विगतका अनुगमन तथा मूल्याङकन सम्बन्धी व्यवस्थामा देखिएका कमीकमजोरीहरूमा सुधार गरी संस्थागत व्यवस्था, उच्च राजनैतिक तहको प्रतिबद्धता र उपलब्धि मूल्याङकनको व्यवस्थासहितको बलियो अनुगमन तथा मूल्याङकन प्रणाली लागू गरियो ।

७.२ वर्तमान अवस्था

ऐन, नियमअनुसार कार्य भए नभएको लेखाजोखा गर्ने, लक्ष्य तथा उद्देश्यका आधारमा प्रगति मापन गर्ने र क्षेत्रगत उद्देश्य तथा लक्ष्यमा भएको रणनीति तथा नीतिगत प्रवाहको मूल्याङकन गर्ने कार्यहरू नियमित रूपमा भइरहेका छन् सबै तहको सेवा व्यवस्थापन तथा सेवा प्रवाहका लागि वित्तीय व्यवस्थापकीय र प्राविधिक पक्षको अनुगमन लेखाजोखा तथा मूल्याङकन गरिएको छ । सङ्घमा शिक्षा विज्ञान तथा प्रविधि मन्त्रालय र शिक्षा तथा मानव स्रोत विकास केन्द्रले अनुगमन तथा मूल्याङ्कनका कार्यको समन्वय सञ्चालन गरिरहेका छन्।मोलुङ गाउँपालिकाको मोलुङ शिक्षा योजना सरोकारवालाहरूलाई जानकारी गराई सो कार्यान्वयन भए नभएको सम्बन्धित निकायबाट अनुगमन गरिनेछ । अनुगमन प्रक्रिया तपसिल बमोजिम हुनेछ ।

तालिका २८

विद्यालय अनुगमन प्रक्रिया

क्र.स.	अनुगमन गर्ने निकाय	अनुगमन प्रकृया		जिम्मेवारी	अनुगमन समय	अनुगमन सूचक
वडा र गाउँपालिका स्तरीय						
१	वडा शिक्षा समिति,वडा कार्यालय	अलवोकन, निरीक्षण,		संयोजक, अध्यक्ष तथा पदाधिकारी	त्रैमासिक	आगन्तुक पुस्तिका,

२	मोलुङ शिक्षा समिति, गाउँपालिका, शिक्षा अधिकृत, शिक्षा शाखा	सुपरिवेक्षण, प्रतिवेदन		संयोजक	त्रैमासिक	विद्यालय अनुगमन फाराम, कक्षाकोठा अनुगमन फाराम, प्रतिवेदन
जिल्ला स्तरीय						
३	शिक्षा विकास तथा समन्वय एकाइ			एकाइ प्रमुख	वार्षिक	
४	जिल्ला समन्वय समिति			प्रमुख तथा पदाधिकारी	वार्षिक	
प्रदेश स्तरीय						
५	प्रादेशिक शिक्षा तालिम केन्द्र				वार्षिक	
६	प्रदेश शिक्षा विकास निर्देशनालय				वार्षिक	
सङ्घ स्तरीय र अन्य						
७	शिक्षा तथा मानव श्रोत विकास केन्द्र				वार्षिक	
८	नागरिक समाज तथा गैर सरकारी सङ्घसंस्था				मासिक	

मोलुङ गाउँ शिक्षा योजनाको प्रचारप्रसार गर्न सरोकारवालाहरूलाई भेला गराई साथै सूचना तथा प्रविधिको अन्य माध्यमबाट जानकारी गराईनेछ। योजनाको कार्यन्वयनको क्रममा आवश्यक सहयोग तथा सहकार्यको लागि गाउँपालिका तथा सम्बन्धित वडाहरूले यस योजनासँग सम्बन्धित तह तथा निकायहरूसँग आवश्यक प्रत्यक्ष भेटघाट वा पत्राचार गर्नेछन्। योजनाको कार्यान्वयनको क्रममा गाउँपालिका, वडाहरू, सम्बन्धित समिति तथा उपसमितिहरूको बैठक कार्यतालिका वा आवश्यकता अनुसार बस्नेछ ।

७.३ लक्ष्य

शैक्षिक योजना तथा कार्यक्रमहरूको प्रभावकारी रूपमा कार्यान्वयन भई गुणस्तरीय शिक्षा सुनिश्चित भएको हुने ।

७.४ उद्देश्य

- वार्षिक शिक्षा बजेट तथा कार्यक्रम तयारी र कार्यान्वयन गर्ने,
- स्थानीय तहका शिक्षा शाखा तथा महाशाखाहरूको क्षमता विकास गर्ने,
- आवश्यकता अनुसार कानुन, मापदण्ड र निर्देशिका विकास गर्ने,
- एकीकृत शैक्षिक सूचना व्यवस्थापन प्रणाली मार्फत् नियमित रूपमा कार्यक्रम कार्यान्वयनका नतिजाहरूको विवरण तयार गर्ने, समीक्षा गर्ने, र सुधार गर्ने,
- शिक्षण सिकाइमा आवश्यक सहयोग तथा अनुभव आदान प्रदानका लागि स्थानीय स्तरमा शिक्षक तथा विज्ञ समूह सम्मिलित शिक्षक सहायता प्रणाली विकास तथा सञ्चालन गर्ने,
- विद्यालय तथा सामुदायिक अध्ययन केन्द्रहरूले योजना बनाई शैक्षिक कार्यक्रमहरू सञ्चालन गर्ने,
- प्रभावकारी तथा कुशल अनुगमन प्रणाली विकास गर्ने,
- नतिजामा आधारित अनुगमन तथा मूल्याङ्कन प्रणाली बनाउने,
- योजना कार्यान्वयनका चरणमा आएका समस्या तथा चुनौतीहरूलाई समयमै सम्बोधन गरी अपेक्षित उपलब्धि हासिल गर्ने

७.५ रणनीतिहरू

- एकीकृत शैक्षिक अनुगमन तथा मूल्याङ्कन मार्गदर्शन निर्माण र उपयोग गर्ने,
- अनुगमन, मूल्याङ्कन र प्रतिवेदन कार्यलाई छिटो, छरितो, व्यवस्थित र प्रभावकारी बनाउन प्रविधिको प्रयोग गर्ने,
- शैक्षिक सूचना व्यस्थापन प्रणालीलाई थप सुदृढीकरण गर्ने,
- राष्ट्रिय सूचकको अतिरिक्त आवश्यकता अनुसार स्थानीय सूचकहरूलाई समेत सूचना प्रणालीमा आवद्ध गर्ने,
- योजनाका लागत (Input), प्रक्रिया (Process), परिणाम (Output), उपलब्धि (Outcome) र प्रभाव (Impact) समेतको अनुगमन तथा मूल्याङ्कनका लागि संरचना र जनशक्तिको प्रबन्ध गर्ने,
- प्रमाणमा आधारित अनुगमन, मूल्याङ्कन तथा प्रतिवेदन प्रणालीको विकास गर्ने,
- अनुगमन तथा मूल्याङ्कनबाट प्राप्त पृष्ठपोषणलाई उपयोग गर्ने,
- कुल बजेटको निश्चित हिस्सा अनुगमन तथा मूल्याङ्कनमा छुट्याई नतिजामूलक अनुगमन तथा मूल्याङ्कन प्रणालीको अवलम्बन गर्ने,
- सहभागितामूलक अनुगमन तथा मूल्याङ्कन प्रणालीको कार्यान्वयन गर्ने,
- कक्षाकोठाको सिकाइको अनुगमन, सुपरिवेक्षण तथा मूल्याङ्कनलाई प्रभावपूर्ण बनाउन कार्यस्थलमा आधारित अनुगमन, मूल्याङ्कन, सुपरिवेक्षण एवम् प्रतिवेदन प्रणालीको प्रबन्ध गर्ने,
- पुरस्कार र दण्ड प्रणालीको विकास गर्ने।

७.६ उपलब्धि, नतिजा, प्रमुख क्रियाकलाप र लक्ष्य

<u>उपलब्धिः</u>

प्रभावकारी अनुगमनको माध्यमबाट योजना कार्यान्वयनका चरणमा आएका समस्या तथा चुनौतीहरूलाई समयमै सम्बोधन भई अपेक्षित उपलब्धी हासिल हुने र योजनाको मूल्याङ्कनमा आधारित भई आवश्यकतामा आधारित योजना निर्माणका लागि पृष्ठपोषण प्राप्त हुने ।

<u>प्रमुख नतिजाः</u>

- नतिजामा आधारित अनुगमन प्रणाली स्थापित हुने,
- अनुगमनका आधारमा नतिजा सुधार हुने,
- अनुगमन तथा मूल्याङ्कनका लागि संस्थागत संरचना तथा क्षमता विकास हुने,
- विद्यार्थी उपलब्धि परीक्षणका नतिजाका आधारमा सुधार गर्ने परिपाटी स्थापित हुने,
- विभिन्न कार्यक्रमहरूको उपलब्धि तथा प्रभावको आवधिक मूल्याङ्कन हुने।

तालिका २९

अनुगमन तथा मूल्याङ्कनका प्रमुख क्रियाकलापहरू तथा परिमाणात्मक लक्ष्य

क्र.स .	क्रियाकलाप	लक्ष्य इकाइ	भौतिक लक्ष्य) पहिलो ५ वर्ष(						१० वर्षको लक्ष्य	प्रमुख जिम्मेवारी
			२०८१/८२	२०८२/८३	२०८३/८४	२०८४/८५	२०८५/८६	जम्मा		
१	अनुगमन पद्धति विकास तथा कार्यान्वयन	पटक		१				१	२	स्थानीय तह
२	अनुगमन प्रणालीका लागि सूचक तयारी र अध्यावधिक			१				१	२	स्थानीय तह
३	कार्यक्रम कार्यान्वयनको चौमासिक तथा वार्षिक समीक्षा तथा प्रतिवेदन	पटक	१	१	१	१	१	५	१०	स्थानीय तह र विद्यालय
४	विद्यार्थीको सिकाइ उपलव्धी परीक्षण गर्ने	पटक	१	१	१	१	१	५	१०	स्थानीय तह र विद्यालय
५	प्रतिवेदन तयारी	पटक	१ पटक	१ पटक	१ पटक	१ पटक	१ पटक	५ पटक	१०	स्थानीय तह र विद्यालय
६	विद्यालयमा गरिने सामाजिक परीक्षणलाई प्रभावकारी र नियमित बनाउने ।	विद्यालय	सबै	सबै	सबै	सबै	सबै	सबै		विद्यालय
७	विद्यालयहरूको लेखापरिक्षण	विद्यालय	सबै	सबै	सबै	सबै	सबै	सबै		विद्यालय
८	विद्यालयको कार्यसम्पादन परीक्षण	पटक	२	२	२	२	२	१०	२०	स्थानीय तह
९	विज्ञ समुह,विद्यालय निरक्षक तथा	पटक	३	३	३	३	३	१५	३०	

	शिक्षक सिकाइ समुह, मेन्टर, शिक्षा शाखा मार्फत् विद्यालय अनुगमन तथा कक्षा सुपरिवेक्षण									स्थानीय तह
१०	प्रधानाध्यापक तथा आधारभूत तह संयोजकबाट विद्यालय तथा कक्षाकोठा अनुगमन तथा सुपरिवेक्षण	सबै विद्यालय	निरन्तर	निरन्तर	निरन्तर	निरन्तर	निरन्तर			विद्यालय
११	सिकाइमा आधारित मुल्याङ्कनका लागि शिक्षण	सबै विद्यालय	निरन्तर	निरन्तर	निरन्तर	निरन्तर	निरन्तर			विद्यालय
१२	प्रमाणमा आधारित मुल्याङ्कनका लागि अभिलेखिकरण	सबै विद्यालय	निरन्तर	निरन्तर	निरन्तर	निरन्तर	निरन्तर			स्थानीय तह, विद्यालय

अनुसूची १

क्रियाकलाप अनुसार ५ वर्षको वित्तिय योजना

क्र. स.	प्रमुख क्रियाकलाप	भौतिक लक्ष्य (पहिलो ५ वर्ष) २०८१/८२-२०८५/८६)					योजना अवधिको कुल लागत	लगानीको श्रोत आँकलन रु हजारमा				
		पहिलो	दोस्रो	तेस्रो	चौथो	पाँचौं		सङ्घ	प्रदेश	स्थानीय तह	सङ्घसंस्था	अपुग
३.१	प्रारम्भिक बालविकास र शिक्षा											
१	प्रारम्भिक बालविकास तथा शिक्षाका न्यूनतम मापदण्डको प्रबोधीकरण गर्ने	०	५०	०	०	०	५०	0	५०	०	०	०
२	प्रारम्भिक बालविकास केन्द्रहरूको नक्साङ्कन तथा पुनर्वितरण	०	१००	०	०	०	१००	0	५०	०	५०	०
३	परिवार, समुदाय, गैर सरकारी सङ्घसंस्था, निजीक्षेत्रसँग सहकार्य तथा समन्वय गर्ने	०	१००	१५	१५	१५	१४५	0	८५	०	६०	०
४	सहयोगी कार्यकर्ता र शिक्षकको तलब भत्ता	११११५२	११७१०	१२२९५	१२९१०	१३५५५	६१६२२	४१६२२	०	२००००	०	०
५	न्यूनतम पूर्वाधार, सिकाइ तथा खेल सामग्री आदि व्यवस्थापन गरी न्यूनतम मापदण्डमा सुधार गर्ने	०	५०	५०	५०	५०	२००	०	०	०	२००	०

६	सहजकर्ताको योग्यता पेसागत क्षमता विकास गर्ने	०	०	१००	०	०	१००	०	०	०	१००	०
७	आवश्यकता अनुसार स्थानीय भाषालाई प्राथमिकता दिई स्थानीय भाषाको प्रयोग गर्ने	०	०	०	०	०	०	०	०	०	०	०
८	अभिभावक शिक्षा	०	३००	३१५	३३१	३४७	१२९३	६००	०	६००	१३	
९	बालबालिकाको शारीरिक, सामाजिक, मानसिक तथा भावनात्मक सुरक्षा तथा आवश्यकता अनुसार मनोसामाजिक परामर्श उपलब्ध गराउने (परामर्शदाताले)	२५	२६	२८	२९	३०	१३८	०	0	१३८	0	०
१०	परिवार, समुदाय, निजीक्षेत्र तथा गैर सरकारी सङ्घसंस्थाहरूको सहभागिता, संलग्नता र जिम्मेवारी वृद्धि	२०	२१	२२	२३	२४	१११	०	0	१११	0	०
११	शैक्षिक सूचना व्यवस्थापन प्रणाली सुदृढ बनाउने	३०	३२	३३	३५	३६	१६६	१६६	0	०	0	०
जम्मा		**११२२७**	**१२३८८**	**१२८५८**	**१३३९२**	**१४०५९**	**६३९२४**	**४२३८८**	**१८५**	**२०८४९**	**५०३**	**०**

३.२	आधारभूत शिक्षा (कक्षा १-८)											
१	शिक्षकहरूको पारिश्रमिक र क्षमता विकास	१०१९५०	१०७०४८	११२४००	११८०२०	१२३९२१	५६३३३८	५५६७०७	0	६६३१	0	0
२	विद्यालय नक्साङ्कन	०	२००	०	०	०	२००	०	0	२००	0	0
३	दरबन्दि पुनर्वितरण तथा समायोजन	०	२००	०	०	०	२००	०	0	२००	0	0
४	बालबालिकालाई विद्यालय भर्ना	२००	२१०	२२१	२३२	२४३	११०५	११०५	0	0	0	0
५	Early Grade Learning (EGL) Program को न्युनतम प्याकेज व्यवस्थापन र संचालनका लागि विद्यालयलाई अनुदान	३००	३१५	३३१	३४७	३६५	१६५८	१६५८	0	0	0	0
६	व्यवस्थित परीक्षा प्रणाली	२००	२१०	२२१	२३२	२४३	११०५	०	११०५	0	0	0
७	विव्यस, शिअसंका पदाधिकारीहरूको क्षमता विकास	३००	३१५	३३१	३४७	३६५	१६५८	५५३	५५३	५५२	0	0
८	अभिभावक अभिमुखीकरण र सहभागिता	४००	४२०	४४१	४६३	४८६	२२१०	५५३	0	१६५८	0	0
९	सिकाइ सामग्री तथा विद्यालय व्यवस्थापन	४००	४२०	४४१	४६३	४८६	२२१०	१७१०	०	०	५००	०

१०	कक्षा १ देखि ३ सम्मको बालबालिकाका लागि बालमैत्री शिक्षण सिकाइको व्यवस्थापन	५००	५२५	५५१	५७९	६०८	२७६३	१७६३	०	०	१०००	०
१२	कक्षा पुस्तकालयको वा बुक कर्नरको स्थापना गरी बालबालिकालाई भरपुर पढाईको अवसर प्रदान	३००	३१५	३३१	३४७	३६५	१६५८	११०५	०	०	५००	०
जम्मा		**१०४५५०**	**११०१७८**	**११५२६६**	**१२१०३०**	**१२७०८१**	**५७८१०५**	**५६५१५३**	**१६५८**	**९२४१**	**२०००**	**०**
३.३	**माध्यमिक शिक्षा (कक्षा ९-१२)**											
१	निःशुल्क माध्यमिक शिक्षाको कार्यान्वयनका लागि आवश्यक पर्ने कानुन, कार्यविधि, निर्देशिकाहरू तयारी	१५०	०	०	०	०	१५०	०	०	०	०	०
२	माध्यमिक शिक्षामा सबैको पहुँच सुनिश्चिचता गर्ने तथा खुला तथा दुर शिक्षा लगायतका वैकल्पिक प्रवन्ध गर्ने	२००	२१०	२२१	२३२	२४३	११०५	०	०	०	०	०
३	विद्यालयमा न्यूनतम भौतिक पूर्वाधार विकास (भवन तथा कक्षाकोठा, फर्निचर, खानेपानी, खेलमैदान, घेरावार,	४००	४२०	४४१	४६३	४८६	२२१०	०	०	०	०	०

	शौचालय)											
४	सिकाइ सामाग्री तथा विद्यालय व्यवस्थापन तथा सञ्चालन अनुदान	१५००	१५७५	१६५४	१७३६	१८२३	८२८८	०	०	०	०	०
५	कक्षा ९-१२ मा कार्यरत शिक्षकका लागि तलब भत्ता	३५६७३	३७४५७	३९३२९	४१२९६	४३३६१	१९७११६	१२६१४५	२७०००	१००००	२००००	0
६	शिक्षक क्षमता विकास तालिम	४००	४२०	४४१	४६३	४८६	२२१०	०	०	०	०	०
७	विव्यस, शिअसङ्घ पदाधिकारीहरूको क्षमता विकास र अभिमुखीकरण	२५०	२६३	२७६	२८९	३०४	१३८१	०	०	०	०	०
८	सिकाइका लागि सूचना तथा सञ्चार प्रविधि लगायतका प्रविधिको प्रयोगमा वृद्धि गर्न आवश्यक संरचना, सामाग्री तथा क्षमता विकास	२००	२१०	२२१	२३२	२४३	११०५	०	०	०	०	०
जम्मा		३८७७३	४०५५४	४२५८२	४४७११	४६९४६	२१३५६६	१२६१४५	२७०००	१००००	२००००	०
३.४	**प्राविधिक शिक्षा तथा व्यवसायिक तालिम**											
१	प्रयोगशाला व्यवस्थापन सहयोग	०	२००	०	०	०	२००	२००	०	०	०	०

२	विद्यालयमा प्राविधिक शिक्षा(बाली विज्ञान पशु विज्ञान सिभिल इञ्जिनियरिङ इत्यादी) कार्यक्रम सञ्चालन सहयोग	०	५००	५००	५००	५००	२०००	०	२०००	०	०	०
३	सामुदायिक विद्यालयमा सञ्चालित प्राविधिक शिक्षा कार्यक्रमको अनुगमन, नियमन र व्यवस्थापन	५०	५०	५०	५०	५०	२५०	२५०	०	०	०	०
४	प्राविधिक र व्यावसायिक शिक्षा सम्वन्धी पालिका स्तरिय नीतिको तर्जुमा	०	५०	०	०	०	५०	५०	०	०	०	०
५	छोटो अवधिका सिपमूलक तालिमहरू सञ्चालन	३००	३१५	३३१	३४७	३६५	१६५८	०	०	१०००	०	६५८
६	प्राविधिक धार सञ्चालनका लागि विद्यालयको भौतिक पूर्वाधार विकासमा सहयोग	३००	३१५	३३१	३४७	३६५	१६५८	१६५६	०	०	०	०
जम्मा		**६५०**	**१४३०**	**१२१२**	**१२४५**	**१२७९**	**५८१५**	**२१५६**	**२०००**	**१०००**	**०**	**६५८**
३.५	**अनौपचारिक शिक्षा र आजीवन सिकाइ**											

१	निरक्षरहरूको विवरण संकलन र निरन्तर सिकाइका लागि तथ्यांक तयार गर्ने	०	१००	०	०	०	१००	१००	०	०	०	०
२	सामुदायिक पुस्कालयको व्यवस्थापन गरी सामुदायिक सिकाइ केन्द्रसँग आवद्ध गर्ने	०	१५०	१५८	१६५	१७४	६४७		०	६४७	०	०
३	सामुदायिक केन्द्रमा सूचना तथा संचार प्रविधि मैत्री उपकरणको व्यवस्था गर्ने	१००	१०५	११०	११६	१२२	५५३	२७६	०	०	०	०
४	सङ्घ, प्रदेश र स्थानीय तहमा समन्वय संयन्त्र विकास गर्ने	०	३०	३२	३३	३५	१२९	०	०	१२९	०	०
५	सरकारी तथा गैर सरकारी निकाय तथा स्थानीय तहमा रहेका समुदायमा आधारित संस्थासँग साझेदारी र सहकार्य गर्ने	०	०	०	०	०	०	०	०	०	०	०
६	अनौपचारिक प्रौढ विद्यालय, खुला विद्यालय लगायतका संस्थाहरूको स्थापना, संस्थागत विकास र सञ्चालनका लागि अनुदान उपलव्ध गराउने	३००	३१५	३३१	३४७	३६५	१६५८	१६५८	०	०	०	०

७	जेष्ठ नागरिक, श्रमिक, गृहिणी महिलाहरूका लागि आवश्यकतामा आधारित निरन्तर सिकाइ प्रवर्धन गर्ने	४००	४२०	४४१	४६३	४८६	२२१०	२२१०	०	०	०	०
जम्मा		**८००**	**११२०**	**१०७१**	**११२५**	**११८१**	**५२९६**	**४२४४**	**०**	**७७६**	**०**	**०**
४.१	**पाठ्यक्रम, पाठ्यपुस्तक, सिकाइ सामग्री र मुल्याङ्कन**											
१	पाठ्यक्रम अभिमुखीकरण	५०	५३	५५	५८	६१	२७६	२७६	०	०	०	०
२	शिक्षक तालिम र पुनर्ताजगी तालिम	४००	४२०	४४१	४६३	४८६	२२१०	२२१०	०	०	०	०
३	शिक्षक पेसागत सहयोग	३००	३१५	३३१	३४७	३६५	१६५८	११५३	०	०	५०५	०
४	कक्षाकोठामा आधारित विद्यार्थी मूल्यांकन	२००	२१०	२२१	२३२	२४३	११०५	११०५	०	०	०	०
५	आवधिक मूल्यांकन	१५०	१५८	१६५	१७४	१८२	८२९	०	०	८२९	०	०
६	स्थानीय पाठ्यक्रम/पाठ्यसामग्री निर्माण तथा कार्यान्वयन	३००	३१५	०	०	०	६१५	०	०	६१५	०	०
७	सुपरिवेक्षण तथा अनुगमन	२००	२१०	२२१	२३२	२४३	११०५	११०५	०	०	०	०
८	निःशुल्क पाठ्यपुस्तक	३८४९	४०४१	४२४४	४४५६	४६७८	२१२६८	२१२६८	०	०	०	०
९	स्थानीय/पढाइ मैत्री शैक्षणिक सामग्री खरिद, सङ्कलन, निर्माण तथा प्रयोग	२००	२१०	२२१	२३२	२४३	११०५	११०५	०	०	०	०

१०	पढाइ मैत्री शैक्षणिक सामग्री खरिद, सङ्कलन, निर्माण तथा प्रयोग जस्तै: विसङ्केतन किताब, ठूलो किताब, बाह्रखरी चार्ट, वर्ण तथा झ्याले पत्ती, शब्द चित्र पत्ती	२००	२१०	२२१	२३२	२४३	११०५	११०५	०	०	०	०
११	डिजिटल सामाग्रीको प्रयोग	३००	३१५	३३१	३४७	३६५	१६५८	१६५८	०	०	०	०
जम्मा		६१४९	६४५६	६४४९	६७७१	७१०९	३२९३४	३०९८५	०	१४४४	५०५	०
४.२	शिक्षक व्यवस्थापन र विकास											
१	गापा तथा विद्यालय स्रोतबाट नियुक्त शिक्षकहरूको व्यवस्थापनका लागि मापदण्ड तथा निर्देशिका तयारी	०	५०	०	०	०	५०	५०	०	०	०	०
२	शिक्षण सिकाइमा पृष्ठपोषण प्राप्त गर्न परिक्षाको नतिजा विश्लेषण गर्ने ।	५०	५३	५५	५८	६१	२७६	२७६	०	०	०	०
३	शिक्षकलाइ परामर्श कार्य गर्न, अध्ययन अनुसन्धान, अनुगमन, सुपिरवेक्षणको लागि विज्ञ समुह गठन तथा	२५०	२६३	२७६	२८९	३०४	१३८१	१३८१	०	०	०	०

	परिचालन गर्ने											
४	पालिकाले प्रअ र प्रअले शिक्षकहरूसँग करार सम्झौता मार्फत् सिकाइ उपलव्धीमा सुधार ल्याउने	५०	५३	५५	५८	६१	२७६	२७६	०	०	०	०
५	विद्यालय तथा पालिका स्तरमा प्रारम्भिक कक्षाका शिक्षकलाइ पेसागत सहयोग गर्न शिक्षण सिकाइ समुह वैठक/घुम्ती वैठक सञ्चालन गर्ने	३००	३१५	३३१	३४७	३६५	१६५८	१६५८	०	०	०	०
६	आवश्यकताका आधारमा शिक्षक पेसागत सहयोग तालिम सञ्चालन गर्ने	५००	५२५	५५१	५७९	६०८	२७६३	२७६३	०	०	०	०
७	एकीकृत पाठ्यक्रमलाई प्रभावकारी कार्यान्वयन गर्नका लागि कक्षा १ देखि ३ सम्मका शिक्षकहरूलाई साक्षरता तथा गणितिय सिप एकीकृत तालिमको व्यवस्था	५००	५२५	५५१	५७९	६०८	२७६३	१६५८	०	०	११०५	०
८	शिक्षक दरबन्दी मिलान तथा पुनर्वितरण	३००	३१५	३३१	३४७	३६५	१६५८	१६५८	०	०	०	०

जम्मा		१९५०	२०९८	२१५०	२२५७	२३७०	१०८२५	९७२०	०	०	११०५	०
४.३	**शिक्षामा समता र समावेशीकरण**											
१	स्थानीय तहहरूमा बालबालिकाको अवस्था, सिकाइ आवश्यकता पहिचान गर्ने	१००	१०५	११०	११६	१२२	५५३	५५३	0	0	0	0
२	शिक्षाको अवसरबाट वञ्चित हुनका कारण पहिचान गरी वैयक्तिक आवश्यकता अनुसारको वैकल्पिक शैक्षिक कार्यक्रमहरू तथा सहायता पद्दती तर्जुमा गरी कार्यान्वयन गराउने ।	४५०	४७३	४९६	५२१	५४७	२४८७	२४८७	0	0	0	0
३	विद्यालय बाहिर रहेको सबै बालबालिकालाइ विद्यालय भित्र ल्याउन तथा अध्ययनमा निरन्तरताको सुनिश्चित गर्न जनसहभागिता सहितको कार्यक्रम सञ्चालन गर्ने ।	४००	४२०	४४१	४६३	४८६	२२१०	२२१०	0	0	0	0

४	विशेष लक्षित समूहका विद्यार्थीहरूको आवश्यकता र सामाजिक सुरक्षाका कार्यक्रम तथा अवसर लागतसँग तादाम्य गरी छात्रवृत्ति दिने व्यवस्था मिलाउने	११३५	११९२	१२५१	१३१४	१३८०	६२७२	६२७२	0	0	०	0
५	पाठ्यक्रम तथा सिकाइ सामाग्रीलाइ अपाङ्गमैत्री तथा लैङ्गिक उत्तरदायी बनाउदै सबै बालबालिकाको सिकाइ सुनिश्चित गर्ने	५०	५३	५५	५८	६१	२७६	२७६	0	0	0	0
६	पाठ्यतक्रमलाइ स्थानीय भाषा, संस्कृति, भूगोल, इतिहास, ज्ञान तथा सिप समावेश गर्ने र सिकाइलाइ जीवनोपयोगी सिपसँग आवद्द गर्ने ।	३००	३१५	३३१	३४७	३६५	१६५८	१६५८	0	0	0	0
७	स्थानीय तहबाट आधारभूत शिक्षाका उमेर समूहका सबै बालबालिकाहरूलाइ विद्यालय भर्ना गर्ने व्यवस्था मिलाइ अनिवार्य शिक्षा सुनिश्चित भएको सार्वजनिक	२००	२१०	२२१	२३२	२४३	११०५	११०५	0	0	0	

	घोषणा गर्ने व्यस्था मिलाउने ।											
८	विद्यालयमा कुनै पनि प्रकारको विभेद, दुर्व्यवहार, हेपाइ नहुने सुनिश्चित गर्न यस सम्वन्धी शिक्षा तथा संयन्त्र स्थापना गर्ने ।	५०	५३	५५	५८	६१	२७६	२७६	0	0	0	
९	पहुँचयुक्तताको लेखाजोखा र कार्यगत सीमितताको प्रारम्भिक पहिचान तथा आवश्यकता अनुसार सहायक सामग्रीहरूको उपलब्धता	२००	२१०	२२१	२३२	२४३	११०५	११०५	0	0	0	0
जम्मा		**२८८५**	**३०२९**	**३१८१**	**३३४०**	**३५०७**	**१५९४१**	**१५९४२**	**०**	**०**	**०**	**०**
४.४	**विद्यालय स्वास्थ्य तथा पोषण**											
१	छात्राहरूका लागि निःशुल्क स्यानिछरी प्याड कक्षा ६ देखी १२ का लागि	१२१६	१२७७	१३४१	१४०८	१४७८	६७१९	६७१९	०	०	0	0
२	एक माध्यमिक विद्यालय	३०८०	३२३४	३३९६	३५६५	३७४४	१७०१९	0	१७०१९	०	0	0

	एक स्वास्थकर्मी											
३	User Manual समेतको प्राथमिक उपचार बाकस	१००	१०५	११०	११६	१२२	५५३	0	०	५५३	0	0
४	स्थानीय पाठ्यक्रममा किशोरी शिक्षा	०	२५	२६	२८	२९	१०८	0	०	१०८	0	0
५	विद्यालयहरूमा सरसफाइ सम्बन्धी आवश्यक पूर्ण पूर्वाधार विकास	१००	१०५	११०	११६	१२२	५५३	0	०	५५३	0	0
६	स्थानीय उत्पादनमा आधारित चक्रिय पोषणयुक्त दिवाखाजा	१०३००	१०८१५	११३५६	११९२४	१२५२०	५६९१४	३९४१४	०	0	१७५००	0
७	विद्यालयमा पोषण कर्नर निर्माण	१००	१०५	११०	११६	१२२	५५३	0	०	५५३	0	0
८	अभिभावक आमा समूह दिवा खाजा तथा सचेतना कार्यक्रम	५०	५३	५५	५८	६१	२७६	0	०	२७६	0	0
जम्मा		**१४९४६**	**१५७१८**	**१६५०४**	**१७३२९**	**१८१९६**	**८२६९४**	**४६१३३**	**१७०१९**	**२०४३**	**१७५००**	**०**
४.५	**विद्यालय सुरक्षा विपद् न्यूनीकरण तथा उत्थानशीलता**											
१	उत्थानसिलताका लागि सचेतना विकास गर्ने	३००	३१५	३३१	३४७	३६५	१६५८	०	०	१६५८	०	०
२	ReAL योजना कार्यान्वयन	४००	४२०	४४१	४६३	४८६	२२१०	२२१०	०	०	०	०
३	स्थानीय तहमा सङ्कट तथा विपद मूल्यांकनका	१००	१०५	११०	११६	१२२	५५३	५५३	०	०	०	०

	आधारमा योजना निर्माण											
४	निरन्तर र सुरक्षित सिकाइका लागि शिक्षक विद्यार्थी सम्मिलित कार्य समुह निर्माण र परिचालन	२००	२१०	२२१	२३२	२४३	११०५	११०५	०		०	०
५	हरित, सफा, शान्त र सुरक्षित विद्यालय प्रवर्धन	४००	४२०	४४१	४६३	४८६	२२१०	२२१०	०	०	०	०
६	आपतकालीन तथा सङ्कटपूर्ण अवस्थामा शिक्षासँग सम्वन्धित विभिन्न मापदण्ड, निर्देशिका तथा कार्यविधि एकिकृत गर्ने	५०	५३	५५	५८	६१	२७६	२७६	०		०	०
जम्मा		**१४५०**	**१५२३**	**१५९९**	**१६७९**	**१७६२**	**८०१२**	**६३५४**	**०**	**१६५८**	**०**	**०**
४.६	**विद्यालय भौतिक पूर्वाधार विकास**											
१	पूर्वाधार बिकासका लागि मापदण्ड एवं सूचकको तयारी	१००	०	०	०	०	१००	१००	0	0	०	०
२	पूर्वाधार विकास एवं विस्तारका लागि १० वर्षे गुरुयोजना तयार	०	१५०	०	०	०	१५०	१५०	0	0	०	०
३	विद्यालयको मर्मत सम्भार र संबर्धन	४०००	४२००	४४१०	४६३१	४८६२	२२१०३	५५२६	0	१६५७७	०	०

४	पूर्वाधार विकासको लागि स्रोत व्यवस्था र जिम्मेवारी	५०	५३	५५	५८	६१	२७६	२७६	0	0	०	०
५	अपाङगता मैत्री, लैङगिक मैत्री संरचनाको विकास	२०००	२१००	२२०५	२३१५	२४३१	११०५१	०	५५२५		५५२६	०
६	विद्यालय भवन मर्मत	६०००	६३००	६६१५	६९४६	७२९३	३३१५४		१७०००	१६१५४	०	०
जम्मा		**१२१५०**	**१२८०३**	**१३२८५**	**१३९४९**	**१४६४७**	**६६८३४**	**६०५२**	**२२५२५**	**३२७३०**	**५५२६**	**०**
४.७	**विद्यालयमा सूचना र सञ्चार प्रविधि**											
१	विद्यालयमा ICT संरचना विस्तार	७००	७३५	७७२	८१०	८५१	३८६८	२७६३	११०५	0	0	0
२	प्रत्येक विद्यालयमा Internet Connectivity को व्यवस्था	२००	२१०	२२१	२३२	२४३	११०५	११०५	0	0	0	0
३	शिक्षकहरूको क्षमता विकास	३००	३१५	३३१	३४७	३६५	१६५८	११०५	0	५५३	0	0
४	विद्यालमा अन्तर्क्रियात्मक डिजिटल सामग्रीको उपलब्धता	५००	५२५	५५१	५७९	६०८	२७६३	२७६०	0	0	0	0
५	IEMIS व्यवस्थापन	३००	३१५	३३१	३४७	३६५	१६५८	१६५८	0	0	0	0
६	सामुदायिक सिकाइ केन्द्रहरूको क्षमता विकास	१००	१०५	११०	११६	१२२	५५३	५५३	0	0	0	0
७	विद्यालमा इ हाजिरी ब्वस्थापन	५०	५३	५५	५८	६१	२७६	०	0	२७६	0	0

८	माध्यमिक विद्यालयका अनिवार्य विषयहरूको भर्चुअल कक्षा सञ्चालन तयारी	५०	५३	५५	५८	६१	२७६	०	0	२७६	0	0
९	प्रविधि मैत्री सिकाइका लागि कम्प्युटर, इन्टरनेट लगायतको व्यवस्थापन (लागत सहभागिताका अधारमा)	६००	६३०	६६२	६९५	७२९	३३१५	०	३३१५	०	0	0
१०	प्रविधि मैत्री सिकाइका लागि टेलिभिजन, कम्प्युटर, इन्टरनेट लगायत प्रयोगका लागि तालिमको व्यवस्था	५००	५२५	५५१	५७९	६०८	२७६३	२२१०	0	०	५५३	0
जम्मा		**३३००**	**३४६५**	**३६३८**	**३८२०**	**४०११**	**१८२३५**	**१२१५४**	**४४२०**	**११०५**	**५५३**	**०**
५.१	**शिक्षाको व्यवस्थापन र संस्थागत क्षमता विकास**											
१	आवश्यक कानुनी प्रबन्ध तथा मापदण्ड विकास	१००	१०५	११०	११६	१२२	५५३	५५३	0	0	0	0
२	संस्थागत संरचना निर्माण तथा क्षमता विकास	३००	३१५	३३१	३४७	३६५	१६५८	१६५८	०	०	०	०
३	विसुयो, प्रतिवेदन तथा तथ्याङ्क प्रणालीको सुदृढीकरण	५००	५२५	५५१	५७९	६०८	२७६३	२७६३	०	०	०	०
४	कार्यसम्पादन करार गरी सबैलाई नतिजाप्रति जिम्मेवार बनाउने	२००	२१०	२२१	२३२	२४३	११०५	११०५	०	०	०	०

५	स्थानीय तहमा शिक्षक पेसागत सहयोग प्रणाली स्थापना तथा सञ्चालन	६००	६३०	६६२	६९५	७२९	३३१५	३३१५	०	०	०	०
६	अनौपचारिक शिक्षा र जीवनपर्यन्त सिकाइसम्बन्धी संयन्त्र विकास गर्ने	२००	२१०	२२१	२३२	२४३	११०५	११०५	०	०	०	०
७	विद्यालय कार्यसम्पादन एवम् स्वमूल्याङ्कन गर्ने गराउने	१५०	१५८	१६५	१७४	१८२	८२९	८२९	०	०	०	०
जम्मा		**२०५०**	**२१५३**	**२२६०**	**२३७३**	**२४९२**	**११३२८**	**११३२८**	**०**	**०**	**०**	**०**
५.२	**शिक्षा योजना कार्यान्वयनको प्रबन्ध**											
१	वार्षिक बजेट तथा कार्यक्रम निर्माण	१०	१०	१०	१०	१०	५०	१००	०	०	०	०
२	प्रतिवेदन तथा तथ्याङ्क प्रणालीको सुदृढीकरण	५०	०	०	०	०	५०	५०	०	०	०	०
३	आवश्यक कानुन निर्देशिका तथा कार्यविधिको विकास	१००	०	०	०	०	१००	०	०	०	१५०	०
४	कानुन निर्देशिका मापदण्डको प्रबोधीकरण	०	१००	०	०	०	१००	२५०	०	०	०	०
५	अनौपचारिक शिक्षा र जीवनपर्यन्त सिकाइसम्बन्धि कार्यक्रम निर्माण	२००	२००	२००	२००	२००	१०००	५००	०	०	०	०

६	सामाजिक परीक्षणको प्रतिवेदनका आधारमा विद्यालयहरूलाई थप सहजीकरण	२५	२५	२५	२५	२५	१२५	१५०	0	0	0	0
जम्मा		**३८५**	**३३५**	**२३५**	**२३५**	**२३५**	**१४२५**	**१०५०**	**०**	**०**	**१५०**	**०**
७	**अनुगमन तथा मूल्याङ्कन**											
१	अनुगमन प्रणालीका लागि सूचक तयारी र अध्यावधिक	०	३०	०	०	०	३०	0	२०	०	0	0
२	कार्यक्रम कार्यान्वयनको चौमासिक तथा वार्षिक समीक्षा तथा प्रतिवेदन	१५	१५	१५	१५	१५	७५	0	७५	०	0	0
३	स्थिति प्रतिवेदन तयारी	३०	३०	३०	३०	३०	१५०	0	१५०	०	0	0
४	कार्यक्रम कार्यान्वयन पुस्तिका तयारी	३०	३०	३०	३०	३०	१५०	0	१५०	०	0	0
५	विद्यालयको कार्यसम्पादन परीक्षण	५०	५०	५०	५०	५०	२५०	0	२५०	०	0	0
६	विज्ञ समुह, विद्यालय निरक्षक, शिक्षा शाखा मार्फत् विद्यालय अनुगमन तथा सुपरिवेक्षण	५०	५०	५०	५०	५०	२५०	0	२५०	०	0	0
७	प्रधानाध्यापक तथा आधारभूत तह संयोजकबाट विद्यालय तथा कक्षाकोठा	०	०	०	०	०	०	0	0	०	0	0

	अनुगमन तथा सुपरिवेक्षण											
८	स्थानीय तहद्धारा कक्षा अनुगमन	५०	५०	५०	५०	५०	२५०	0	२५०	०	0	0
जम्मा		**२२५**	**२५५**	**२२५**	**२२५**	**२२५**	**११५५**	**०**	**११४५**	**०**	**०**	**०**

(स्रोतः वार्षिक बजेट,नीति तथा कार्यक्रम, आ.व. २०८१/८२,मोलुङ)

Figure 1 कार्यपालिका बैठकमा योजना प्रसुत गर्दै ।

Figure 2 गाउँशीक्षा योजना वारेमा सरोकारवालासँगको छपफल ।

Figure 3 विद्यालयका प्र.अ. सँगको अन्तरकृया तथा सूझाव सङ्कलन कार्यक्रम ।

Figure 44 वि.व्या.स. अध्यक्षसँगको अन्तरकृया कार्यक्रम ।

Figure 5 वि.व्या.स. अध्यक्षसँगको अन्तरकृया कार्यक्रम ।

सभा-हल

"कृषि र पर्यटनमा आधारित समृद्ध मोलुङ"
सामुदायिक विद्यालयहरुको शैक्षिक सुधार तथा गाउँ शिक्षा योजनाको
अन्तिम ड्राफ्टका सम्बन्धमा विद्यालय व्यवस्थापन समितिका अध्यक्ष तथा
सरोकारवालाहरुसँगको एक दिने अन्तरक्रियात्मक कार्यक्रम-२०८२
आयोजक
मोलुङ गाउँपलिका
शिक्षा, युवा तथा खेलकुद शाखा
प्राप्चा, ओखलढुंगा
मिति २०८२ जेष्ठ ९ गते शुक्रबार ।
स्थानः बरुणेश्वर माध्यमिक विद्यालयको सभाहल ।

अनुसूची २

अनुसूची २ : मोलुङ शिक्षा योजना निर्माण समिति

क्र.स.	नाम, थर	पद	पद/कार्यालय
१	श्री सुधिर राई	संयोजक	सामाजिक विकास समिति संयोजक, मोलुङ गा.पा.
२	श्री ओशो कर्ण	सदस्य	प्रमुख प्रशासकिय अधिकृत, मोलुङ गा.पा.
३	श्री सन्तोष गौतम	सदस्य	प्रशासन शाखा प्रमुख, मोलुङ गा.पा.
४	श्री दुर्गा आचार्य	सदस्य	योजना शाखा प्रमुख, मोलुङ गा.पा.
५	श्री सरस्वती पौडेल	सदस्य- सचिव	शिक्षा शाखा प्रमुख, मोलुङ गा.पा.

अनुसूची ३

मोलुङ शिक्षा क्षेत्र योजना निर्माण मस्यौदा लेखन कार्यदल

क्र.स.	नाम, थर	पद	पद/कार्यालय
१	श्री सरस्वती पौडेल	संयोजक	शिक्षा शाखा प्रमुख, मोलुङ गा.पा.
२	श्री कुल प्रसाद खतिवडा	सदस्य	प्र अ. बरूणेश्वर माध्यमिक विद्यालय
३	श्री ध्रुवराज खत्री	सदस्य	सहायक प्र अ, बरूणेश्वर माध्यमिक विद्यालय
४	श्री राम कुमार ढकाल	सदस्य	प्र अ, शिवदुती माध्यमिक विद्यालय
५	श्री सुरेन्द्र खड्का	सदस्य	शिक्षक, बरूणेश्वर माध्यमिक विद्यालय

Bibliography

1. Center for Education and Human Resource Development. (2024). *Guidelines on local level education plan 2079 (Revised edition 2081)*. Sanothimi, Bhaktapur: Center for Education and Human Resource Development.
2. Ministry of Law, Justice and Parliamentary Affairs. (n.d.). *Education Act 2028, Education Service Commission Regulation 2057, and Education Regulation 2059*. Kathmandu: Law Books Management Board.
3. Molung Rural Municipality. (2024). *Annual budget, policies and programs 2081/082*. Prapcha, Okhaldhunga: Office of the Rural Executive.
4. Government of Nepal. (2015). *Constitution of Nepal*. Kathmandu: Government of Nepal.
5. National Planning Commission. (2020). *Sixteenth periodic plan*. Kathmandu: Government of Nepal.
6. Ministry of Federal Affairs and General Administration. (2017). *Local Government Operation Act, 2074*. Kathmandu: Government of Nepal.
7. Government of Nepal. (2020). *Act on coordination and interrelationship among federal, provincial, and local levels, 2077*. Kathmandu: Government of Nepal.
8. Ministry of Education, Science and Technology. (2018). *Compulsory and Free Education Act, 2075, and other existing laws and regulations related to school education*. Kathmandu: Government of Nepal.
9. Ministry of Education, Science and Technology. (2020). *School Sector Development Plan and Learning Continuity and Accelerated Learning Plan*. Kathmandu: Government of Nepal.
10. Ministry of Education, Science and Technology. (2019). *National education policy, 2076*. Kathmandu: Government of Nepal.
11. Ministry of Education, Science and Technology. (2022). *Education white paper, 2079*. Kathmandu: Government of Nepal.
12. National Planning Commission. (2024, June). *National framework on sustainable development goals*. Government of Nepal.
13. Government of Nepal. (n.d.). *Development plan*. Kathmandu: Government of Nepal.
14. Central Bureau of Statistics. (2022). *National census report, 2078*. Kathmandu: Government of Nepal.
15. Ministry of Education, Science and Technology. (2017). *School improvement plan*. Sanothimi, Bhaktapur: Ministry of Education, Science and Technology.
16. Molung Rural Municipality. (2023). *Molung profile, 2080*. Okhaldhunga: Molung Rural Municipality.
17. Molung Rural Municipality. (2018). *Molung Rural Municipality background, 2075*. Okhaldhunga: Molung Rural Municipality.
18. Molung Rural Municipality. (2024). *School monitoring reports*. Okhaldhunga: Molung Rural Municipality.